

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**1958-2017 YILLARI ARASINDA KERKÜK
TÜRKMENLERİNİN ASİMİLASYON SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Mohammed MAJEED

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

İstanbul – 2022

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Mohammed MAJEED

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : 1958-2017 Yılları Arasında Kerkük Türkmenlerinin Asimilasyon Sorunu

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 27/04/2022

Sayfa Sayısı : 115

Tez : Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

Danışmanları

Dizin Terimleri : Kerkük, Türkmen, Kürt, Asimilasyon, Etnik kimlik, Irak

Türkçe Özet : Bu tez çalışmasında; Kerkük Türkmenlerinin 1958-2017 yılları arasında maruz kaldığı baskı ve asimilasyon politikaları, ilgili literatür yardımı ile incelenmektedir.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Mohammed MAJEED

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**1958-2017 YILLARI ARASINDA KERKÜK
TÜRKMENLERİNİN ASİMİLASYON SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Mohammed MAJEED

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

İstanbul – 2022

BEYAN

Bu tezin/dönem projenin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin/dönem projenin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez/dönem projesi olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mohammed MAJEED

.../.../2022

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mohammed MAJEED'in 1958-2017 Yılları Arasında Kerkük Türkmenlerinin Asimilasyon Sorunu adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

(Danışman)

Üye

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Viktoriia DEMYDOVA

Üye

İmza

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20..

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Günümüzde Irak olarak bilinen bölge, yaklaşık 1400 yıl önce Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Bu tarihlerden itibaren bölgede Türkmen varlığı söz konusudur. Kerkük ise; Türkmenlerin, Irak içinde en yoğun olarak yerleştiği bölgedir. Bu nedenle, Kerkük pek çok kaynak tarafından, Türkmen kenti olarak adlandırılmaktadır. Ancak Kerkük Türkmenleri Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılmasından sonra pek çok asimilasyon politikasına maruz kalmıştır. Bu baskıların en büyükleri 1924 Kerkük Katliamı, 1946 Gavurbağ Katliamı ve 1959 Kerkük Katliamlarıdır. Bu katliam ve asimilasyon politikalarının baş aktörleri genel olarak aynı bölgelerde azınlık olarak yaşayan Kürtler ve diğer etnik halklar olmakla birlikte, Irak devleti de olaylara müdahalelerdeki başarısızlığı ve suçluları cezalandırmadaki yetersizliği nedeni ile bu sorunların derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Günümüze gelindiğinde Kerkük Türkmenleri etnik temizlik gibi fiziksel saldırılara maruz kalmasa da, siyasi kimliğine yapılan “görmezden gelme” gibi fiillere maruz kalmaya devam etmektedir. Kerkük Türkmenlerinin maruz kaldığı baskı ve asimilasyonun bir devlet politikası haline gelmesi Irak'ta 1958 yılında Cumhuriyet rejiminin ilan edilmesi ile başlamıştır. Bu tarihten, 2017 yılındaki Kürt Yönetim Bölgesinin Irak Merkezi Yönetiminden ayrılması için yapılan referanduma kadar geçen süreçte Kerkük Türkmenleri bir taraftan Kürt Yönetimi, diğer taraftan DAESH gibi silahlı grupların tehditleri ile yüzleşirken, Irak merkezi yönetimi tarafından da dikkate alınmamışlardır. Bu bilgiler ışığında, çalışmada Kerkük Türkmenleri'nin yaşadığı asimilasyonun neden ve sonuçları, 1958 ve 2017 yılları arasındaki süreci kapsayacak şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kerkük, Türkmen, Kürt, Asimilasyon, Etnik kimlik, Irak

SUMMARY

The region known as Iraq today was conquered by the Muslims about 1400 years ago. There has been a Turkmen presence in the region since these dates, Kirkuk is the region where Turkmens are most densely settled in Iraq. Therefore, Kirkuk is called as a Turkmen city by many sources. However, Kirkuk Turkmens were exposed to many assimilation policies after the Ottoman Empire left the region. The biggest of these repressions are the 1924 Kirkuk Massacre, 1946 Gavurbag Massacre and 1959 Kirkuk Massacres. Although the main actors of these massacre and assimilation policies are the Kurds and other ethnic communities living in the same regions as minorities, the Iraqi state also contributed to the deepening of these problems due to its failure to intervene in the events and its inability to punish the criminals. Even though Kirkuk Turkmens are not exposed to physical attacks such as ethnic cleansing today, they continue to be exposed to acts such as "ignoring" of their political identity. The oppression and assimilation that Kirkuk Turkmen were exposed became a state policy started with the proclamation of the Republican regime in Iraq in 1958. From this date until the referendum held in 2017 for the separation of Kurdish Administrative Region from the Iraqi Central Government, Kirkuk Turkmens were not taken into account by the Iraqi central government, while facing the threats of armed groups such as the Kurdish Administration on the one hand and DAESH on the other. In the light of this information, the causes and consequences of the assimilation experienced by Kirkuk Turkmens are examined in a way to cover the period between 1958 and 2017 in this study.

Keywords: Kirkuk, Turkmen, Kurdish, Assimilation, Ethnic Identity, Iraq

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
EKLER LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR ve KİMLİK BAĞLAMINDA ASİMİLASYON KAVRAMI

1.1. Kültür Kavramı	7
1.1.1. Kültür Çeşitleri	8
1.1.1.1. Alt Kültür	8
1.1.1.2. Karşı Kültür	9
1.1.1.3. Kitle Kültürü	9
1.1.1.4. Folk Kültür ya da Halk Kültürü	9
1.1.1.5. Yüksek Kültür	10
1.1.1.6. Popüler Kültür	10
1.1.2. Kültürel Süreçler	10
1.1.2.1. Kültürel Etkileşim	10
1.1.2.2. Kültürel Çatışmalar	11
1.2. Etnik ve Kültürel Kimlik Kavramları	11
1.2.1. Kimlik Kavramı.....	11
1.2.2. Kimlik Türleri.....	12
1.2.2.1. Etnik Kimlik.....	12
1.2.2.2. Ulusal (Milli) Kimlik	12
1.2.2.3. Kültürel Kimlik	13
1.3. Asimilasyon Kavramı	14
1.4 Bölüm Değerlendirmesi	16

İKİNCİ BÖLÜM

İRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞININ TARİHÇESİ VE TÜRKMENLERİN SİYASİ GİRİŞİMLERİ

2.1. Irak'ta Türkmen Varlığı	18
2.2. Irak Türkmenleri'nin Yerleşim Bölgeleri	19
2.2.1. Musul Vilayeti	19
2.2.2. Kerkük	20
2.2.3. Erbil	20
2.2.4. Telâfer	21
2.2.5. Diyala	21
2.2.6. Selahattin	22
2.2.7. Bağdat.....	22
2.3. Irak'ta Türkmen Aşiretleri	23
2.4. Kraliyet Döneminde Irak Türkmenleri (1921-1958)	23
2.5. Cumhuriyet Döneminde Irak Türkmenleri (1958-2003)	25
2.6. Irak İşgali ve Sonrasında Irak Türkmenleri (2003-2017)	30
2.7. Irak Türkmenlerinin Siyasi Oluşumları	32

2.7.1. Türkmen Kardeşlik Ocağı	32
2.7.2. Irak Milli Türkmen Partisi.....	33
2.7.3. Türkmeneli Partisi	33
2.7.4. Türkmen Bağımsızlık Hareketi	34
2.7.5. Şii Türkmen Partileri	34
2.7.5.1. Türkmen İslami Birlik Partisi.....	34
2.7.5.2. Türkmen Vefa Hareketi.....	34
2.7.5.3. Türkmen İslami Hareketi	35
2.7.6. Irak Türkmen Cephesi	35
2.8. Türkmen Kurultayları.....	36
2.8.1. I. Türkmen Kurultayı (4-7 Ekim 1997)	36
2.8.2. II. Türkmen Kurultayı (20-22 Kasım 2000)	36
2.8.3. III. Türkmen Kurultayı (12-15 Eylül 2003)	37
2.8.4. IV Türkmen Kurultayı (1 Ağustos 2005)	38
2.8.5. V. Türkmen Kurultayı (13-14 Temmuz 2008)	38
2.9. Bölüm Değerlendirmesi	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KERKÜK’TE TÜRKMEN VARLIĞI (1958-2017): TÜRKMENLERE YÖNELİK BASKI VE ASİMİLASYON

3.1. Kerkük Adının Kökeni.....	41
3.2. Kerkük’ün Coğrafi Özellikleri	42
3.3. Kerkük’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	43
3.3.1. Nüfus	43
3.3.2. Ekonomi	44
3.3.3. Etnik Yapı.....	45
3.4. Kerkük Tarihinde Türkmenler	46
3.4.1. Selçuklular Döneminde Kerkük ve Türkmenler	46
3.4.2. Osmanlı Döneminde Kerkük ve Türkmenler	46
3.4.3. Irak Krallığı Döneminde Kerkük ve Türkmenler.....	47
3.4.4. Irak Cumhuriyeti Döneminde Kerkük ve Türkmenler	49
3.4.5. Irak İşgali Sonrasında Kerkük ve Türkmenler	52
3.5. Kerkük Türkmenleri’ne Yapılan Katliam ve Siyasi Baskılar	57
3.5.1. 1924 Kerkük Katliamı (4 Mayıs 1924)	57
3.5.2. 1946 Gavurbağ Katliamı (12 Temmuz 1946)	60
3.5.3. 1959 Kerkük Katliamı (14-17 Temmuz 1959)	63
3.6. Irak Siyasetinde Kerkük Türkmenleri.....	72
3.6.1. 2005 Irak Anayasası’nda Kerkük Türkmenleri	73
3.6.2. DAEŞ Sonrası Kerkük Türkmenleri.....	74
3.6.3. 25 Eylül 2017 Referandumu ve Kerkük Türkmenleri.....	76
3.7. Bölüm Değerlendirmesi	79
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	85
EKLER.....	98
ÖZ GEÇMİŞ.....	102

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDAGM	: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
BK	: Başkanlık Konseyi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DAEŞ	: El Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam
GDYY	: Geçiş Dönemi Yönetim Yasası
HMT	: Halk Mukavemet Teşkilatı
IGYK	: Irak Geçici Yönetim Konseyi
IKP	: Irak Komünist Partisi
IKBY	: Irak Bölgesel Kürt Yönetimi
IMDTÖ	: Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü
IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
ITKYC	: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti
İDP	: İslami Dava Partisi
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
TBH	: Türkmen Bağımsızlar Hareketi
TİBP	: Türkmen İslami Birlik Partisi
TİH	: Türkmen İslami Hareketi
TKO	: Türkmen Kardeşlik Ocağı
TP	: Türkmeneli Partisi
TVH	: Türkmen Vefa Hareketi

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Harita-1 Irak'ta Türkmen Coğrafyası.....	97
Ek 2. Harita-2 Kerkük ve Komşu Yerleşimler	98
Ek 3. Harita-3 Sykes-Pikot Antlaşmasına göre Irak.....	99
Ek 4. Harita-4 36. Paralel	100

ÖNSÖZ

Kerkük Türkmenleri'ne karşı yürütülen baskı ve asimilasyon politikalarının incelendiği "1958-2017 Yılları Arasında Kerkük Türkmenlerinin Asimilasyon Sorunu" isimli Yüksek Lisans Tez çalışmamın oluşum sürecinde, benden ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU'ya ve tüm öğrenim hayatım boyunca yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Mohammed MAJEED

GİRİŞ

Tezin Problemi

Irak bölgesinde Türkmen varlığı ilk olarak 674 yılında Emevi valisi Ubeydullah bin Ziyad'ın Buhara'dan getirdiği bir Türk birliğini bölgeye yerleştirmesiyle başlamıştır. Bölgedeki Emevi-Abbasi çatışmalarında bir askeri güç olarak varlığını sürdüren Türkmenler, Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminden başlayarak Irak'ta küçük büyük beylikler kurmuş ve Ortadoğu siyasetine yön veren unsurlardan biri olmuşlardır.

Tarihsel olarak bir Türkmen kenti olan Kerkük, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1534 yılında başlattığı Irakeyn Seferi ile Osmanlı idaresine girmiştir. Osmanlı idaresi altında bir sancak merkezi olan ve Türkmenlerin yanında Arap, Kürt, Süryani, Keldani ve Musevi gibi gayrimüslim halkların da yaşadığı Kerkük, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1. Dünya Savaşından sonra bölgeden çıkması ile önce İngiliz egemenliğine girmiş ardından yeni kurulan Irak Krallığı'nın bir vilayeti haline gelmiştir. Irak Krallığı, 14 Temmuz 1958 tarihinde yapılan askeri darbe ile yıkılmış ve yerine Irak Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu tarihten itibaren günümüze kadar Irak Cumhuriyetinin bir vilayeti olan Kerkük, hali hazırda Kürt özerk yönetimi ile Irak merkezi hükümeti arasında bir ihtilaf konusu olmaya devam etmektedir.

Uzun bir zaman boyunca Türkmen kimliğinin asli unsur olarak kabul edildiği Kerkük kenti, 1. Dünya Savaşı'nın ardından Türkmenlere karşı yapılan baskı ve katliamlara sahne olmuştur. 1924 Kerkük Katliamı (4 Mayıs 1924), 1946 Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946) ve 1959 Kerkük Katliamı (14-17 Temmuz 1959) bunlardan en önemli ve etkileri büyük olan ve bir soykırım olarak nitelendirilebilecek katliamlardır. Söz konusu katliamlar dışında siyasi baskılara da maruz kalan Kerkük Türkmenleri bugün her şeye rağmen kentte varlıklarını ve mücadelelerini sürdürmeye devam etmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışma; yüzlerce yıldır Kerkük ve çevresinde yaşayan Türkmen Halkı'nın geçmişte ve bugün karşılaştığı her türden baskı ve asimilasyon sorununu esas almaktadır.

Tezin Soruları

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmanın soruları;

- Kerkük Türkmenlerinin 1958-2017 Yılları arasında yaşadığı asimilasyonun dayandığı sosyal ve siyasal sebepler nelerdir?
- Kerkük Türkmenlerine uygulanan asimilasyonun şekli nedir?
- Kerkük Türkmenlerine uygulanan asimilasyonun Türkmen kimliğine etkileri nelerdir?

Olarak belirlenmiştir.

Tezin Amacı

Bu araştırmanın amacı; 1958-2017 yılları arasında, Kerkük bölgesindeki Türkmenlere yönelik baskı ve asimilasyonun incelenmesidir. Söz konusu dönem, bir ulus devlet olarak modern Irak'ın kurulduğu yıl olan 1958 yılı ile 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesini takiben 2017 yılında yapılan Kuzey Irak Kürt Yönetiminin bağımsızlık referandumu sürecini kapsamaktadır.

1958-2017 yılları arasında, Kerkük Türkmenlerinin uğradığı baskı ve zulümlerin neden ve sonuçları, siyasi örgütlenme çabaları, Kürtler ve merkezi hükümet ile yaşanan gerilimler, ABD işgali ve nihayet 2017 Referandumu sürecinde yaşanan olayların incelenmesi de çalışmanın bir diğer amacıdır.

Tezin Önemi

Araştırma, Türk kimliğinin uzun yıllardır baskı ve asimilasyona tabi tutulduğu Kerkük coğrafyasının ülkemizdeki bilinirliğinin artırılması açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan, ilgili literatür incelendiğinde yapılan araştırmaların çoğunlukla Musul ve Irak geneli ile ilgili olduğu; Kerkük Türkmenlerinin tarihinin, bölgenin diğer bir etnik kimliği olan Kürtler'in tarih yazımının bir parçası haline geldiği izlenmemektedir. Bu açıdan bakıldığında, Kerkük Türkmenlerinin bölgenin sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapısında oynadığı rolün göz ardı edildiği, yaşanan baskı ve asimilasyon politikalarının görmezden gelindiği, Türkmen kimliğinin tarihin sayfalarına gömülmek istendiği sonucu çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışma Kerkük kenti ve onun ismi ile özdeşleştiren Kerkük Türkmenlerinin yaşadığı tüm sıkıntıların bir kez daha ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Tezin Yöntemi

Bu çalışmada 1958-2017 yılları arasında Kerkük Türkmenlerinin karşılaştığı asimilasyon politikaları, nitel araştırma teknikleri kullanılarak incelenmektedir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir (Karataş 2015, s.63). Bu yönü ile nitel araştırma sayesinde; disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma probleminin yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemesi, araştırma yapılan olgu ve olayların kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanması mümkün olabilmektedir.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kültür ve kimlik bağlamında asimilasyon kavramı incelenmektedir. İkinci bölümde, Irak genelindeki Türkmen varlığı, tarihsel ve demografik olarak incelenmekte ve ardından günümüze kadar Türkmenlerin siyasi yapılanması ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde Kerkük Türkmenleri'nin kent ve çevresindeki varlığı, tarihi ve güncel kaynaklar yardımı ile ele alınmakta ve günümüze kadar Kerkük Türkmenlerinin yaşadığı etnik, kültürel ve siyasi asimilasyon politikaları dönemselsel olarak incelenmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

Kuramsal / Kavramsal Çerçevesi:

Bilindiği gibi “asimilasyon” kavramı, “kültür” ve “kimlik” kavramlarının belli bir güç kullanılarak dejenere edilmesi anlamını taşımaktadır. Asimilasyon kavramı, Sosyoloji disiplini içinde önceleri “karşılaştırmak”, “benzer yapmak” anlamlarında kullanılmış, daha sonra ise hemen hemen aynı anlamlara gelen “içine almak”, “bütünleştirmek” gibi eylemleri tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır (Marshall, 1999, akt; Karataş, 2006, s. 54). Kavram bu anlamıyla ilk olarak Chicago okulunun kurucuları olan Robert E. Park (1864-1944) ve Ernest Burgess (1886-1966) tarafından bir “sosyoloji teorisi” olarak incelenmeye başlamıştır. Günümüze gelindiğinde ise küreselleşme sürecinin de etkisi ile “kültürleşme” kavramı içinde değerlendirilmeye başlanmıştır (Karataş, 2006, s. 54).

Asimilasyonun ne olduğu ve nasıl uygulandığı konusunu açıklamak için araştırmacıların belli modeller geliştirdiği gözlenmektedir. Bu modellerin en bilineni, “konformist-fonksiyonalist asimilasyon modeli”dir. Bu modelin ise “Anglo uyum” ve “Eriyik potası” şeklinde iki alt modeli bulunmaktadır (Giddens, 2009, s. 251).

Anglo uyum modeli, adından da anlaşılabilceği gibi İngiliz kültürüne uyum modeli olarak da adlandırılmaktadır. Bu model ABD’de bulunan göçmenlerin kendi kültürlerini tamamen terk ederek Anglosakson değerlerini ve kültürel normlarını benimsemeleri gerekliliği üzerine kurulmuştur. Eriyik potası modelinde ise asimilasyon hem göç eden toplumun hem de ev sahibi toplumun evrim geçiren kültür kalıpları yaratacak biçimde yeni bir kültür yaratması gerektiği savı üzerine kurulmuştur (Giddens, 2009, s. 251).

Bu iki yaklaşımın tersine mikro ölçekli asimilasyona işaret eden ve R. E. Park tarafından geliştirilen bir diğer asimilasyon teorisi ise “Irk İlişkileri Döngüsü” yaklaşımıdır. Bu teoriye göre bireyler, kültürel ve biyolojik olmak üzere iki ayrı kökene sahiptir. Biyolojik yönü onun diğer insanlardan ayrılmasına, ya da en azından ayrı görülmesine sebep olurken, kültürel kökeni biraz daha değişime ve asimilasyona açık olmaktadır (Karataş, 2006, s. 57).

R. E. Park’ın geliştirdiği bu yaklaşımı takip eden farklı modellerde bulunmaktadır. Milton M. Gordon (1918) tarafından geliştirilen “Asimilasyon Süreci” teorisi bunların başında gelmektedir. Gordon teorisinde asimilasyonu; kültürel veya davranışsal asimilasyon, yapısal asimilasyon, evlilikle asimilasyon, tanımlamaya dayalı asimilasyon, kabullenilmiş hal asimilasyonu, kabullenilmiş davranış asimilasyonu ve yurttaşlık asimilasyonu olarak kategorilere ayırmaktadır (Yalçın, 2004, s. 62).

Genellikle göç ile birlikte ortaya çıkan, uzun bir sürece yayılan ve ayrı etnik kimliklerin bir arada yaşayabilmesine imkân tanıyan asimilasyon sonucunda vazgeçilmesi ya da düzeltilmesi gereken konular bir milleti tanımlayan “kültür” ve “kimlik” olgularıdır. Asimilasyon her bakımdan bir kültürün yok olması anlamına geldiğinden kötü bir durum olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan asimilasyon sürecinin çeşitli güç kullanımları vasıtası ile ve hızlı bir şekilde yapılması geçmişte Hitler Almanya’sı örneğinde görüldüğu üzere tamiri imkânsız sorunları da beraberinde

getirmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın kavramsal çerçevesini çok uzun bir süredir Kerkük ve çevresinde yaşayan Türkmen halkının 1958-2017 döneminde yaşadığı siyasi baskı ve asimilasyon sorununun incelenmesi oluşturmaktadır.

Varsayımları: Bu çalışmanın temel varsayımı, Kerkük Türkmenlerinin Irak'ın en çalkantılı döneminde yaşadığı baskı ve asimilasyon politikalarının Türkmen halkı üzerinde tamiri mümkün olmayan bir aşınma yarattığıdır. Çalışmanın diğer bir varsayımı ise, yaşanan asimilasyon sürecinin bölgenin bir diğer etnik kimliği olan Kürtler tarafından desteklendiği ve kimi zaman da bizzat yapıldığıdır.

Sınırlılıkları: Çalışma, literatür ve haber kaynaklarından elde edilen bilgiler ile sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni araştırma konusu olan bölgenin ülke dışında olması nedeni ile ulaşmanın zor olmasıdır.

Veri Toplama Tekniği: Çalışmada konu başlıklarına göre gerekli literatür araştırması yapılacaktır. Literatür araştırması; internet ortamındaki açık kaynaklar, kitap, makale, tez ve araştırma-inceleme eserlerini kapsamaktadır. Ayrıca çalışmada gazete arşivi taraması yapılacaktır.

Literatür Değerlendirmesi

Cömert (2009) tarafından hazırlanan doktora tez çalışmasında, I ve II. Körfez Savaşlarından sonra Türkmenlerin durumu incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre; Irak'ta I. Dünya Savaşından itibaren yaşanan siyasi değişimlerin, asırlardır bu topraklarda diğer etnik kimlikler ile barış içinde yaşayan Türkmenleri çeşitli yöntemler ile asimile ettiği, ülke içi ve dışında göçe zorladığı ve siyasi olarak istikrarsızlaştırdığı tespit edilmektedir.

Kürekçi (2009) tarafından hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasında, Irak Türkmenlerinin II. Körfez Savaşının ardından Türkiye'ye göçü incelenmiştir. Çalışmaya göre, Irak Türkmenleri savaşın ardından yaşanan yıkım ve özellikle Kürtler ile yaşanan etnik çatışmalar nedeni ile Türkiye göç etmiştir.

Beden (2011) tarafından hazırlanan doktora tez çalışmasında, 1926-2001 yılları arasında Irak Türkmenlerinin yaşadığı siyasi ve sosyolojik değişimlerin Türk basınına ve dolayısı ile Türkiye'ye yansımaları incelenmiştir. Çalışmaya göre Irak Türkmenleri bahsedilen dönemde hem merkezi irak yönetimi hem de bölgede yaşayan diğer bir etnik unsur olan Kürtler tarafından sürekli olarak etnik asimilasyona uğramıştır.

Saaid (2012) tarafından hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasında, krallık sonrası dönemde Irak Türkmenlerinin durumu incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; 1958 yılında ilan edilen cumhuriyetin ardından Türkmenlerin hem merkezi yönetim hem de Kürt gruplar ile mücadele etmek durumunda kaldığı ve bu nedenle de iki cephede birden asimilasyona uğradığı değerlendirilmektedir.

Saatçi (2017) tarafından hazırlanan kongre bildirisinde, Irak Türkmenlerinin ana dilleri olan Türkçeyi yaşatma çabaları incelenmiştir. Çalışmaya göre; Irak Türkmenleri yaşanan tüm asimilasyon süreçlerine rağmen anadillerini ve halk edebiyatını korumuştur.

Güngör (2014) tarafından hazırlanan makalede Irak Türkmenlerinin geleceği incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre; Irak Türkmenlerinin korunması için Türkiye'nin dış politikasında öncelikli bir konu haline getirilmesi ve Türkmenlerin yaşadığı asimilasyonun uluslararası kamuoyu tarafından da bilinmesi sağlanmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE KİMLİK BAĞLAMINDA ASİMİLASYON

KAVRAMI

Farklı kültür ve ırk yapılarına sahip toplumların bir arada yaşaması tarihsel süreç boyunca tüm toplumlarda üstesinden gelinmesi gereken önemli bir sorun olarak var olagelmıştır. Bu anlamda kimi devletler kendi etnik ve kültürel yapısının dışında olan “ötekiler”le karşı karşıya geldiklerinde bu farklılıkları yok etmekten, ana akım toplumdan dışlamaya kadar varan bir dizi siyaset uygulamıştır. Genellikle, etnik ve kültürel kimliğe karşı baskı kurulmak sureti ile uygulanan asimilasyon politikaları, bazı zamanlarda etnik temizliğe kadar gidebilmiştir. Bu durumlara örnek olarak, Amerikan yerlilerine ve siyah Amerikalılara yönelik asimilasyon, İngiliz ve Fransız yerleşimciler tarafından 1980’li yıllara kadar uyguladığı kültürel ve dini asimilasyon, yakın zamana kadar, Bulgaristan Devleti tarafından, Türk azınlığa uygulanan etnik, dini ve kültürel asimilasyon, İran’da bulunan Türkmenlere yönelik kültürel asimilasyon politikaları ve Nazi Almanyası’nda Yahudilere yönelik etnik temizlik politikaları sayılabilir.

Asimilasyon konusu, “kültür” ve “kimlik” konuları ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü asimilasyon sonucunda vazgeçilmesi ya da düzeltilmesi gereken konular bir milleti tanımlayan “kültür” ve “kimlik” olgularıdır. Bu nedenle asimilasyon konusuna geçmeden önce bu iki kavramın incelenmesi yerinde olacaktır.

1.1 Kültür Kavramı

Kültür, insanlık tarafından yaratılan ve onu diğer canlılardan ayıran bir olgudur. Kültür, insanların hayatta kalması için gerekli olan bilgilerin depolandığı ve aktarıldığı ortak birikimdir. Bu özelliği ile kültür, insan türünün kesintisiz bir şekilde devamını sağlamaktadır. Literatürde pek çok kültür tanımı yapıldığı görülmektedir. Kavramın kabul görmüş en geniş tanımı Amerikalı Antropolog Edward B. Tylor (1832-1917) tarafından yapılmıştır. Tylor’a göre; “kültür ya da uygarlık; bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (edindiği) bilgi, sanat, gelenek- görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür” (Güvenç, 2002, s.101, akt; Bostan, 2016, s. 8).

Çok kültürlülük konusunda çalışmaları ile tanınan Bhikhu Parekh (1935) ise kültürü; “*Kültür, tarih içerisinde yaratılan bir anlam ve önem sistemi, ya da başka bir deyişle, bir grup insanın bireysel ve toplu yaşamlarını anlamada, düzenlemede ve yapılandırmada kullandıkları bir inançlar ve adetler sistemidir. İnsan yaşamını anlamının ve düzenlemenin bir yoludur*” şeklinde tanımlamaktadır (Suğur, 2013, s. 99). Ülkemizde erken dönem sosyologlardan olan ve kültür, medeniyet gibi kavramlar üzerine çalışan Ziya Gökalp, kültür ve medeniyet kavramları arasında yaptığı ayrım üzerinden kültürü “*(hars) halkın ananelerinden, eğilimlerinden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, estetik ve iktisadi ürünlerinden oluşur*” şeklinde tanımlamaktadır (Bostancı, 2003, s. 111).

Toplumsal yaşamın hemen hemen tüm kazanımlarını içinde barındıran kültür kavramı tüm topluluklar için aynı özellikleri taşımamaktadır. Gerek aynı toprak parçasını kullanan topluluklar gerekse birbirinden izole topluluklar farklı kültürel süreçlerden geçebilmektedir. Bu nedenle kültür çeşitlerini incelemek yerinde olacaktır.

1.1.1 Kültür Çeşitleri

Kültür kavramı statik bir yapıda olmadığından toplumsal gelişime paralel olarak şekillenmekte ve çeşitlenmektedir. Toplumsal tabakalaşmaya bağlı olarak günümüzde kültür; Alt kültür, karşı kültür, kitle kültürü, folk (halk) kültürü, yüksek kültür ve popüler kültür şeklinde çeşitlenmektedir. Çalışmanın devamında sayılan kültür çeşitleri kısaca açıklanacaktır.

1.1.1.1 Alt Kültür

Alt kültür, bir toplumdaki hâkim kültür ile bağımlı olmakla birlikte kendine has özellikler de taşıyan kültürel ortamı tanımlamaktadır. Alt kültür üyeleri ana topluluktaki ortak kültürü büyük ölçüde paylaşıırken, gündelik hayatta kendi inanç, pratik ve yaşam tarzlarını uygularlar. Alt kültürel gruplar göreceli olarak farklı yaşam tarzları geliştirdiğinden hâkim grubun kültürüyle ilişkili olsa da ondan önemli ölçüde farklılaşır. Alt-kültür genellikle etnik, dinsel ya da cinsel grupların yarattığı kültür tipidir (Alver, 2010, s. 78).

1.1.1.2 Karşı Kültür

Karşı kültür, hâkim kültüre topyekûn karşı olan grupların oluşturduğu kültürü tanımlamak için kullanılır. Bu karşıtlık, din, siyaset, yaşam biçimi, toplumsal cinsiyet gibi ana kültürel normları ve değerleri hedef alabilir. İlk olarak 1960'lı yıllarda, ortaya çıkan "hippiler" in yarattığı kültürü ve 60'lı yılların sonunda bu hareketlerin diğer versiyonları olan siyasi gençlik hareketlerinin bakış açılarını açıklamak üzere ortaya atılan karşı kültür kavramı günümüzde egemen kültüre karşı olan tüm radikal ve ılımlı kültürleri işaret etmektedir (Bostancı, 2003, s. 115).

1.1.1.3 Kitle Kültürü

Kitle kültürü, basit bir tanımla; belirli aşamalardan geçerek, uzun bir dönemde üretilen kültür yerine, genel olarak medya endüstrisi tarafından oluşturulan ve geniş bir kitle tarafından uygulanması beklenen çeşitli normları içinde barındıran bir kültür çeşidi olarak tanımlanabilir. Kitle kültürü adından dolayı daha sonra değinilecek olan folk (halk) kültürü ile karıştırılmaktadır. Ancak iki kültür arasında ayırıcı bazı noktalar bulunmaktadır. Bu noktaların en önemlisi kitle kültürünün halk tarafından belirli aşamalar ile değil, sınırlı sayıdaki insan tarafından yapay olarak üretilmesi gelmektedir. Bu nedenle, kitle kültürü ve onun ürettiği yaşam biçimi folk kültürüne kıyasla çok daha değersiz olarak değerlendirilmektedir (Suğur, 2013, s. 104).

1.1.1.4 Folk Kültür ya da Halk Kültürü

Folk kültür veya halk kültürü özellikle endüstri öncesi toplumlardaki geniş halk kesimlerinin gündelik kültürüne işaret eder. *"Bugün genel olarak kültürel olarak türdeş bir topluluk içinde genellikle anonim olarak üretilen ve nesilden nesile sözlü olarak aktarılan kültür anlamında kullanılmaktadır. Halkın yaşamını ve deneyimlerini doğrudan yansıtan halk türküleri ya da halk hikâyeleri halk kültürünün en tipik örnekleridir. Halk kültürü sanat ya da yüksek kültür olmaya heves etmez, ancak onun kendine özgü farklılığı olduğu kabul edilir ve saygı duyulur"* (Suğur, 2013, s. 104).

1.1.1.5 Yüksek Kültür

Yüksek kültür insan yaratıcılığının estetik mükemmellik ile özdeş olan en üst düzey örneklerine işaret eder. Çeşitli sanat biçimleri, edebiyat, klasik müzik, opera yüksek kültüre örnekler olarak sıralanabilir. Bir toplumun ya da medeniyetin estetik olarak en güzel ya da muhteşem ürünleri yüksek kültür olarak nitelendirilir (Suğur, 2013, s. 105).

1.1.1.6 Popüler Kültür

Günümüzde; “tüketim toplumu”, “tüketim kültürü” gibi kavramlarla birlikte kullanılmakta olan “Popüler Kültür” kavramı bir yanı ile kitle kültürünü çağrıştırmaktadır. Popüler kültürde kitle kültürü tarafından belirli bir odak tarafından oluşturulur (medya-ünlü kişiler). Fakat popüler kültür, kitle kültüründen çok daha hızlı değişir, ürünleri kitle tarafından daha hızlı tüketilir. Akılda kalıcılığı kitle kültürüne göre daha azdır (Suğur, 2013, s. 106).

Popüler kültür, bir yirmi birinci yüzyıl kavramı olarak kendini müzik, sinema, video paylaşımı, moda, yeme-içme gibi hareketli alanlarda, kısa dönemlerde değişerek ve lezzet duygusuna hitap ederek var etmektedir.

1.1.2 Kültürel Süreçler

Kültür hem yaratım hem de özümleme sürecinde belirli bireyler ve topluluklar arasında alışveriş yapılmasını gerektirir. Buna kültürel süreçler adı verilmektedir. Başlıca iki tür kültürel süreçten bahsedilebilir. Bunlar; kültürel aktarım ve iletişim süreçlerini içinde barındıran “kültürel etkileşim” süreci ve bu etkileşimler sonucunda oluşabilen “kültürel çatışma” süreçleridir. Aşağıda bu süreçlere kısaca değinilmektedir.

1.1.2.1 Kültürel Etkileşim

Dünya üzerinde yaratılmış bütün kültürler, göç, savaşlar, keşif hareketleri, iletişim araçlarının gelişmesi ve benzeri sebeplerle sürekli bir etkileşim içinde olmuştur. Bu durum birçok kültürün melez özellikler kazanmasına ve çok kültürlü bir yapı arz etmesine neden olmaktadır. Kültürel etkileşimin en büyük nedeni göçtür. Göç olayının zorunlu veya kendi isteği ile meydana gelmesi kültürel etkileşimin yönünü belirlemektedir. Göç zorunlu olursa göç edenlerin kendi kültürlerini göç ettiği

toplumun kültürüne rağmen yaşatması zorlaşırken, göçün gönüllü kültürel çatışmaları az da olsa engelleyebilmektedir. Örneğin büyük keşiflerden sonra, İngiliz, İspanyol ve Fransızların Amerika kıtasına göçü kendi istekleri ile olduğundan ve bu göç kitlesel olduğundan kültürlerini yaşatmaları ve yerli topluluklara bunu kabul ettirebilmeleri nispeten kolay olurken, Afrikalıların, köle olarak götürüldükleri Amerika'ya kültürlerini empoze edebilmesi birkaç yüz yıl sürmüştür. Her iki durumda da göçler, hem yeni bir kültürü keşfetmeyi sağlamış, hem o kültür içinde hor görülmeyi ve ezilmeyi de beraberinde getirmiştir (Gülmez, 2011, s. 9).

Kültürel etkileşimin diğer bir aracı olan iletişim araçlarının etkisi de azımsanmayacak ölçülerdedir. Buradaki etkileşim karşıt kültürlerdeki insanları çoğu zaman fiziksel olarak karşı karşıya getirmemekte, bu nedenle de çatışma ortamı sosyal medya araçları üzerinden daha yumuşak bir şekilde atlatılabilmektedir.

1.1.2.2 Kültürel Çatışmalar

Kültürel sürecin ikinci aşaması kültürel çatışmalardır. Kültürel çatışmalar iki kültürün zıt yönlerinin birbiri ile çatışması sonucunda oluşmaktadır (Şan ve Haşlak, 2012, s. 35). Kültürel çatışma alanları genellikle dil ve din ekseninde şekillenmektedir. Diğer taraftan kültür çatışması evlilik veya çocuk ebeveyn ilişkilerindeki mikro düzeyden, iki toplumun belirli norm ve davranışlar üzerinden yaşadığı makro düzeye kadar değişebilmektedir (Özensel, 2012, s. 58).

1.2 Etnik ve Kültürel Kimlik Kavramları

1.2.1 Kimlik Kavramı

Latince'de "*aynı olma, özdeş olma*" anlamına gelen "*identitas*" kelimesinden türeyen kimlik "*identity*" kavramı, insanın sosyal bir varlık olmasının doğal sonucu olarak toplumsal bir olgu olarak belirmektedir. Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü olarak tanımlanan kimlik, ünlü yazarlardan Amin Maalouf (2006) tarafından "*Beni başka hiç kimseye benzemez yapan şey*" olarak ifade edilmektedir. Nitekim söz konusu tanımlamalardan da görüldüğü üzere, dış dünyadan ve içinde bulunulan toplumsal yapılardan bağımsız bir kimlik tanımlaması yapılamamaktadır (Maalouf, 2006, akt; Karakuş, 2007, s. 48).

1.2.2 Kimlik Türleri

Yukarıdaki tanımlamalarda da değinildiği gibi kimlik içinde yaşanan toplumun değer ve normlarına göre belirlenmektedir. Bu durum kimliğin toplumsal yapılarla işaret eden Etnik, ulusal ve kültürel kimlik olarak üç şekilde oluştuğunu göstermektedir. Çalışmanın devamında bu üç kimlik türü (durumu) incelenmektedir.

1.2.2.1 Etnik Kimlik

“Etnik” kavramı; “*gelenek, dil, kültür ve görenek normlarından birbirine bağlı ve çoğunlukla soydaş bireylerden oluşan nispi küçük ölçekli birey topluluğu*” şeklinde tanımlanabilir (Demir-Acar, 2002, s. 143). Bir diğer tanımlamaya göre ise; “*bireysel farklılıklardan ve özelliklerden ziyade, bir topluluğun oluşturduğu kültürel gruba özgü, her türlü özellik ya da belirtisi olan aidiyet*” olarak açıklanmıştır (Yıldız, 2003, s. 140).

Toplumsal anlamda kimliğin yapılandırılması olan etnik kimlik olgusu ise, kolektif bir bilinç oluşturan bireylerin benzerlik ve farklılıklara dayalı bir araya getirilmiş kültürel biçimlendirmeleridir. Sözlük anlamına bakıldığında kavram, ortak ve özgün kültürel davranışlar sergileyen kişileri tarif etmektedir. Max Weber’e göre; “*etnik gruplar, fiziki görünüş ve adet ya da sömürgeleştirme ve göç nedeniyle ortak kökenleri olduğuna subjektif olarak inanan insan topluluklarıdır.*” (Yıldız, 2003, s. 140)

1.2.2.2 Ulusal (Milli) Kimlik

Ulusal kimliği her şeyden önce “ulus” kavramının tanımlanmasını gerektirmektedir. Anderson (2015) ulusu; “*hayal edilmiş bir siyasal topluluk*” olarak tanımlamaktadır. Smith (2010) ise; “*Tarihi bir yerin (ülke), ortak hikâye ve tarihi hafızayı, toplumsal bir kamu kültürünü, ortak olan iktisadiyi, ortak hukuki ödev ve hakları paylaşan bir insan topluluğunun ismi olan ulustur*” diyerek olabildiğince geniş ve kapsayıcı bir ulus tanımı yapmaktadır.

Ulusal (milli) kimlik, milli kültür içinde biçimlenen bir olgudur. Ulusal kimliğin parçaları arasında o ulusun milli kültürüyle birlikte gündelik yaşam pratikleri, dili, dini, ekonomik, siyasi ve tarihi yapıları da yer almaktadır. Çoklu birleşmenin meydana gelmesinden ötürü ulusun kimlik oluşumunun uzun bir tarihsel süreç gerektirdiği, olguların benimsenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması gerektiği

söylenmektedir. Bu sebeple her ulusun kendine özgü bir ulusal kimliği ve bu kimliğe özgü birtakım özellikleri vardır (Bauman, 2017, akt; Ay, 2018, s. 7).

Ulus ve ulusal kimlik, birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, siyasi ve ekonomik gibi birçok faktörün bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık yapılardır. Bu faktörlerin karmaşık doğasından dolayı dikkat edilmesi gereken nokta, ulus devlete mensup olan herkesin birbirleriyle aynı olamayabileceği ve bireylerin o ulusla kendileri arasında kurdukları bağ, yani sahip oldukları ulusal (milli) karakterdir (Ay, 2018, s. 7).

1.2.2.3 Kültürel Kimlik

Kültürel kimlik, içerisinde yaşanılan bölgenin müşterek coğrafi, tarihi tecrübelerine ve kültürel kurallarına yer vermekte; bu da bireylerin topluluk oluşturmaya olanak sağlamaktadır (Gökalp, 1997, s. 12).

Kültürel kimliğin oluşumunda, kültürel geçmişin payı oldukça büyüktür. Fakat kültürel kimlik sadece eskiye dönük değildir. Kökü her ne kadar eskiye dayansa da günün yaşam koşulları içerisinde bir dinamizm ve yaratıcılığa sahiptir. Geçmişten beri yok olmaya yüz tutmuş bütün toplumlar güçlerini kültürel kimliklerinden alarak direniş göstermişlerdir (Kumpasoğlu ve Yaltırık, 2015, s. 39).

Kültürel kimlik, bireyin hem kişiliğinde hem de toplumsallığında hâkimiyet sahibidir. Çünkü kültürel kimliğin sahip olduğu dinamizm sayesinde birey hem şahsi kimliklerini korumakta hem de toplum koşullarındaki değişiklikleri benimsemektedir (Bilgin ve Oksal, 2018, s. 86). Bu durum bireye hem kültür yapma hem de yaratma vazifesi yüklemektedir. Bu vazife evrensel bir nitelik taşır. Bunun sebebi bireyin her ne kadar dünyada yaşasa da küçük çaplı düşünüldüğünde bir toplumda yaşamasıdır (Aydoğdu, 2004, s. 118).

Kültürel kimliğin belirlenmesinde doğduktan sonra elde edilenler ve kazanılanlar etkilidir. İçerisinde, ortak değerler, örf-adetler, ahlak anlayışı, din, dil, edebiyat, tarih, musiki, önemli milli ve dini tarihler, milli semboller (bayrak, bozkurt vb.) gibi olgular yer almaktadır. Aynı kültürel kimliğe sahip bireyler bu olgulardan ortak pay ve zevk alabilme niteliğine sahiptir. Mensubiyet ve katılma şuuru da dikkate alınmaktadır (Bilgin ve Oksal, 2018, s. 88).

1.3 Asimilasyon Kavramı

Asimilasyon kavramı, biyolojide “içine almak”, “özümlemek”, “özümsemek” anlamlarından devşirilerek sosyolojide, özellikle göç sosyolojisinde kullanılmaya başlanmıştır. Sosyolojide ilk önceleri “karşılaştırmak”, “benzer yapmak” anlamlarında kullanılırken daha sonra “içine almak”, “bütünleştirmek” eylemlerini tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır (Marshall, 1999, akt; Karataş, 2006, s. 54).

Asimilasyon kavramı, ilk defa Chicago okulunun kurucuları olan Robert E. Park (1864-1944) ve Ernest Burgess (1886-1966) tarafından bir “sosyoloji teorisi” olarak ele alınmaya başlamıştır. Günümüzde ise asimilasyon olgusu, küreselleşme süreci de dikkate alınarak “kültürleşme” kavramı içinde değerlendirilmeye başlamıştır (Karataş, 2006, s. 54).

Asimilasyon konusunda yapılan ilk çalışmalar 1880’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde başlamıştır. Bilindiği gibi o yıllarda Amerika kıtasının tamamına Avrupa’dan özgür kişiler ve Afrika’dan da köleler göç etmektedir. Aynı zamanda Amerika kıtasının yerleşik ve belli bir kültüre sahip yerli halkları da bulunmaktadır. Bu nedenle kıta boyunca bir asimilasyon ve entegrasyon olgusu ortaya çıkmıştır. Asimilasyon konusunda araştırmacılar tarafından belli modeller geliştirilmiştir. Bu modellerin başında, “konformist-fonksiyonalist asimilasyon modeli” olarak adlandırılan model gelmektedir. Bu modelin iki alt modeli bulunmaktadır. Bunlar; “Anglo uyum” ve “Eriyik potası” yaklaşımlarıdır (Giddens, 2009, s. 251).

Anglo uyum modeli, İngiliz kültürüne uyum modeli olarak da adlandırılabilir. Bu model ABD’de bulunan göçmenlerin kendi kültürlerini tamamen terk ederek Anglosakson değerlerini ve kültürel normlarını benimsemeleri gerekliliği üzerine kurulmuştur. “Anglo-uyum” anlayışına göre “asimile edilemez” olarak tanımlanan Çinliler’in ABD, Kanada ve Avustralya’ya göçü bir dönem sınırlandırılmıştır. Eriyik potası yaklaşımında ise asimilasyon hem göç eden toplumun hem de ev sahibi toplumun evrim geçiren kültür kalıpları yaratacak biçimde yeni bir kültür yaratması gerektiği üzerine kurulmuştur (Giddens, 2009, s. 251). Bu yaklaşım temelde “amalgamasyon” (evlilik) yoluyla karışmayı öngörmektedir.

Yukarıda bahsedilen iki yaklaşımda makro ölçekli asimilasyonu ön görmekteyken bir başka asimilasyon teorisi olan “*İrk İlişkileri Döngüsü*” biraz daha mikro ölçeklidir. R. E. Park’ın gelişmesine öncülük ettiği bu teoriye göre bireyler, kültürel ve biyolojik olmak üzere iki ayrı kökene sahiptir. Biyolojik yönü onun diğer insanlardan ayrılmasına, ya da en azından ayrı görülmesine sebep olurken, kültürel kökeni biraz daha değişime ve asimilasyona açık olmaktadır. Burada kültür kavramından anlaşılın; grup içi genel iletişimin yaratılması, düşünce, hissetme ve davranış biçimleri; kuşaklar arasında aktarılan şey ve topluluğun devamının güvence altına alınmasıdır (Karataş, 2006, s. 57).

R. E. Park’ın E. Burgess ile birlikte geliştirdiği “*İrk İlişkileri Döngüsü*” teorisi temas, rekabet, çatışma, uyum ve asimilasyon olmak üzere beş aşama içermektedir. Park’a göre bu süreç sürekli bir çatışma içermektedir. Burada çatışmanın ne kadar büyük olduğu ve nasıl azaltılabileceği sorusu ortaya çıkar. Ayrıca bedensel farklılıkların (ten rengi v.b) olması, problemi derinleştirir. Park’a göre, beyazların kendilerini siyahlardan ayırmalarının anlamı, sosyal mesafenin önemliliğinden kaynaklanıyordu, tenin renginden değil. Bunun için Park’a göre ırk ilişkileri, sadece bir kültürel çatışmadır (Karataş, 2006, s. 57).

Burada, azınlık konumundaki grubun alıcı topluma doğru evrilmesi verili olarak kabul edilmektedir. Dönemin modernleşmeci, ilerlemeci anlayışının tipik bir yansıması olan model, tasarlandığı şekliyle tekli bir dönüşümü yaratamamıştır. Bunun nedeni sadece dönüşmesi beklenen grupların “*re-entegrasyon*” anlamında kendi kültürlerine çekilmeleri değil, hatta daha çok alıcı toplumun özellikle 1960’lara kadar “*geçirgenlik*”e direnmesi olarak görülmektedir. Geçirgenlik durumu Avrupa ülkelerinde özellikle ırkçı yaklaşım ve politikalardan kaynaklı olarak çok daha sınırlı olmuştur (Giddens, 2009, s. 251).

R. E. Park’ın yaklaşımını izleyen birçok farklı model geliştirilmiştir. Bunlardan biri de Milton M. Gordon (1918) tarafından geliştirilen “*Asimilasyon Süreci*” teorisidir. Gordon teorisinde asimilasyonu farklı süreçler şeklinde kategorileştirmiştir. Bunlar; kültürel veya davranışsal asimilasyon, yapısal asimilasyon, evlilikle asimilasyon, tanımlamaya dayalı asimilasyon, kabullenilmiş hal asimilasyonu, kabullenilmiş davranış asimilasyonu ve yurttaşlık asimilasyonudur (Yalçın, 2004, s. 62).

Bu teori aslen ABD’nde yaşayan zencilerin asimilasyon sürecini açıklamak üzere yaratılmış olmasına rağmen, değişik kültür gruplarını barındıran ve benzer endüstrileşme sürecinden geçmiş diğer ülkelere de uygulanabilmektedir. Bir diğer asimilasyon teorisi ise Avustralya’lı Sosyolog Ron Taft tarafından geliştirilen “*Asimilasyon Yüzleri*” teorisidir. Daha ziyade asimilasyonun psikolojik faktörleri üzerine odaklanan bu model, göçmenler ile yerli toplum arasındaki asimilasyon sürecini beş faktöre bağlar. Bunlar; kültür ve dil konusundaki bilgi ve yetenekler, karşılıklı sosyal etkileşim, grup üyeliği, gruba bütünleşme ve grup normlarına uygunluk olarak sıralanmaktadır (Yalçın, 2004, s. 63).

R. Taft, bu beş faktörün her birinin aşağıdaki dört unsura bağlı olarak incelenmesi kanaatindedir. Bunlar; Birincil entegrasyon: Kalmaya istekli olma, eşle birlikte yaşadıkları yerden memnuniyet, yurdunu özlememe, kendini oralı gibi tanıtmama, vatandaşlığa geçme isteği ve kendi evinde olduğunu hissetme, İkincil entegrasyon: Normları kazanma, dili konuşabilme, sosyal kaynaşma, Kendi etnik grubuna karşı tavrı ve Kendi ülkesi ve kültürü aleyhine olabilmemesidir.

Tanımlar ve modellerin belirttiği süreçlerden çıkarılacak sonuç, asimilasyonun bir “*egemenlik alan değişimi*” olarak, kültürleşme süreçlerinin sonuncusu şeklinde tanımlanabileceğidir. Zaman, mekân, güç ilişkisi, amaç vb. noktalara bağlı olarak ortaya çıkan değişimleri tanımlayan kavramların tümünü, “*kültürleşme*” süreci olarak görmek gerekmektedir (Karataş, 2006, s. 60).

1.4 Bölüm Değerlendirmesi

Aynı coğrafyada yaşayan etnik ve kültürel bir kimliğe karşı baskı kurmak, o kimliği baskın kültürel ve etnik kimliğin kabullenebileceği bir duruma getirmeye çalışmak asimilasyon olarak tarif edilebilir. Sosyal bilimler disiplinleri içinde birçok farklı yönden tartışılmakta olan asimilasyon kavramı, kültür ve kimlik kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bilindiği gibi kimlik mikro ölçekte bir canlının dış dünya da kendini konumlandığı yeri işaret eder. Makro ölçekte ise bir topluluğun zaman içindeki birikimlerini yani kültürlerini ifade eder. Bu anlamda etnik kimliklerin yok edilmesi ya da değiştirilmesi asimilasyon politikalarının ana hedefidir demek yanlış olmayacaktır.

Asimilasyon konusunda genel kabul görmüş birkaç yaklaşım bulunmaktadır. Bunların en bilinenleri; “Anglo uyum” ve “Eriyik potası” yaklaşımlarıdır. Anglo uyum modeli, ABD’nde yaşayan göçmenlerin kendi kültürlerinden vaz geçerek Anglosakson kültürel değer ve normlarını benimsemeleri gerekliliği üzerine kurulmuştur. Eriyik potası yaklaşımı ise asimilasyonu hem göç eden hem de ev sahibi toplumun ortak bir kültür yaratması olarak düşünmektedir. Bu yaklaşım temelde “amalgamasyon” (evlilik) yoluyla karışmayı öngörmektedir.

Bu yaklaşımların dışında R. E. Park’ın gelişmesine öncülük ettiği “İrk İlişkileri Döngüsü” de kültürlerin asimilasyon süreçlerinin tanımlanmasında önemli teorilerden bir olarak öne çıkmaktadır. Bu teori bireylerin, kültürel ve biyolojik olmak üzere iki ayrı kökene sahip olduğunu ifade ederken, biyolojik yönün kişiyi diğer insanlardan ayırdetmeye yaradığını ve değiştirilemeyeceğini fakat kültürel kökeninin değişime açık olduğunu ve dolayısı ile asimile edilebileceğini ileri sürer.

R. E. Park’ın yaklaşımını takip eden Milton M. Gordon tarafından geliştirilen “Asimilasyon Süreci” teorisinde ise asimilasyon farklı süreçler şeklinde kategorileştirilmiştir. Bunlar süreçler; kültürel veya davranışsal asimilasyon, yapısal asimilasyon, evlilikle asimilasyon, tanımlamaya dayalı asimilasyon, kabullenilmiş hal asimilasyonu, kabullenilmiş davranış asimilasyonu ve yurttaşlık asimilasyonudur.

Ron Taft tarafından geliştirilen “Asimilasyon Yüzleri” teorisi ise daha çok asimilasyon sürecinin psikolojik faktörleri üzerine odaklanmaktadır. Bu modele, göre göçmenler ile yerli toplum arasındaki asimilasyon süreci beş faktöre bağlıdır. Bunlar; kültür ve dil konusundaki bilgi ve yetenekler, karşılıklı sosyal etkileşim, grup üyeliği, gruba bütünleşme ve grup normlarına uygunluk olarak sıralanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞININ TARİHÇESİ VE TÜRKMENLERİN SİYASİ GİRİŞİMLERİ

2.1 Irak'ta Türkmen Varlığı

Günümüzde Orta Asya ile birlikte, Irak, Suriye, Lübnan gibi bölgelerde yaşamakta olan ve Anadolu Türkleri ile de etnik, kültürel, etnik ve tarihi bağları olan toplulukları belirtmek için kullanılan “*Türkmen*” kelimesi (Doğan, 2018, s. 2), TDK sözlüğünde; “*Türkmenistan Cumhuriyeti'nde ve Irak'ta yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse*” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Uzun bir dönem “*Türk*” olarak adlandırılmış olan Irak Türkmenleri, resmi olarak ilk defa Lozan Barış Konferansı (1922) sırasında, İngilizler tarafından “*Irak Türkmenleri*” olarak adlandırılmıştır. Bilinçli bir şekilde yapılan bu adlandırmanın nedeni, sınırların değişiminden sonra Irak'ta yaşayan Türkmenlerin Türkiye ile olan etnik ve kültürel bağlarının koparılması olarak değerlendirilmektedir (Saatçi, 2003, s. 102).

Irak bölgesine Türkmenlerin ilk yerleşimi, 674 yılında Emevi Halifeliği (661-750) Valisi olan Ubeydullah bin Ziyad (648-686)'ın Buhara'dan getirdiği bir Türk birliğini bölgeye yerleştirmesiyle başlamıştır. 694 yılında Irak Valisi olan Haccac Bin Yusuf (661-714), Buhara'dan ve Orta Asya'nın iç bölgelerinden gelen 25-30 bin civarı Türkmeni Vasıt şehrine yerleştirmiştir. Abbasi Devleti (750-1258)'nin Horasan Valisi Abdullah Bin Tahir (ö. 844) ise, Halife'nin emri ile Türkistan'ın çeşitli bölgelerinden her yıl iki bin Türkmen savaşıyı Irak'a göndermiştir. Özellikle Abbasiler döneminde Türkmen askerler ordusunun üst yönetim kadrolarını işgal etmeye başlamıştır (Karahisarlı, 2010, s. 78; Aydın, 2002, s. 41; Abayati ve Albayati, 2015, s. 3).

Şii Büveyhoğulları Devleti (934-1062)'nin Bağdat'ı hâkimiyet altına aldığı dönemde Abbasi halifesi olan Kaim bi-Emirillah, artan Büveyhoğulları tehdidi nedeni ile Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey (990-1063)'i Bağdat'a davet etmiş ve Tuğrul Bey de 1055 yılında Bağdat'a girerek Irak'ı Selçuklu Devleti (960-1194) hâkimiyetine almıştır (Beden, 2001, s.10). Selçuklu hakimiyetinin bitmesinin ardından yaklaşık 100 yıl İlhanlı Devleti (1256-1336)'nin hâkimiyetinde kalan Musul ve Bağdat, daha sonra Karakoyunlu Devleti (1365-1469)'nin hâkimiyetine girmiştir ve bölgedeki Türkmen

unsurların sayısı yeniden artış göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Irak'ta bulunan Türkmen nüfus bölgenin toplam nüfusunun yarısı kadar olup, Türkçe de, Arapça'dan sonra ikinci dil haline gelmiştir (Yinanç, 1977, s. 65).

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'te gerçekleştirdiği Irakeyn Seferinin ardından Irak'ın büyük bölümü Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde özellikle Anadolu'dan Musul ve Kerkük bölgesine yoğun göç yaşanmıştır (Marufoğlu, 2002, s. 605). 90 yıl süren birinci Osmanlı hâkimiyetinin ardından Safeviler (1501-1736) bölgeyi ele geçirmiş fakat on beş yıl gibi kısa bir zaman sonunda IV. Murat zamanında Irak yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu fethin ardından devlet tarafından bilinçli bir iskân politikası uygulanmış, Musul-Bağdat yoluna Sünni Türklerin yerleştirilmesi ile Irak'ın Anadolu ile bağlantısı güvenceye alınmaya çalışılmıştır (Hazar, 2007, s.360).

Safevi Devleti'nin yıkılmasının ardından İran tahtına geçen Nadir Şah (1688-1747) 1733-1743 arasında düzenlediği seferler ile Irak'ı hâkimiyeti altına almaya çalışmış ve Azerbaycan'dan getirdiği Şii Azeri Türkmenleri Irak'a yerleştirmiştir. Nadir Şah zamanında bölgeye gelen Türkmenler, Irak'ta toplu bir şekilde iskân edilen Türkmenlerin son halkasını oluşturmuş ve bundan sonra Irak'a toplu Türk göçü gerçekleşmemiştir (Beden, 2001, s.12). Irak, bundan sonra, 1. Dünya Savaşı'ndaki İngiliz hâkimiyetine (1917) kadar, Osmanlı toprağı olarak kalmıştır (Marufoğlu, 2002, s. 606).

2.2 Irak Türkmenleri'nin Yerleşim Bölgeleri

Iraklı Türkmenlerin yerleşim alanlarını incelediğimizde genellikle Osmanlı Devleti zamanında "*Musul Vilayeti*" (Marufoğlu, 1998, s. 15) olarak kabul edilen idari coğrafyanın sınırları içerisinde yer almakta olduğu görülmektedir (Bkz. **Harita- 1**). Çalışmanın devamında Irak Türkmenlerinin günümüzde yaşadığı coğrafya incelenecektir.

2.2.1 Musul Vilayeti

Musul, Irak'ın en yüz ölçümü olarak üçüncü ve nüfus yoğunluğu açısından ikinci büyük kentidir (Köprülü, 1996. s. 11). 1517 senesinde Osmanlı topraklarına katılan bölge, 1586 yılına kadar kimi zaman Bağdat'a, kimi zaman da Şehr-i Zor'a vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. Musul günümüzde 9 ilçe merkezinden oluşmaktadır.

Bunlar: Merkez, Telâfer, Sincar, Hazar, Tilkef, Baac, Hamadiye, Sihkhan ve Akra'dır. Vilayetin nüfusu merkez ilçe etrafında yoğunlaşmaktadır. Musul merkezinde, Yunus Peygamber, Mansur ve Faysaliye mahallelerinde büyük oranda Irak Türkmenleri ikamet ederken, kırsal alanda da pek çok Türkmen köyleri bulunmaktadır (Kaymaz, 2003, s.17).

2.2.2 Kerkük

Tarihte “*Karhini*” veya “*Karhina*” adıyla bilinen Kerkük yerleşimi, Irak Türkmenlerinin yaşadığı en önemli bölgelerdendir (Hay, 1921, s. 94). Kent, Karakoyunlu Devleti (1365-1469) hâkimiyeti zamanında Kerkük adı ile anılmaya başlanmıştır. Kerkük; Tavuk, Havice, Merkez ve Dibis ilçelerinden oluşmaktadır (ORSAM, 2011, s. 10). Türkmen nüfus, Merkez ve Dibis ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. Kerkük Türkmenlerinin, Oğuzların Bozok koluna mensup Bayat boyundan oldukları bilinmektedir. Osmanlı döneminde, Kerkük'ün de içinde bulunduğu 32 sancaktan müteşekkil Şehrizer Eyaleti kurulmuştur (Pamukçu, 2014, s. 32).

Kerkük, daha sonra eyalet merkezi olarak örgütlenmiştir. Türkmenlerin Kerkük'e yerleşme tarihi ise kesin olarak bilinmemektedir. “*2003 yılından sonra ABD'nin hazırlamış olduğu geçici anayasanın maddelerini göz önünde tutarak, Kerkük şehrinin demografik nüfus yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Kürt nüfus sayısı artarken Arap ve Türkmenler ise bölgeden göçe zorlanmıştır*” (Kopar, 2009, s.135). Kerkük'te Türkmen varlığına çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

2.2.3 Erbil

Erbil, Kerkük'ten sonra önemli bir Türkmen yerleşiminin olduğu bir kenttir. Kerkük üzerinden Bağdat'a demiryolu ile bağlı olan Erbil, Kerkük'e 86 km mesafededir (ORSAM, 2011, s. 11). Erbil: Merkez, Şaklava, Mahmur, Köysancak, Revanduz ve Zebar ilçelerinden oluşmaktadır. Türkmenler, 90'lı yıllara kadar kent merkezinde en kalabalık etnik grup olarak yaşamıştır (Kayıran ve Saygın, 2011, s. 275).

1990 yılında merkezi hükümetin bölgeden çekilmesini müteakip, çeşitli Kürt gruplar Erbil’de hâkimiyet kurmuş ve Erbil’in demografik yapısı Kürtlerin lehine değişmeye başlamıştır (Es-Sakkâr, 2020). 2006 yılı itibari ile Erbil’de bulunan Türkmen nüfusunun 250-400 bin arasında değiştiği düşünülmektedir (Saatçi, 2003, s.17-18).

2.2.4 Telâfer

Telâfer coğrafi olarak, “*Verimli Hilal*” olarak adlandırılan bölgenin merkezinde yer almaktadır. (Ziya, 2009, s. 26; Erkmen, 2009, s. 27). Kent, Türkiye sınırına 110 km mesafede bulunan ilçe merkezi ile üç nahiye (Iyaziye, Rabia ve Zammar) ve 120 köyden oluşmaktadır. Nüfusu 2008 yılı Kasım ayı itibariyle 395.150’dir (Duman, 2009, s. 40). Irak’ta nüfusun tamamının Türkmen olduğu tek ve en kalabalık yerleşim birimi olan Telâfer bu bağlamda Irak’taki Türkmen siyasi varlığı ve kimliğinin en belirgin olarak gözlemlendiği yerdir. Yoğun nüfusu ve geniş yüzölçümüne rağmen, sadece Türkmen nüfusun yaşadığı bir yer olması sebebiyle Telâfer’in il yapılmadığı iddia edilmektedir. 2002 yılında Bağdat yönetiminin, Telâfer’in çevresindeki dört ilçeyle birlikte “*el Cezire*” adıyla bir vilayet oluşturulması kararını almasına rağmen, bu kararı uygulamaması söz konusu iddiaları destekler niteliktedir (Erkmen, 2009, s. 27-28).

Saddam Hüseyin döneminde Telâfer’in “*Araplaştırılması*”na karar verilmiş, bunun üzerine, Türkmenler de nüfus kayıtlarına kendilerini Arap olarak yazdırma yoluna gitmişlerdir. Böylece Telâfer’e Arapların yerleştirilmesi fikri Saddam’a gereksiz gelmiş ve Telâfer halkı Türkmen kimliğini koruma şansı elde etmiştir (Bakır ve Pekin, 2018, s. 70).

2.2.5 Diyala

Diyala kenti genelinde Türkmen nüfusu oldukça azdır. Bu durumun nedeni ise bölgedeki Türkmen aşiretlerinin özellikle son 50 yılda uğradığı kimlik asimilasyonudur. Diyala kentinde halihazırda yerleşik olan Türkmenler, doğu ve kuzey bölgesinde Kürtler, batı ve güney bölgelerinde ise Sünni Araplar ile birlikte yaşamaktadır (Nacioğlu, 2005, s. 12).

Diyala'da kimlik asimilasyonu süreci Irak genelindeki diğer tüm bölgelerden daha yoğun bir şekilde uygulanmıştır (Bayatlı, 2006, s.22). Buradaki Türkmenlerin neredeyse tamamı tek bir aşiretin üyesidir ve yaklaşık % 60'ı Şii'dir. Diyala'daki toplam Türkmen nüfusu 70.000 civarında gösterilmektedir. Ancak gerçek nüfusun 150.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir (Cömert, 2009, s. 62).

Diyala'ya bağlı Hanekin ilçesinde halkın % 80'i Türkmen'dir. Bölge, Kerkük'ten sonra Kuzey Irak'ın ikinci büyük petrol üretim merkezidir. Diyala'nın diğer bir ilçesi olan Kifri, Kerkük'e 131 kilometre uzaklıkta yer alır. Bir dönem Kerkük'ten sonra en önemli Türkmen merkezi olan Kifri'deki Türkmen halkının çoğu, Bağdat merkezi yönetiminin ve Kürt grupların baskıları nedeniyle göç etmiştir (Cömert, 2009, s. 63).

2.2.6 Selahattin

Selahaddin vilayetine bağlı olan Tuzhurmatu, Kerkük, Erbil ve Telafer'den sonraki Irak'taki en büyük Türkmen yerleşim merkezidir (Hasan, 2003, s.48-49). 2003 yılındaki Amerikan işgalinden önce 128.000 olan nüfus bugün 190.000'e çıkmıştır. Irak'ta nüfusun en hızlı arttığı yerlerden birisidir. İlçe merkezinde yaşayan Türkmenlerin çoğu Şii'dir. Köylerde ise Sünni nüfus yoğundur. Türkmenlerin çoğu İhtiyarlı ve Bayat aşiretlerine mensup olup Merkez nüfusunun üçte birinden fazlasını Türkmenler oluşturmaktadır (Hürmüzlü, 2006, s.171). Tuzhurmatu, stratejik önemi nedeniyle Kürtlerin üzerinde hak iddia ettikleri bir bölge olduğundan, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından "tartışmalı bölgeler" kapsamında değerlendirilmektedir (Hasan, 2003, s. 49).

2.2.7 Bağdat

Irak'ın Başkenti olan Bağdat, 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından feth edilmesinden 1918 yılına kadar, Osmanlı idaresinde kalmıştır. Uzun süren Türk hâkimiyeti nedeniyle, Bağdat'ta pek çok Türkmen aile yaşamaktadır (Duman, 2012, s. 88). Bağdat'ta ikamet eden Türkmen aileleri Karakol, Azamiye, Rağibe ve Hatun semtlerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan, Türkmenlerin birçoğunun etnik asimilasyon sonucu Araplaşmaya başladıkları izlenmektedir (Duman, 2012, s. 88-89).

2.3 Irak'ta Türkmen Aşiretleri

Iraklı araştırmacı Tamir Abdulmuhsin El-Amiri, 9 ciltlik Irak Aşiretleri Ansiklopedisi adlı eserinde, Irak Türkmenlerinin, Kerkük, Musul, El Tamim, Ninava, Diyala ve Erbil ile bu kentlere bağlı kasaba ve köylerde ikamet ettiklerini belirtmiş ve Türkmenlerin mensup olduğu aşiretleri de; Beyat (Bayat), Kanber Ağa, Kara Ulus, Muratlı, Çayırılı, İlhanlı, Bent Ali, Demirci, Safuk, Celili, Deliveli, Şah Seven, Gülbanı, Maraga, Dakira, Yakubi, Vendavi, Saraylı, Pir Nezar, Tatan, Pir Nedir, Seyitler, Ferhatlılar, İlhanlılar, Hatlan, Hasekli, Kasaplılar, Kâhyalar, Şeyhler ve Çeçen Aşiretleri olarak sıralamıştır (Hürmüzlü ve Pamukçu, 2005, s.38).

Ansiklopediye göre; Beyat aşireti çoğunlukla Tuzhurmatu ile Karatepe arasında ve Kerkük merkezde ikamet ederken, Şhraban, Sadiye, Zarbatiya, Mendeli, Mansuriye, Kazaniya, Hanekin, Bedre, Kifri ve Karatepe de yaşayan Beyat aşiretine mensup kişiler vardır (Ravlig, 2008, s. 56). Eserde ayrıca Telafer ve çevresindeki tüm aşiretlerin Türkçe konuştuğu belirtilmekte ve bu aşiretler şöyle sıralanmaktadır: Ali Han Beg, Davudi, Şebekler, Hamat, Pir Nedir, Ferhat, Hala ve Al Harbu Aşiretleri (Beden, 2001, s. 473).

2.4 Kraliyet Döneminde Irak Türkmenleri (1921-1958)

Günümüz modern Irak Devletini oluşturan topraklar XVI ve XVII. yüzyıllarda kademeli olarak Osmanlı İmparatorluk sistemine dâhil edilmiştir. 1516-1517 yıllarında Musul, 1534 yılında Bağdat ve 1538-1549 yıllarında da Basra Osmanlı İmparatorluk topraklarına katılmıştır (Ayhan, 2009, s. 10). I. Dünya Savaşını müteakip Irak bölgesini 1920 yılında işgal eden İngiltere, 1921 yılının temmuz ayında, kendini Hicaz Kralı ilan eden Şerif Hüseyin'in üçüncü oğlu olan Faysal'ı I. Faysal adı ile Irak Kralı ilan ederek Irak Krallığı'nı kurmuştur. Faysal'ı Kral ilan etmek için yapılan göstermelik referandumda aleyhte oy kullanan tek bölge Kerkük olmuştur (Bostancı, 2013, s. 173).

Krallığın ilanının ardından, muhalefete devam eden Irak Türkmenlerini 1923 yılı ortalarında yapılacak olan seçimlere katılmaya ikna etmek için Kerkük'e gelen İngiliz Yüksek Komiseri H. Dobbs, kenttin kanaat önderleri ile bir dizi görüşme yapmış ve Türkmenlerin etnik ve kültürel haklarını garanti alacakları konusunda sözler vermiştir. Fakat seçimlerin ardından, 4 Mayıs 1924 tarihinde Kerkük'te meydana gelen Kerkük

Katliamı, Türkmenlerin tepkisini çekmiş ve İngiliz yönetimi ile ilişkilerini bozmuştur. Söz konusu katliamın neden ve sonuçlarına çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir (Canatan, 1996, s. 15).

İngiliz manda yönetimi, Irak Türkmenleri'nin Anadolu ile bağlarını kesmek ve nüfuslarını olduğundan daha az göstermek için sürekli bir kültürel asimilasyon politikası gütmüştür. İngilizler tarafından yapılan bu asimilasyon çalışmalarının bir amacı da uzun vadede Arapların ve Kürtlerin işine yaramıştır (Cengiz, 2003, s. 15).

Irak Krallığı 30 Mayıs 1932 tarihinde “Bağımsız Devlet” statüsüyle Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Üyelik bildirgesinde ülkede yaşayan Türkmenler ve diğer azınlıkların varlıkları kabul ediliyor ve hakları garanti altına alınıyordu. (Çetinkaya, 2016, s. 3). Milletler Cemiyeti'ne taahhüt edilen hakların sosyal hayata uygulanması için “mahalli diller” kanunu çıkarılmış, Kerkük ve Erbil başta olmak üzere bazı Türk bölgelerinde yargılamaların Türkçe yapılması, Türkmenlerin çoğunluğu oluşturduğu bölgelerdeki ilkokullarda öğrenimin tamamen Türkçe yapılması hükme bağlanmıştır (Canatan, 1996, s. 16).

Ancak kâğıt üzerinde tanınan bu haklar hiçbir zaman uygulamaya tam olarak yansımamıştır. Türkmenlerin etnik ve kültürel haklarını tanımak bir tarafa Devlet, Türkmenlere “Iraklılık” ve “Araplık” bilinci aşımaya çalışıyor ve Irak'ta yaşayan Türkmen varlığının asimile edilmesi için çeşitli yollara başvuruyordu. Esasen daha bildirge yayınlanmadan önce -1931 yılında- okullardaki Türkçe eğitim Kerkük dışında bütün Türkmen bölgelerinin okullarından kaldırılmış, Kerkük'te de haftada birkaç saate indirilmişti. 1937'de Kerkük'teki okullardan da kaldırılacak ve Türkmenlere tamamen Arapça eğitim verilmeye başlayacaktır (Çetinkaya, 2016, s. 3-4).

8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında Sadabat Paktı imzalanmıştır (Eker, 2007, s. 8). Sadabat Paktı'nın yarattığı olumlu havasında Irak Türkmenlerine olumlu bir etkisi olmamıştır. Bu dönemde birçok Türkmen aydını tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir (Galbraith, 2007, s. 5).

Irak yönetimine 1941 yılında Reşit Ali Geylani geçmiştir. 1945 yılına kadar iki devlet arasındaki ilişkilerin yavaşladığı bir dönem olmuş, 29 Mart 1946 tarihinde Türkiye ile Irak arasında “*Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması*” imzalanmıştır. Antlaşmaya “*Eğitim Öğretim ve Kültür İş Birliği Protokolü*” eklenerek, Irak

okullarının verdiği diplomaların Türkiye’de de geçerlilik kazanması sağlanmıştır (Eker, 2007, s. 8-9). Antlaşmanın ekine konan bu karar sayesinde Irak’ta yaşayan Türkmen öğrenciler Türkiye’ye yoğun olarak gelmeye başlamışlar, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimleri Fakültesi’nin dışındaki üniversitelere sınavsız girebilmeleri de Türkmen öğrencilerin Türkiye’ye gelişini hızlandırmıştır. Türkiye ile Irak’ın yakınlaşması ve çeşitli konularda karşılıklı antlaşmaların olduğu bu devrede Kerkük için hala hatırlanan Gavurbağı Katliamı yaşanmıştır (Kasalak, 2007, s. 195). Bu katliamın neden ve sonuçlarına çalışmanın ikinci bölümünde değinilecektir.

2.5 Cumhuriyet Döneminde Irak Türkmenleri (1958-2003)

14 Temmuz 1958 tarihinde General Abdülkerim Kasım önderliğindeki “Hür Subaylar Hareketi” Irak’ta darbe yapmıştır. Darbe ideolojik olarak sosyalizm ve Arap milliyetçiliğine dayanıyordu (Bostancı ve Karaca, 2018, s.125). Darbe sonucunda Kral II. Faysal, Veliht Abdullah (Abdulilah) ve Başbakan Nuri Sait Paşa idam edilmiştir. Ardından Krallık lağvedilmiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir (Öztürkci, 2017, s. 375).

Cumhuriyetin ilan edilmesi sayesinde demokratik bir sistemin kurulacağını düşünen Türkmenler, yeni yönetimi desteklemiştir. Fakat beklentiler kısa sürede boşa çıkmış, hatta Krallık zamanını aratır hale gelmiştir (Çelebi, 2017, s. 43). Çünkü Krallık dönemi anayasasında uygulanmamış bile olsa Türkmenler Irak’ın bir parçası olarak gösterilirken, Cumhuriyet anayasasında Irak’ın ana unsurları olarak Araplar ve Kürtler gösterilirken, Türkmenlerden ise hiç bahsedilmiyordu (Bostancı ve Karaca, 2018, s.128). Bu duruma Irak Türkmenleri ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından karşı çıkılmış, Irak ve Türkiye’de çeşitli protesto gösterileri düzenlenmiş Irak ve Türk hükümetlerine çağrılar yapılmıştır. Ancak olaylar durmamış aksine, özellikle Kerkük’te gerilim had safhaya ulaşmıştır (Öztürkci, 2017, s. 376).

14 Temmuz 1959’da yeni kurulan cumhuriyetin ilk yıl dönümü kutlamaları için toplanan Kürt ve Araplar, önce Türkmenler aleyhine sloganlara başlamış, ardından bu durum fiili saldırılara dönüşmüş ve Türkmenlerin üzerine ateş açılmaya başlanmıştır. “*Kerkük Katliamı*” olarak bilinen bu olay üç gün sürmüş ve birçok Türkmen bu olaylar sırasında katledilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu duruma tepki göstererek Irak yönetiminden Türkmenlerin can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istemiş, Irak

yönetimi de bu talep neticesinde yargılamalara başlamıştır (Çelebi, 2017, s. 44). 1959 Kerkük Katliamının neden ve sonuçlarına çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

1958 darbesi ile iktidara gelen General Abdülkerim Kasım yönetimi 8 Şubat 1963'te Arap Milliyetçisi Baas Hareketine bağlı subayların gerçekleştirdiği bir darbe ile yıkılmıştır (el Aani, 2002, s. 350-351). Bu yönetim değişiminde de diğerlerinde olduğu gibi yine azınlıklara ve onların haklarına karşı yakın ilgi gösterileceği ve demokratikleşme gibi söylemler ileri sürülmüştür (el Bayati, 1996, s. 20-21). Yeni yönetim, Türkiye Cumhuriyeti tarafından hemen tanınmıştır (Ali, 2003, s. 116).

Yeni yönetim, Türkiye ve Türkmenler ile ilişkilerini düzeltirken, Kuzey Irak'ta ki en büyük ikinci etnik grup olan Kürtler ile de ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Ancak, Kürtlerin, yeni yönetimin siyasi hayatına dâhil edilmesi ve yönetim mekanizmalarında yer almaya başlaması hali hazırda Kerkük konusunda Kürtlerle anlaşmazlıklar yaşayan Türkmenler için olumsuz gelişmelerin habercisi olmuştur (el Bayati, 1996, s. 21). Zamanın Türk Hükümeti, Irak yönetimi ile Kürtlerin yaklaşması akabinde Kürtlere tanınan hakların Türkmenlere de tanınması için diplomatik temaslara başlamıştır. Ancak 1968 yılında ülkede yeni bir darbe daha gerçekleşmiş ve Ahmet Hasan el Bekr yönetimi iktidara gelmiştir (Gagnon ve Tully, 2001, s. 60).

Kısaca bahsetmek gerekirse Baas, Ortadoğu'da ortaya çıkan ve kelime itibariyle "*Diriliş*" anlamı taşıyan bir siyasi akımdır (Hassan ve Pestieau, 2005, s. 88). Arap Diriliş Partisi ve Arap Sosyalist Partisi'nin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Hedefleri, Ortadoğu'daki diğer Arap yoğun devletleri de tam birer Arap devleti haline döndürmek ve böylece Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmak, sosyal farkları azaltmak, millileştirme politikalarına yönelmek gibi hem Arabist hem sosyalist politikalar olarak sıralanabilmektedir (Oğuzlu, 2001, s. 15).

Yeni yönetim tarafından kurulan Devrim Komuta Konseyi, 24 Ocak 1970'te yayımladığı "*89 Sayılı Kararnamesi*"nde Türkmenlere bazı kültürel haklar tanımış, bu durum Türkmenler arasında hoşnutlukla karşılanmıştır. Bu haklar, okullarda Türkçe eğitim, Türkçe dergi yayımlama, Türkçe yayınların arttırılması gibi konuları kapsamaktaydı. Ancak verilen bu haklar, kısa zaman sonra uygulamadaki yerlerini kaybetmiştir (Ertuğrul, 2006, s. 38).

Türkmenlere verilen bu kültürel haklarla aynı dönemde 1970 yılında, Irak yönetimi bu kez Kürtler ile anlaşmaya varmış ve Kürtlerin idari, kültürel ve siyasi hakların genişletilmesi ile toprak reformunu da içeren bir dizi reforma girişmiştir. Anlaşma, Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt yönetim bölgesinin kurulması, ülkenin resmi dili olan Arapça'nın yanına Kürtçenin de eklenmesi ve Kürtlerin merkezi yönetimde Cumhurbaşkanlığı yardımcılığını üstlenmesi gibi maddeler içermektedir (Polk, 2007, s. 86). Bu anlaşma kısmen uygulanmış olsa da asıl olarak 2003 yılındaki işgalden sonra yeni Irak Cumhuriyeti dönemine kadar tam olarak uygulanmamıştır.

Söz konusu anlaşma Türkmenler açısından birçok sorun taşımaktaydı. Bu sorunların en önemlisi ise Kuzey Irak'ta oluşturulması planlanan Kürt özerk yönetiminin Türkmenlerin ana unsur olduğu Kerkük ve Musul gibi bölgeleri de kapsamasıdır. Söz konusu maddeye göre Kürt çoğunluğunun bulunduğu yerleri belirlemek üzere nüfus sayımı ve ardından referandum yapılması planlanmıştır (Şimşir, 2004, s. 169).

Bu durum iki taraflı bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Plebisit öncesinde, bir taraftan Kürtler Kerkük ve çevresine yerleşmeye başlarken, diğer taraftan Baas yönetimi bu bölgelere Arap aileler yerleştirmekte ve hatta kalmalarını sağlamak için çeşitli şekillerde teşviklerde bulunduğu gözükmektedir. Böylece tarihsel olarak Türkmenlerin yurdu olan Kerkük ve çevresinde demografik yapı sistematik olarak değiştirilmekte ve Türkmen nüfus bu şekilde oran olarak düşmektedir (Şimşir, 2004, s. 170).

1979 yılında, General Hasan el Bekir'in yönetimi Saddam Hüseyin'e bırakması ile birlikte, Irak'ta 2003 yılına kadar sürecek olan Saddam Hüseyin dönemi başlamıştır. Böylece, Saddam Hüseyin'in Arap yanlısı sosyalist politikalarıyla, Araplar dışında diğer etnik unsurlarla birlikte Türkmenler için de zorlu bir döneme girilmiştir. Irak'ta Türklerin ve Türk bölgelerinin Araplaştırılması politikalarını çok açık ve hızlı bir şekilde uygulamaya koyan Saddam Hüseyin, Araplaştırma politikasını bir devlet politikası olarak uygulamaya başlamıştır (Şen, 2004, s. 7).

Saddam Hüseyin'in bu politikalarından ilk etkilenenler Türkmenlerin kanaat önderleri olmuştur. 1979 yılı içinde Türkiye adına casusluk yaptıkları iddiasıyla, Türkmen Kardeşlik Ocağı Genel Başkanı Abdullah Abdurrahman, Bağdat Üniversitesinden Doç. Dr. Necdet Koçak ve mütahit Adil Şerif tutuklanarak 16 Ocak

1980 tarihinde idam edilmiştir. Onlarla aynı zamanda tutuklanan Dr. Rıza Demirci ise, nedeni bilinmeyen bir şekilde cezaevinde ölmüştür (Şimşir, 2004, s. 171). Kanaat önderleri ile başlayan infazlar, ilerleyen yıllarda Türkmen halka kadar inmiş ve İran-İrak Savaşı sırasında bu defa insanlar İran için casusluk yapmakla suçlanarak kovuşturmalara uğramıştır (Duman, 2013, s. 80).

İran-İrak Savaşı sırasında, ön cephelerdeki birliklere ağırlıklı olarak Türkmen gençleri gönderiliyordu. Savaşa gitmek istemeyenler İran yanlısı olmakla suçlanmış, bununla cezası çoğunlukla idam olmuştur (Yılmaz, 2006, s. 128). Ayrıca birçok aile Irak'ın güney bölgelerine zorunlu göçe tabi tutulmuş ve bilmedikleri iklim şartlarında yaşamaya ve çalışmaya zorlanmışlardır. Diğer taraftan pek çok Türkmen ailesi ise başta Türkiye olmak üzere İran ve bazı Avrupa ülkelerine göç etmiştir (Yıldırım, 2005, s. 14).

İran ile Savaşın bitmesinden sonra Irak, Orta Doğu'da ki en modern askeri güç konumuna gelmiştir (Trainor, 2009, s. 2). Ancak bu askeri gücü İran'a karşı olan Körfez ülkeleri ve ABD'nden sağladığı borçlar ile yapan Saddam yönetimi, borçların geri ödeme zamanına denk gelen 1990 yılında petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ve bu düşüşün yarattığı ekonomik kriz ortamı, ayrıca borç ödeme taksitlerinin çok yüksek olması nedeni ile ödeme gücüne girmiş ve petrol fiyatlarının düşmesine izin verdiğini düşündüğü Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni sorumlu tutarak, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir (Uslu, 1999, s.168).

Kuveyt'in işgali Irak'ı dünya petrol rezervlerinin 2/3'ni kontrol eder duruma getirmiştir. Bu durum ABD tarafından, dünya ekonomisine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca Saddam'ın İsrail'e yönelen tehdidi de siyasi açıdan, ABD'ni harekete geçmeye itmiştir (Cömert, 2009, s. 73). ABD 17 Ocak 1991 tarihinde “*Çöl Fırtınası Harekâtı*” adı verilen askerî operasyonu başlatmıştır. Hava bombardımanları 24 Şubat'a kadar devam etti (Uslu, 1999, s. 168).

Koalisyon güçleri 26 Şubat'ta Irak ordusunu Kuveyt'ten çıkarmıştır. Irak ordusu ülkenin iç bölgelerine doğru geri çekilirken Güney Irak'ın bir bölümü de koalisyon güçlerinin işgali altına girmiştir (Cömert, 2009, s. 74). Bunun üzerine Irak Hükümeti, 28 Şubat 1991 tarihinde BM'in aldığı bütün kararları kabul ettiğini bildirmiş ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nde, 3 Mart 1991'de, ABD tarafından önerilen ateşkes tasarısını kabul etmiş ve böylece silahlı harekâtlar sona ermiştir. Savaş

sonrası bölgede oluşan yeni güç dengesinde Irak, petrol üreticisi Körfez ülkelerini tehdit edemeyecek kadar zayıflatılmış, fakat İran'a karşı bir güç boşluğu yaratmayacak kadar da güçlü bırakılmıştır (Uzgel, 2010, s. 256-257).

I. Körfez Savaşı'nın ardından Saddam yönetiminin zayıflığından faydalanan ve ABD'nin desteğini alan Şii gruplar güneyde, Kürtler ise kuzeyde ayaklanmalara başlamış, Türkmenler ise tarafsız kalmayı tercih etmiş ve yönetime karşı ciddi bir harekete kalkışmamışlardır (Oran, 2009, s. 66).

Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'ne bağlı gruplar, 17 Mart 1991'de Kerkük'ü işgal etmiştir. Bu işgal sırasında ele geçirilen yönetim binalarında bulunan kayıtlar sistematik olarak yok edilmiş veya değiştirilmiştir. Bunun sebebi ise Kerkük'teki Türkmen varlığının tarihsel kayıtlarının silinerek bölgenin sözde Kürt vilayeti olduğu savının güçlendirilmeye çalışılmasıdır. Kerkük Türkmenleri özellikle nüfus ve tapu müdürlüklerinin Kürtlerin eline geçmemesi için mücadele etmiş ve Kürtlerin kendilerini Kerkük'ten göçe zorlamalarına karşı koymuşlardır (Uzgel, 2010, s. 257).

Irak ordusu bu gelişmeler üzerine harekete geçerek, önce güneyde başlayan Şii isyanını bastırmış ve sonra kuzeye yönelerek 26 Mart 1991'de Tuzhurmatu'ya ulaşmış ve pek çok Türkmen'i isyancı diye katletmişti. Tuzhurmatu'yu ele geçiren Irak ordusu Kerkük'e yönelmiş, bunun üzerine isyancı Kürtler şehri boşaltarak kuzeye çekilmiş ve Türklerle Arapları Saddam ile karşı karşıya bırakmışlardır (Oran, 2009, s. 66-67).

27 Mart 1991'de Kerkük'ün kontrolünü tamamen ele geçiren Irak ordusu bir Türkmen ilçesi olan Altunköprü'ye yöneldi. Ayın sonunda Altunköprü'ye giren Irak ordusu ile Kürt Peşmergelerin çatışmaları da devam etmekteydi. Burada iki ateş arasında kalan Türkmenlerden aralarında çocuk ve yaşlıların da bulunduğu yüze yakın Türkmen şehit edilmiştir. Tarihe Altunköprü Katliamı olarak tarihe geçen bu olaya çalışmanın ikinci bölümünde değinilecektir.

Irak ordusundan kaçan Türkmenler Altunköprü'den sonra Erbil'e yönelmiş fakat ordunun Erbil'e de ulaşması üzerine kendileri gibi Irak ordusundan kaçan yüz binlerce Kürt ile birlikte Türkiye ve İran sınırlarına dayanmışlardı (Ayman, 2006, s. 2). Türkiye ve Fransa'nın baskıları sonucu alınan BM'in 5 Nisan 1991 tarihli 688 Sayılı Kararı ile

Kuzey Irak ile Türkiye sınırına yığılan insanların can güvenliklerini sağlamak ve insani yardımda bulunmak amacıyla ABD'nin öncülüğünde “Huzur Operasyonu” başlatıldı (Tufan, 2010, s. 33). 17 Nisan’da ise ABD, Hollanda, İspanya, İtalya, İngiltere ve Fransa’ya ait güçler Kuzey Irak’ta konuşlandırılmış, Irak halkını korumak amacıyla Kuzey ve Güney Irak’ta “Güvenli Bölge” ilan edilerek Irak silahlı kuvvetlerinin bu bölgelere girişi yasaklanmıştır (Özdağ, 2007, s. 17).

Kuzeyde 36. paralelin (Bkz. Harita-4) kuzeyi güvenli bölge sınırı kabul edildi. Ancak o kadar ilginçtir ki, doğuda Süleymaniye bölgesi 36. Paralelin güneyinde kalırken güvenli bölgeye dâhil edilmiş, batıda Musul 36. Paralelin kuzeyinde kalmasına rağmen güvenli bölgeye alınmamıştı (Oral, 2007, s. 55).

Özdağ (2007)’ göre; “36. Paralel, aslında Kürt bölgelerini özenle güvenli bölgeye dâhil ederken, Türk bölgelerini de aynı özenle güvenli bölge dışında bırakan kırık bir çizgi olmuştur. Erbil, Kürt Federasyonu’nun başkenti olarak görüldüğü için güvenli bölgeye dâhil edilmiş ve burada yaşayan Türkler de bu yüzden Güvenli Bölgede kalmışlardı. Güvenli Bölge içinde kalan bir başka Türk bölgesi ise, Süleymaniye yakınlarındaki Kifri kasabasıydı. Ancak, Türklerin %80’i aşkın kısmı Irak yönetiminin insafına terkedilmiştir” (Özdağ, 2007, s. 21).

Güvenli Bölge’nin ilan edilmesinden sonra, Türk Hükümeti Kuzey Irak ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bölgedeki Türkmenlere yönelik olarak, 1991-1996 yılları arasında daha çok eğitim ve kültürel alanlar ile Kızılay’ın gıda yardımları yapılmıştır. Bu anlamda, Erbil’de on bir Türk ilkokulu, beş ortaokul ve bir lise ile Türkçe yayın yapan televizyon ve radyo kurmuştur (Ayman, 2006, s. 3).

1996 Ağustosunda Türkiye ve Irak hükümetlerinin desteğiyle KDP’nin eline geçen Erbil’de KDP Türk okullarını kapatmış, ancak Türkiye’nin baskısıyla yeniden açmıştır. Erbil’de yaşayan Türkler, KDP’nin her türlü baskısına rağmen, Türk Devletinin desteğiyle siyasi örgütlenme çalışmalarına başlamıştır (Özdağ, 2007, s. 22).

2.6 Irak İşgali ve Sonrasında Irak Türkmenleri (2003-2017)

1991 yılından sonra ABD’nin Irak ile ilgili hedefleri; Saddam Hüseyin’in Ortadoğu’yu yeniden istikrarsızlaştırmasını engellemek, Irak’ın nükleer ve biyolojik silahlara sahip olmasını engellemek ve en nihayetinde de Saddam Hüseyin’in iktidardan uzaklaştırılmasını sağlamak olarak belirlenmiştir (Primakov, 2004, s. 41).

Fakat ABD bu amaç için 11 Eylül 2001 olaylarına kadar askeri güç kullanmamış, bunun yerine çeşitli siyasi ve ekonomik ambargolar ile Irak'ı baskı altında tutmayı seçmiştir.

11 Eylül saldırıları ABD dış politikasının önceliklerini değiştirmiştir. Artık dış politikadaki öncelik şer odağı olarak tarif edilen teröre destek veren ülkelere karşı top yekûn silahlı savaşa girişildiği bir dönem gelmiştir. Bu bağlamda Başkan J. W. Bush önce el Kaide'yi yok etmek amacıyla 7 Ekim 2001'de Afganistan'a "*Sonsuz Özgürlük Operasyonu*"nu gerçekleştirmiştir. Afganistan'a yapılan operasyona hem Amerikan kamuoyu hem de dünya kamuoyu önemli ölçüde destek vermiştir (Özdağ, 2007, s. 22-23).

Afganistan'a gerçekleştirilen askeri müdahale ile Taliban rejimine son verilmesi ve el Kaide'nin zayıflatılarak Afganistan-Pakistan sınırında bulunan dağlara çekilmesi ile beraber ABD, Saddam Hüseyin rejimini gündemine almıştır. Böylece Irak, Bush yönetimi tarafından 20 Mart 2003 tarihinde kitle imha silahları geliştirdiği ve el-Kaide ile beraber hareket ettiği gerekçeleri öne sürülerek işgal edilmiştir. İşgale karşı en büyük direniş ise bir Türkmen kenti olan Telafer'de gerçekleşmiştir (Özdağ, 2008, s. 21).

İşgal döneminden sonra Irak'ta geçiş dönemi izlenmiştir. Bu dönemde ekonomik ve siyasi yapılanmalar söz konusu olmuştur. İlk olarak Irak Geçici Yönetim Konseyi (IGYK) kurulmuştur. Bu konsey yirmi beş üyeden meydana gelmekteydi. Bu konseyin üyeleri on üç Şii, beş Sünni-Arap, beş Kürt, bir Iraklı Türkmen ve bir Asuri-Hristiyan'dan oluşmaktaydı. Bu konseyin görevi Irak'ı seçimlere hazırlamak ve yeni anayasa ile Irak'ı yeni bir düzene hazırlamaktı (Kerküklü, 2006, s. 48).

Iraklı Türkmenler, Irak'ta üçüncü büyük etnik grup olmasına rağmen bu konseyde temsiliyette haksızlığa uğrayarak ötelenmiştir. Yirmi beş kişilik IGYK, ilerleyen dönemde toplanarak dokuz kişilik Başkanlık Konseyi (BK)'ni oluşturdu. BK, beş Şii Arap, iki Sünni Arap ve iki Kürt'ten oluşuyordu. 2004 yılındaki elli kişiden oluşan Anayasa Komisyonunda iki Iraklı Türkmen yer aldı. Bu komisyonda iki Iraklı Türkmen yer almasına rağmen yeni anayasada Iraklı Türkmenler herhangi bir hak elde edemedi (Arı, 2004, s. 61).

IGYK tarafından oluşturulan otuz üç kişilik Bakanlar Kurulu Kabinesinde, İletişim ve Teknoloji Bakanlığı Iraklı Türkmenlere verilmiştir. Bu verilen Bakanlık görevi, Iraklı Türkmenleri önemli bakanlıklardan uzak tutarak siyasi alandan uzaklaştırmak için atılmış bir adımdır. Iraklı Türkmenler giderek pasifleştirildikleri siyaset alanına 2005 yılında yapılan seçimlerde Irak Türkmenleri Irak Türkmen Cephesi (ITC) listesinden üç, Birleşik Irak İttifak listesinden (Şii) beş, Kürt listesinden ise dört milletvekili ile meclise girerek geri dönmüşlerdir. El-Caferi'nin başbakanlığı döneminde Iraklı Türkmenlere İmar ve iskân Bakanlığı'nda bakanlık görevi ile Genel İşler ve Belediye Hizmetleri Bakanlığı verilmiştir (Kerküklü, 2006, s. 49).

2010 yılındaki genel seçimlerde de Iraklı Türkmenler, on milletvekili çıkararak ve oluşan Bakanlar Kurulunda üç bakanlık elde ederek başarılarını sürdürmüştür. Siyaset alanında elde edilen başarılar, 2012 yılında Iraklı Türkmenlerin parlamentoda üçüncü büyük millet olarak kabul edilmesini getirdi. Bu Iraklı Türkmenler için önemli bir başarı ve adımdı. 2014 yılında yapılan seçimlerde de Iraklı Türkmenler, siyaset alanındaki başarılarını devam ettirmiştir (Arı, 2004, s. 62).

2.7 Irak Türkmenlerinin Siyasi Oluşumları

Iraklı Türkmenlerin 1990 yılına kadar etkin bir siyasi oluşuma rastlanmamıştır. Bu tarihten önce kurulan oluşumlar I. Körfez savaşına kadar herhangi bir varlık gösterememiştir. *“İlk olarak sosyal ve kültürel haklar elde etmeye, kendilerini korumaya ve milli varlıklarını devam ettirmeye çalışan Iraklı Türkmenler, ilk kez 1990'lı yıllarda siyasi örgütlenme için belli adımlar atmışlardır. Irak siyasetinde yer almaları ilk kez Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'taki yeni oluşum içinde yer almakla gerçekleşmiştir”* (ORSAM, 2011, s.29-30). Çalışmanın devamında Irak Türkmenlerinin siyasi oluşumları incelenecektir.

2.7.1 Türkmen Kardeşlik Ocağı

14 Temmuz 1959'da yaşanan Kerkük Katliamı gibi olaylar sonrasında Iraklı Türkmenlerin siyasi ve kültürel haklarını korumak için 1960 yılında, Bağdat'ta *“Türkmen Kardeşlik Kulübü”* kurulmuştur (Doğan, 2018, s. 12). İlerleyen zamanlarda *“Türkmen Kardeşlik Ocağı”* (TKO) adını alan bu örgüt Bağdat'tan sonra, Erbil, Musul ve Kerkük'te de şubeler açmıştır. TKO'nun yayın organı *“Kardeşlik”* dergisidir (Saatçi, 2017, s. 185). Baas Partisi'nin Türkmenler üzerindeki baskısı, TKO üzerinde

de görülmüştür. TKO'nın Başkanlarından olan Emekli Albay Abdullah Abdurrahman 1980 yılında idam edilmiştir. Bu ve diğer idamlara karşı tepki olarak kurulan “*Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü*” (IMDTÖ) Türkmenlerin kabul edilen ilk siyasi organizasyonudur (Yılmaz, 2006, s. 130).

2.7.2 Irak Milli Türkmen Partisi

Türkmenlerin ilk siyasi Partisi olan “*Irak Milli Türkmen Partisi*” (IMTP), 11 Kasım 1988 tarihinde Ankara’da Dr. Muzaffer Arslan liderliğinde kurulmuştur (Saatçi, 2017, s. 188). 1996 tarihine kadar IMTP Başkanlığı yapan Arslan, 30 Ocak 2005 seçimlerinden sonra Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani’nin Türkmenlerden sorumlu müsteşarı görevini üstlenmiştir (Yılmaz, 2006, s. 130).

1995’te Irak Türkmen Cephesi’nin kuruluşuna kadar Türkmenlerin en aktif kuruluşu olarak göze çarpan IMTP, Riyad, Beyrut, Viyana, Selahaddin, Londra ve ABD’nde yapılan Irak muhalefet toplantılarında Türkmenleri temsil etmiştir. Irak’ın kuzeyinde radyo-TV, basın-yayın ve en önemlisi Türkçe eğitim veren okullar açan parti, bunun yanı sıra silahlı kuvvet çekirdeği olabilecek 350 kişilik bir koruma birliği oluşturmayı başarmıştır (Doğan, 2018, s. 15). Partinin coğrafi ve siyasî olarak amacı; Telafer’den Mendeli’ye “*Federe Türkmen Bölgesi*” kurulması olarak bildirilmektedir. Parti ayrıca Tuzhurmatu, Telâfer ve Çemçemal gibi ilçelerin vilayet statüsüne getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

2.7.3 Türkmeneli Partisi

ITC’nin kuruluş aşamasında yer alan Türkmeneli Partisi (TP), 2000 yılında Türkmen Cephesinden ayrılmış ve ayrı bir siyasî oluşum olmuştur. Parti amblemlerinde yer alan üç hilal, “*Türklük, İslamiyet ve İnsaniyeti*” temsil ederken mavi renk Türk rengi olarak seçilmiştir. Parti laik ve hümanist bir anlayışa sahiptir. TP’nin Fransa, Hollanda, Danimarka, İrlanda ve İsveç’te toplam 5 adet yurtdışı temsilciliği bulunmaktadır (Şen, 2006, s. 61-62). TP, kuruluşundan bu yana Irak’ta Türkmenlerin silahlı çatışma gücüne sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. TP, “*Federe Türkmen Bölgesi*” istemesinin yanı sıra “*Kerkük Bölgesel Projesi*” isimli, Kerkük’e özel bir federasyon talebi de mevcuttur (Celepoğlu, 2006, s. 40).

2.7.4 Türkmen Bağımsızlık Hareketi

“*Türkmen Bağımsızlık Hareketi*” (TBH), Ferit Çelebi tarafından 1994 yılında kurulmuştur. Ferit Çelebi aynı zamanda Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın yeğenidir. TBH, Erbil'de geniş bir tabana sahip olmuştur. Parti içindeki bazı gelişmeler sonucu, partinin genel başkanlığı 1996'da Ferit Çelebi'den Kenan Şakir Üzeyirağalı'ya devredilmiştir. TBH, ITC'nin kurucu unsurlarından birisiydi ve Cephe içinde aktif konumunu sürdürmüştür (Celepoğlu, 2006, s. 41).

2.7.5 Şii Türkmen Partileri

Irak'ta üç önemli Şii Türkmen partisi vardır, bunlar; Türkmen İslami Birlik Partisi (TİBP), Türkmen Vefa Hareketi (TVH) ve Türkmen İslami Hareketi (TİH)'dir (SETA, 2013, s. 47).

2.7.5.1 Türkmen İslami Birlik Partisi

TİBP, 1991 yılında Şam'da Abbas Beyatî tarafından kurulmuştur. Genel merkezi Bağdat'tadır. Ayrıca TİBP'nin Bağdat, Kerkük, Musul, Diyala ve Selahaddin'de temsilcilikleri bulunmaktadır (SETA, 2013, s.48). TİBP, Arapça'nın resmi dil olması ve Türkmenlerin de Arap alfabesini kullanmasını desteklemektedir. TİBP, Irak'ta özellikle İslami Dava Partisi (İDP)'nin Türkmenler arasındaki kolu olarak görülmekte ve Şii'lere yakın durmaktadır (Aydın, 2002, s. 621-623).

Abbas Beyatî, 15 Aralık 2005'te yapılan seçimlerde Şii ittifakı olan Birleşik Irak İttifakı ile seçimlere katılmış, Abbas Beyatî milletvekili seçilirken, Başkan Yardımcısı olan Casim Muhammed Cafer, Gençlik ve Spor Bakanı olmuştur. 2010 seçimlerinde ise Kanun Devleti ittifakı ile seçimlere katılan TİB'den Bağdat'tan aday olan Abbas Beyatî ve Selahaddin'den aday olan Casim Muhammed Cafer milletvekili olarak seçilmiş ve Casim Muhammed Gençlik ve Spor Bakanlığı görevine devam etmiştir (SETA, 2013, s.49).

2.7.5.2 Türkmen Vefa Hareketi

TVH, 1999 yılında İran'da kurulmuştur. Irak İslam Yüksek Konseyi tarafından desteklendiği iddia edilmektedir. TVH'nin etkinlik bölgesi Kerkük ve Selahattin olarak bilinmektedir. 2005'te yapılan seçime Birleşik Irak İttifakı ile giren TVH'nin Başkanı Feryad Tuzlu iki dönem milletvekilliği yapmıştır. Ancak 2010 seçimlerine de

Birleşik Irak İttifakı'nın devamı sayılabilecek Irak Ulusal İttifakı ile seçimlere katılan TVH, bu kez milletvekili çıkaramamıştır (Salihi, 2013, s. 2241).

2.7.5.3 *Türkmen İslami Hareketi*

TİH, Sami Dönmez tarafından kurulmuş ve ITC'nin 2003'te yapılan kurultayının ardından ITC'ne katılmış, ancak 2008'de ITC'nin kendini bir siyasi parti olarak ilan etmesinin ardından çatıdan ayrılmıştır (Nakip, 2013, s. 2259). Partinin genel merkezi Kerkük'tedir. Partinin başına 2009 yılında Mustafa Ali Kamber seçilmiştir. TİH Başkanı Kamber, hareketin İslami bir nitelik arz etmesine rağmen milli bir duruş sergilediğini ve amacının Türkmenler arasındaki Şii-Sünni farklılıklarının giderilmesi olduğunu belirtmektedir (SETA, 2013, s. 50).

2010 seçimlerinde TİH, TP, Bedir Örgütü'nün Türkmen Kolu, Irak İslam Yüksek Konseyi'nin Türkmen kolu, TVH, Sadr grubunun Türkmen kolu ve bazı bağımsız kişiler tarafından kurulan "*Türkmen Milli Kütlesi*" ile Irak Ulusal İttifakı içerisinde seçimlere girmiş, ancak milletvekili çıkartamamıştır (Nakip, 2013, s. 2259).

2.7.6 **Irak Türkmen Cephesi**

ITC, 1995 yılında Türkmen partilerinin bir çatı altında bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. ITC'nin kurucu Başkanı Turhan Ketene'dir. Erbil'de olan ITC'nin genel merkezinin 2003'te yapılan 3. Türkmen Kurultayında, Kerkük'e taşınması kararlaştırılmıştır (Hürmüzlü, 2006, s. 25). Bu Kurultayda alınan diğer önemli kararlar ise; Irak Türkmenlerini temsil edecek ve karar organı olarak görev yapacak seksen beş kişiden oluşan bir Türkmen Meclisi seçilmesidir. Kurultayda alınan bir diğer önemli karar ise, Türkmenlerin yaşadığı Telafer'den Mendeli'ye kadar uzanan coğrafi bölgenin "*Türkmeneli*" adıyla anılmasıdır (Kayacan ve Küzeci, 2009, s. 17).

2005'te Irak'taki iki seçime de katılan ITC, 30 Ocak'taki seçimlerde üç milletvekili, 15 Aralık 2005'teki seçimlerde ise Musul'da Irak Uzlaşma Cephesiyle yaptığı koalisyon sonucu iki milletvekili, Musul dışında tek başına katıldığı vilayetlerde ise bir milletvekili çıkarmayı başarmıştır (Kayacan ve Küzeci, 2009, s. 17-18). 2010 seçimlerinde ise Irakiye Listesi ile yapılan koalisyonla beraber altı milletvekili çıkarmayı başarmış, bununla birlikte bu seçimlerde milletvekili çıkaran tek Türkmen siyasi kuruluşu olarak büyük başarı elde etmiştir (Kayacan ve Küzeci, 2009, s. 25).

2010 yılında kurulan Irak hükümetinde üç bakanlık elde eden ITC, Iraklı Türkmenler için önemli başarılarla adım atmıştır. 2014 parlamento seçiminde iki milletvekili çıkarmış ve diğer partilerle birlikte toplam dokuz Türkmen Milletvekili Mecliste yer alarak Iraklı Türkmenlerin sesi olmaya devam etmiştir. ITC'yi oluşturan partiler ise şunlardır: IMTP, TP, Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH), TKO (Kayacan ve Küzeci, 2009, s. 25).

2.8 Türkmen Kurultayları

2.8.1 I. Türkmen Kurultayı (4-7 Ekim 1997)

Birinci Türkmen Kurultayı, Irak Türkmenlerinin siyasi hayatında atılmış en önemli adımlardan biridir. Bu kurultayda; ITC'nin yeni yönetimi belirlenmiş, tüzüğü yazılmış, Türkmen Şurası üyeleri seçilmiş ve *“Temel İlkeler Deklarasyonu”* ilan edilmiştir. Tüzüğün hazırlandığı komitede IMTP'nden beş, TKO'ndan iki ve TBP ile TBH'nden birer üye yer almıştır. Türkmen Şurası üyeleri ise otuz kişiden oluşmuştur (Duman, 2012, s. 56-57). *“Irak'ta faaliyet gösteren Türkmen siyasi parti ve kuruluşlarının, Birinci Türkmen Kurultayında kabul edilen Tüzük çerçevesinde kongrelerini yaparak yeniden yapılanmaları yönünde tavsiye kararı alınmıştır. Bu tavsiye kararının bütün Türkmen kuruluşlarının aynı düzlemde yer almasını ve ITC çatısı altında uyumlu çalışabilmelerini sağlamak amacı taşıdığını söylemek mümkündür.”* Birinci Türkmen Kurultayı'nın sonuç bildirisinde açıklanan *“Temel İlkeler Deklarasyonu”*nu Türkmen toplumu için bağlayıcı nitelik taşıdığının ifade edilmiştir (Duman, 2012, s. 57).

2.8.2 II. Türkmen Kurultayı (20-22 Kasım 2000)

İkinci Türkmen Kurultayı, 20-22 Kasım 2000 tarihleri arasında Erbil'de toplanmıştır. Kurultayın ana toplanma sebebi, 7-9 Haziran 2000 tarihleri arasında Erbil'de düzenlenen 7. Şura toplantısında Türkmen Kardeşlik Ocağından Sanan Ağa Kasap'ın Türkmen Şurasına üye olarak girmesidir. Bu üyeliği benimsemeyen ITC Başkanı Vedat Arslan ve kırktan fazla yönetici topluca görevlerinden istifa etmiştir (Kayacan ve Küzeci, 2009, s. 25). İkinci Kurultayda, temel ilkeler deklarasyonu güncelleştirilmiş ve ITC Tüzüğü revize edilmiştir. Ayrıca Türkmen Şurası üyeleri yeniden seçilmiş, Sanan Ağa Kasap, ITC'nin yeni başkanı olmuştur (Duman, 2012, s. 60).

2.8.3 III. Türkmen Kurultayı (12-15 Eylül 2003)

Üçüncü Türkmen Kurultayı, 12-15 Eylül 2003 tarihleri arasında da Kerkük'te toplanmıştır. Bu kurultay Irak işgalinin ardından olağanüstü şartlarda gerçekleştirilmiştir. ITC, Saddam Hüseyin rejimini devirmesinin ardından, Kerkük ve çevresinde bürolar açmış ve genel merkezini de Kerkük'e taşımıştır. Kurultayda, ITC'nin Bağdat Sorumlusu Faruk Abdullah Abdurrahman ve Kerkük Sorumlusu Sadettin Ergeç arasında başkanlık seçimi yapılmış ITC'nin yeni lideri Faruk Abdullah Abdurrahman olmuştur (www.hurriyet.com.tr).

Üçüncü Kurultay'ın diğer iki kurultaydan farkı, öncelikle Irak merkezi hükümetinin henüz oluşmadığı ve Kerkük'te silahlı Kürt grupların, kenti kontrol ettiği bir dönemde yapılması ve ayrıca daha önceki kurultaylara Saddam Hüseyin'in kontrolündeki bölgelerden Türkmenlerin katılması mümkün değilken, bu kurultaya Irak'ın her bölgesinden katılım sağlanmış olmasıdır. Kurultayda, Türkmen Şurası'nın da adı değiştirilerek, "*Türkmen Meclisi*"ne dönüştürülmüş ve otuz olan üye sayısı yetmiş bir kişiye çıkartılmıştır. Bu kurultayda alınan en önemli karar ise ITC merkezinin Erbil'den Kerkük'e taşınmasıdır. Ancak ITC, merkezin Kerkük'e taşınması beklenen etkiyi yaratmamış, düşünüldüğü gibi Bağdat'ta etkili olunamamış ve hareket yerel kalmıştır (www.milliyet.com.tr).

Hareketin yerelleşmeye başlaması ITC içerisinde kopmalar yaşanmasına neden olmuş ve Erbil'deki delegelerinin büyük çoğunluğu harekettten ayrılmıştır. "*Özellikle KDP ve KYB'nin Irak'ın kuzeyindeki güvenli bölgeyi "Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi" olarak ilan etmesi ve bu yönetim tarafından çizilen haritalarda Türkmen bölgelerinin de yer alması nedeniyle hem ITC bölgede siyaset yapmaktan geri çekilmiş hem de ITC'nin Irak'ın kuzeyinde siyaset yapmasının önüne geçilmiştir. Böylece ITC, Irak'ta yeniden bir yapılanma içerisine girmiş ve güvenli bölgenin dışında kalan Türkmen yerleşimlerinin olduğu vilayetlerde temsilcilikler açmaya başlamıştır. Öte yandan 1980'lerden 2003'e kadar Baas yanlılarının yönetiminde olan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Merkez Şubesi de bu kurultayla birlikte ITC'ye katılmıştır.*" 28 Haziran 2004'te ilan edilen Irak Geçici Yönetimine de giremeyen ITC, 30 Ocak 2005'te yapılması planlanan seçimler için hazırlıklarını yapmış ve bunun için Irak'ta faaliyet gösteren tüm Türkmen siyasi kuruluşlarla iletişim kurmuştur. Bu kapsamda,

ITC ve Irak'taki Türkmen partileri, 30 Ocak 2005 seçimleri öncesinde bir koalisyon oluşturmuş ve çalışmalarını bu şekilde yürütmüştür (Duman, 2012, s. 60).

Türkmen Koalisyonu'nun adı "*Irak Türkmenleri Cephesi*" olarak kararlaştırılmış ve başkanlığına Türkmen Meclisi Başkanı Sadettin Ergeç seçilmiştir. 30 Ocak'ta yapılan seçimlerin ardından Irak Türkmenleri Cephesi, üç milletvekili elde etmiştir (www.hurriyet.com.tr). Irak'ta genel seçimlerle birlikte yapılan vilayet yönetimleri seçimlerinde Irak Türkmenleri Cephesi, Kerkük'te ikinci parti olarak çıkmış ve 41 üyeli Kerkük İl Meclisi'nde altı sandalye elde etmiştir. Diğer parti listelerinden de üç sandalye elde eden Türkmenler, toplam dokuz sandalye ile Kerkük İl Meclisi'nde temsil edilme hakkına kavuşmuştur (www.milliyet.com.tr).

2.8.4 IV Türkmen Kurultayı (1 Ağustos 2005)

ITC'nin 2005 seçimlerinde kendisinden beklenen başarıyı gösterememesi, ITC içinde muhalefetin doğmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, Irak'taki yeni merkezi yönetimin de geniş bir koalisyona sahip olması ITC içindeki bazı grupların, merkezi yönetimi oluşturan bu gruplarla yakın ilişkiler kurabileceklerini düşünmelerine neden olduğundan ITC içindeki çatlağın büyümesine neden olmuştur.

ITC içerisindeki anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması ve yeni bir yol haritası çizilmesi amacıyla yeni bir kurultay toplanması kararlaştırılmıştır (www.kavgamiz.com). Türkmen kurultayı haziran ayının ilk haftasında toplanmış ve Türkmen Meclisi'nin yeni üyeleri belirlenmiştir. Türkmen Meclisine dokuz kişiden oluşan yürütme konseyini seçmiştir. Kurultayda dertlerinin tam anlamıyla dinlenmediğini savunan Erbil'li Türkmenler, kentte ITC'ye ait binalarda bayrakları indirerek, ITC merkeziyle ipleri koparmıştır (Duman, 2012, s. 59).

2.8.5 V. Türkmen Kurultayı (13-14 Temmuz 2008)

Beşinci Türkmen Kurultayı 13-14 Temmuz 2008 tarihinde toplanmıştır. 2005 anayasasında ön görülen ve 2007 yılında yapılması planlanan Kerkük referandumunun yapılmaması Türkmenler tarafından kazanç olarak görülmüş ve Kerkük'ün statüsüyle ilgili yeni çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak Kerkük'teki durumun Türkmenler tarafında olumlu algılanması, Türkmen iç politikasına tam olarak yansımamış ve Türkmen siyasi partileri arasında sıkıntılar baş göstermiştir (Duman, 2012, s. 59).

Bu gergin hava içerisinde 13 Temmuz 2008'de Kerkük'te yapılan kurultaya Kerkük, Bağdat, Selahaddin, Diyala, Erbil, Telafer ve Musul'dan katılan beş yüz elli delege ile yeni Türkmen Meclisi üyeleri seçilmiştir. Kurultayda ITC Başkanlığı seçimi de yapılmış ve Sadettin Ergeç yeniden başkan seçilmiştir (www.kerkukgazetesi.com).

2005'te yapılan kurultayın ardından ITC içerisinde bulunan parti başkanları ITC'nin Yürütme Kurulunda yer alırken, 2008 yılında ITC yönetim tarafından belirlenen il başkanları Yürütme Kuruluna alınmıştır. “ *ITC'nin bu kararla bir çatı örgüt olmaktan çıkarak, tek başına bir örgüt niteliği kazandığı görülmektedir. Zira 2008 yılının sonuna doğru, 2009'da yapılacak yerel seçimlere yönelik hazırlıklar çerçevesinde, Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu'na başvuru yapan ITC, kendini siyasi parti olarak deklare etmiş ve ITC içerisinde bulunan siyasi partiler, ITC'den ayrılmıştır. Bu kapsamda Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Milli Türkmen Partisi, Milliyetçi Türkmenler Topluluğu, Türkmen İslami Hareketi ve Türkmen Adalet Partisi, ITC'den ayrılmıştır. 2009'daki yerel seçimlerin ardından ülkede genel seçim hazırlıklarına girilmiştir*” (Duman, 2012, s. 60).

2.9 Bölüm Değerlendirmesi

Türkmenler Emeviler döneminde miladi 674 yılından itibaren Irak ve çevresine yerleşmeye başlamıştır. Bu yerleşimler Abbasiler dönemi ve onu izleyen Selçuklu hâkimiyeti dönemlerinde de artarak devam etmiş ve Irak, Suriye Filistin ve Mısır'a kadar yayılmıştır. Günümüzde ise Türkmenler, Irak genelinde Kerkük, Musul, Erbil, Diyala, Telafer, Selahaddin ve Bağdat'ta yaşamaktadır. Irak Türkmenlerinin özellikler Birinci Dünya Savaşından sonra ülkedeki varlığı genel olarak üç bölümde incelenebilir. Bu dönemler Kraliyet Dönemi (1921-1958), Cumhuriyet Dönemi (1958-2003), Irak İşgali ve günümüz (2003-2017) olarak sıralanabilir.

İngiliz işgali ve ardından kurulan Irak Krallığı 1958 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem Irak'ta çok uzun zamandır birlikte yaşayan halkların arasına suni olarak etnik ve kültürel ayrışmaların tohumlarının ekildiği bir dönem olmuştur. Nitekim Türkmenlere karşı yapılan ilk katliam (1924) olan Kerkük Katliamı ve 1946 yılında gerçekleştirilen Gavurbağ Katliamları bu dönem yaşanmış ve pek çok Türkmen bu katliamlarda yaşamını yitirmiştir. Bu katliamların arka planında, İngiliz manda yönetiminin, Irak Türkmenleri'nin yeni kurulan ve gelecek vaadedilen Türkiye Cumhuriyeti ile bağlarını koparmak ve nüfuslarını olduğundan daha az göstererek

ileriki dönemlerde Kürtler lehine yapılacak referandumlarda Kürtlerin elini güçlendirmek fikri yatmaktadır. Sonuç olarak Krallık döneminde sürekli bir kültürel asimilasyon politikası ve yanında küçüklü büyüklü etnik temizlik girişimleri yapıldığı görülmektedir.

Krallık yönetimini bir darbe ile devrilerek yerine Cumhuriyetin ilan edilmesi (1958), ile birlikte Türkmenler daha demokratik bir ülke hayali kurmaya başlamış ve başlangıçta darbeyi desteklemiştir. Fakat bu beklentilerin boş olduğu kısa bir süre sonra anlaşılmış, sosyal ve siyasi ortam Krallık zamanını aratır hale gelmiştir. Örneğin Krallık döneminde yapılan anayasada uygulanmamış bile olsa, Türkmenler Irak'ın etnik kimliklerinden biri ve asli unsuru olarak kabul edilirken, Cumhuriyet anayasasında Irak'ın ana unsurları olarak yalnızca Arap ve Kürtler gösterilmiştir.

Türkmenlerin bu dönemde az da olsa siyasi ve etnik bilinç geliştirmeye başladığı gözlenmektedir. Türkmen Bağımsızlık Hareketi başta olmak üzere günümüze kadar Türkmenleri siyasi arenada temsil eden hemen hemen tüm partilerin geçmişi Irak cumhuriyeti dönemine dayanmaktadır. Aynı şekilde siyasi birliği sağlamak üzere yapılan Türkmen Kurultaylarının iki tanesi bu dönemde yapılmıştır.

Irak'ın son dönemi ise 2003 yılında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin ülkeyi işgali ile başlamaktadır. Bu dönemde Cumhuriyet döneminin başlangıcında olduğu gibi Türkmenler için demokratikleşme vaad etmiş fakat durum yine eskiyi aratır hale gelmiştir. Kürtler uzun süredir bekledikleri bağımsızlık hayallerine biraz daha yaklaşmış, Irak siyasetinde söz sahibi olurken Türkmenler aleni bir kültürel asimilasyon ile karşı karşıya kalmıştır. Her ne kadar siyasi arenada çeşitli ittifaklar, seçimlerde kısmi başarılar elde edilsede bölge Türkmenleri sistemli bir şekilde asimilasyona maruz kalmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KERKÜK'TE TÜRKMEN VARLIĞI (1958-2017): TÜRKMENLERE YÖNELİK BASKI ve ASİMİLASYON

3.1 Kerkük Adının Kökeni

Kerkük adının kökeni ile ilgili en eski kayıt, Yorgan Tepe ve Kerkük Kalesi'nde yapılan kazılarda bulunan tabletlerdir. Bu tabletlerde kent "*Arapxa*" adı ile anılmaktadır (Dinç, 2016, s. 45). Bu tabletlerden başka bölgenin kadim halklarından olan Keldaniler'in kayıtlarında da Kerkük'ten bahsedildiği görülmektedir. Keldanice yazılan eserlere göre Kerkük Kalesi, Asur Karalı Sardanapal (Asurbanipal, M.Ö. 668-627) tarafından inşa edilmiştir. Bu tarihten itibaren de "*Gûre Bâcirmi*" adı ile anılmaya başlamıştır (Bayatlı, 1999, s. 84). III. Aleksandros (Büyük İskender, M.Ö. 336-323) bölgeyi ele geçirince kale yeniden onarılmıştır (Adil, 2008, s. 52). İskender'den sonra onun komutanlarından olan ve Ortadoğu'da kendi adı ile anılan Seleukos İmparatorluğu topraklarına katılan Kerkük'ün surları ve kale kapıları yeniden onarılmış ve bundan dolayı da kale, "*Beth Selox*" ya da "*Kerx Selox*" adıyla anılmaya başlamıştır (Kopar, 2009, s. 115-116).

Ptollemaios (M.S. 100-170)'un "*Coğrafya*" adlı eserinde kale, "*Korxora*" şeklinde adlandırılmıştır. Şemsettin Sami, kalenin en eski adının "*Korxoura*" olduğunu söylemektedir (Nakip, 2007, s. 21). Part'lar (M.Ö. 247- M.S. 224) Kerkük'e "*Karxin*", Sasânîler (M.S. 224-661) "*Kermekân*", Süryanîler "*Beth Garne*" adını vermiştir (Kevseroğlu, 2009, s. 33).

Ünlü İslam tarihçilerinden Belâzurî (?- M.S. 892)'nin "*Futûh el Buldân*" adlı eserinde Kerkük bölgesi "*Gûre Bâcirmi*" olarak geçmektedir (el-Belâzurî, 2013, s. 274). Yakut el Hamevî (M.S. 1179-1229)'nin "*Mucam el Buldân*" ile İbn el Esîr'in (M.S. 1160-1233) "*El-Kâmil Fi'l Tarîh*" adlı eserlerinde Kerkük bölgesi "*Karxinî*" olarak geçmektedir (Kevseroğlu, 2009, s. 58). Kerkük kelimesine ise ilk olarak, Nizâmeddin Şâmî (?-1411-12)'nin "*Zafernâme*" isimli eserinde, daha sonra Şerafeddin Ali Yezdî (?- 1454)'nin "*Zafernâme*" eserinde rastlanmaktadır. Bu da Karakoyunlu dönemine denk gelmektedir (Nakip, 2007, s. 22).

Bölge Müslümanlar tarafından Hz. Ömer'in hilafeti sırasında (634-644), İyaz bin Ğanem tarafından 642 senesinde fethedilmiştir. Sonraki yıllarda Hz. Osman döneminden (644-656) itibaren buraya Necid bölgesinden getirilen Arap kabileler ile Emeviler ve özellikle de Abbasiler döneminde önemli sayıda Türk nüfus yerleştirilmiştir (Bostancı, 2017, s. 18). Bu tarihten itibaren Kerkük bölgesinde Türkmen varlığı günümüze kadar devam etmiştir.

3.2 Kerkük'ün Coğrafi Özellikleri

Kerkük, deniz seviyesinden 300 metre yükseklikte, 35° 25' kuzey enlemi ve 44° 25' doğu boylamı arasında bulunmaktadır. Kerkük, kuzey ve kuzeybatıda Erbil, doğuda Süleymaniye; güney, güneybatı ve güneydoğuda Salahattin iliyle komşudur. Kerkük, Erbil'e 67 km, Süleymaniye'ye 110 km, Salahattin'e 150 km mesafededir (Bkz. Harita-2).

Kerkük İli Irak idari taksimatında 1976 senesine kadar 19.543 km² yüz ölçümüne sahipken, bu tarihte yapılan değişiklik ile adı "*el Tamim*" olarak değiştirilmiş ve arazisinin bir bölümü Salahattin, bir bölümü Süleymaniye, bir bölümü de Diyala ilerine bağlanmıştır. Böylelikle 1976 yılına kadar Irak topraklarının %42'sini kapsayarak Irak'ın 4. büyük ili olan Kerkük, bu uygulamanın ardından topraklarının yaklaşık %60'ını kaybederek 9.426 km² yüzölçümüne inmiş ve %2'lik oranla Irak'ın 14. İli haline gelmiştir (Özmen, 2004, s. 210).

Bu küçülme şehir merkezinin demografik yapısının kademeli olarak değişmesini de beraberinde getirmiştir. 2003 yılı öncesinde Kerkük kent merkezinin yüzölçümü, ortalama 16 km² iken bu tarihten sonra Kürtler tarafından uygulanan "*Kürtleştirme*" politikası sonucunda, kent merkezinin yüzölçümü 40 km²'ye çıkarılmış kent merkezinin civarında bulunan Kürt köyleri merkez nüfusuna dâhil edilmiş, birçok Türkmen de kent merkezinden göçe zorlanmıştır. Hali hazırda Kerkük kent merkezinin ekser çoğunluğu Kürt nüfustan oluşmaktadır (Bostancı, 2003, s. 154).

Kerkük ve çevresinde yarı çöl iklimi hâkimdir. Bu iklim, Akdeniz iklimi ile çöl iklimi arasında bulunmaktadır. Kerkük ilinde en sıcak günler temmuz ayına rastlamaktadır. Bu ayda sıcaklık derecesi 46°nin üzerine çıkmaktadır. En soğuk günler ise Ocak ayındadır. Ocak ayında sıcaklığın -8°lere düştüğü gözlenmektedir (Bessam, Turkî ve Zilfo, 2006, s. 27-28).

3.3 Kerkük'ün Sosyo-Ekonomik Yapısı

3.3.1 Nüfus

Albay Taha el Haşimi'nin 1929 yılında yazdığı ve liselerde de okutulan “*Coğrafiyet el Irak*” adlı kitaba göre; 1920 yılında Kerkük'ün nüfusu doksan iki bindir. Irak'ta etnik kimliğe dayalı ilk nüfus sayımı, cumhuriyetin kuruluşundan bir yıl önce (1957) yapılmıştır. Bu sayıma göre söz konusu tarihte beş yüz altmış yedi bin Türkmen vardır. Bu rakam genel ülke nüfusunun %13'ünü oluşturmaktaydı (Jasim, 2016, s. 69).

1957 nüfus sayımında Irak on sekiz sayım bölgesine ayrılmıştır. Bu seçim bölgelerinden biri olan Kerkük ise yirmi mahalleye ayrılmıştır. Türkmenlere ait yirmi mahallede toplam yirmi iki bin altı yüz kırk beş aile oturmaktadır. Her ailede ortalama beş kişinin olduğu varsayılırsa, ortalama nüfusun yüz on üç bin iki yüz yirmi beş olduğu ortaya çıkmaktadır (Jasim, 2016, s. 95).

Baas döneminde de nüfus sayımları yapılmıştır. Ancak bu nüfus sayımları genelde Araplaştırma politikalarının doruk noktalarında yapıldığı için güvenilir değildir. 2003 yılı sonrasında Irak'ın işgalinin ardından Kerkük'ün nüfusunda büyük değişimler olmaya başlamıştır. 1 Kasım 2004'te ITC televizyonunda (Türkmeneli TV) bir konuşma yapan İl Meclis üyesi Ali Mehdi, ABD ordusunun Kerkük'e girdiği 9 Nisan 2003 tarihinde, Kerkük'ün merkez nüfusunun sekiz yüz yirmi dört bin dokuz yüz yetmiş üç kişi olduğunu, 1 Kasım 2004'e kadar Kerkük'e üç yüz kırk yedi bin dokuz yüz yetmiş üç kişinin göç ettiğini, bu rakamın dışında yetmiş iki bin kişinin göç ettiğini ileri süren kaynaklar da olduğunu ancak, 9 Nisan 2003'den sonra şehre yeni gelen kırk üç bin kişiye gıda kartı verildiği ve sadece on beş bin Kürt'ün Kerkük'te devlet dairelerinde memur olarak atandığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla Kerkük'e yönlendirilen Kürt nüfus ile kentin demografisi büyük oranda değiştirilmiştir (Özdağ, 2007, s. 417). 2020 yılı itibarı ile kentin toplam nüfusunun bir milyon dört yüz bin kişi olduğu tahmin edilmektedir (www.bbc.com).

3.3.2 Ekonomi

Kerkük ilinin ekonomik yapısı başta yer üstü kaynaklar olmak üzere, yer altı kaynaklara da dayanmaktadır. Yer üstü kaynakları genelde tarım, hayvancılık ve sanayi sektörlerine dayanmaktadır. Tarımda; hububat, tarımsal sanayi ürünleri, sebzeler, soğanlı bitkiler, meyve ve yem ürünleri yetiştirilmektedir. Hayvancılıkta; küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarının yanı sıra, kümes, yük ve binek hayvanları yetiştirilir. Balıkçılık, esnaf ve zanaatkarlık ve ticaret Kerkük için bir başka gelir kaynağıdır. Kerkük ilinde, küçük ve büyük iş yerleri bulunmasına rağmen, il henüz bir sanayi kenti durumuna gelmemiştir (Knights ve Ahmed, 2010, s. 25). Kerkük'te petrol başta olmak üzere, diğer madenlerin bol oluşu ile zanaatkar ve işçilerin bulunuşu, nakliyatçılığın kolaylığı, tüketim alanlarının merkeze yakınlığı, ham maddelerin işlenmesini sağlayan büyük ve küçük iş yerlerinin kurulmasına neden olmuştur (Pamukçu, 2010, s. 10).

En son 2008 yılında hazırlanan istihdam verilerinde, Kerkük'te ki Kuzey Petrol Şirketi'nde Bağdat Yönetimi'ne bağlı çalışan on iki bin çalışanın %17'si Türkmen, %74'ü Arap, diğerleri ise Kürt ve diğer azınlıklardan oluşmaktaydı. Kerkük'te bulunan kamu kurumlarında yönetici olarak çalışanların %26'sı Türkmen, %54'ü Kürt ve %19'u da Araplardan oluşmaktadır. Kamuda işçi olarak çalışanların ise %23'ü Türkmen, %56'sı Arap ve %19'u Kürt'tür (Knights ve Ahmed, 2010, s. 26).

Yukarıda açıklanan verilerden de anlaşıldığı gibi; Araplaştırma politikaları nedeni ile Kerkük'e göç ettirilmiş olan Arap nüfus ekseriyetle petrol endüstrisi ile kamuda çalışmaktadır. ABD işgali sonrasında Kuzey Irak'ta daha etkin olmaya başlayan Kürtler ise genellikle kamu kurumlarında yönetici pozisyonunda istihdam edilmiştir. Kamuda yönetici pozisyonunda çalışan en büyük ikinci grup Türkmenlerdir. Bununla birlikte, daha evvel petrol endüstrisinde çalışan birçok Türkmen'in görevine son verilmiştir (Pamukçu, 2014, s. 11).

Bilindiği gibi Kerkük'ün büyük bölümü zengin doğalgaz ve petrol (9 milyar varil) yataklarından oluşmaktadır. Petrol kuyuları Kerkük kent merkezinden güneydoğu/ kuzeybatı yönünde uzanmaktadır. Bölge, Dakuk'tan başlayarak Altunköprü'yü de içine alır. Kerkük, Khabaz, Bai Hasan ve Baba Gurgur en önemli petrol tesislerini barındırır (Knights ve Ahmed, 2010, s. 10).

Günümüzde Irak genelinde üretilen petrolün yaklaşık olarak %40'ı Kerkük'ten çıkmaktadır. Irak petrollerinin tamamına yakını İngiliz BP, İngiltere-Hollanda'lı Shell, ABD Exxon Mobil ve Rusya'nın Gazprom ve Rosneft şirketleri tarafından çıkarılıp işlenmektedir. Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerinin en önemli durağı da Kerkük ile Yumurtalık arasında bulunan Petrol Boru Hattıdır (Semin, 2015, s. 1225).

Bu iş yerlerinin birçoğu ilin güneyinde yer alan Çardağlı toprakları üzerinde inşa edilen Hay el Sanayi (Sanayi Sementi) denilen bölgede yer almaktadır. Ayrıca tuğla, gaz, mısır ve çimento fabrikaları da il ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla yer altı kaynakları gibi, yer üstü kaynakları da ilin ekonomik açıdan şah damarıdır. Bunların başında petrol, doğalgaz ve bor madenleri gelmektedir. Son zamanlarda Kerkük İl Meclisi önemli bir projeye imza atmıştır. “*Petro-Dolar*” adı altında bir fonun kurulmasına karar vermiştir. Bu fona Kerkük ilinden çıkarılan her varil petrolden birer dolar aktarılması sağlanmaktadır. Kerkük İli Meclisi fona biriken parayı hem ilin kalkınmasında hem de Kerkük Üniversitesinde tahsil gören öğrencilere burs sağlanmasında kullanmaktadır (Mahmood, 2020, s. 66).

3.3.3 Etnik Yapı

Kerkük etnik olarak; Türkmen, Arap ve Kürtlerden oluşmaktadır. Bahsedilen bu halklar da Sünni ve Şii dini kimliğe sahiptir. Kerkük genelinde Türkmen, Kürt ve Araplar genellikle aynı semtlerde karışık olarak yaşamaktadır. Ancak bazı bölgelerde nüfusun ekser çoğunluğunu oluşturan halklar da mevcuttur. Örneğin Harita-3'de de görüldüğü üzere, Kerkük'ün merkezi, kuzey ve doğusunda ağırlıklı olarak Kürtler ikamet etmektedir (Çakmak, 2016, s. 61).

Kerkük'ün güney ve batı bölgelerinde ise Araplar nüfus çoğunluğundadır. Kerkük'ün güneyinde yer alan Havice kenti, bir Arap kentidir. Burada bulunan Sünni Araplar, bölgenin ana unsurlarıdır. Diğer taraftan Şii Araplar ise petrol sahalarında çalışmak ve Araplaştırma politikalarına bağlı olarak Kerkük'e göç etmişlerdir. Türkmenler ise Dakuk ve Altunköprü ilçelerinde yoğunlaşmakla birlikte Kerkük merkeze bağlı köylere de yayılmıştır. Türkmenler ayrıca Kerkük merkezinde de yoğun bir nüfusa sahiptir (Mahmood, 2020, s. 67).

3.4 Kerkük Tarihinde Türkmenler

Kerkük yaklaşık olarak 1380 yıldır Müslümanların elinde bulunmaktadır. Bölgede Türk varlığına ise Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1037-1194) döneminden itibaren rastlanmaktadır. Türkmenler geçmişte olduğu gibi bugünde Irak ve Ortadoğu'nun pek çok ülkesinin asli unsurları arasında sayılmaktadır. Çalışmanın devamında Kerkük bölgesindeki Türkmen varlığı Selçuklular döneminden başlayarak günümüze kadar incelenecektir.

3.4.1 Selçuklular Döneminde Kerkük ve Türkmenler

Kerkük'ün Müslümanlar tarafından 642 yılında Hz. Ömer'in Halifeliği döneminde feth edilmiştir. (Köprülü, 1996, s. 3). 1055 yılında halife tarafından davet edilerek, Bağdat'ı Aslan el- Besasiri'den kurtaran Tuğrul Bey döneminde kent Selçuklu hâkimiyetine girmiş ve çeşitli bölgelerden gelen Türkmen ve Kıpçak nüfus yoğun olarak kente yerleşmeye başlamıştır (BDAGM, 2003, s. 1).

1140 yılında Selçuklulara bağlı Arslantaşoğlu Kıpçak Bey bölgede bir beylik kurdu. Fakat Musul Atabeyi İmadeddin Zengi ile giriştiği mücadeleyi kaybeden Emir Kıpçak, Musul Atabeyliği hizmetine girdi ve Kerkük'te Musul Atabeyliği hâkimiyeti başladı. Bu sıralarda Musul valiliği yapmakta olan Zeyneddin Ali Küçük'ün yönetim sahasında kalan kent, Selahaddin Eyyûbi'nin (1138-1193) bölgeyi ele geçirmesinden sonra, 1190 yılında Küçük'ün oğlu Muzaferüddin Kökböri'ye verildi. Kökböri'nin (1154-1233) ölmesiyle, bölgede Abbasî hâkimiyetini yeniden tesis edildi. 1245 yılında ise Moğol istilası şehirde büyük tahribat yarattı. Moğol hâkimiyetinin sonlarına doğru şehri Moğollar adına Baba Erdilan yönetiyordu. Sonraki yıllarda Celayirliler (1335-1432), Karakoyunlular (1380-1469), Timurlular (1370-1507), Akkoyunlular (1378-1501) ve Safevilerin (1501-1736) hâkimiyeti altında kaldı (Doğan, 2018, s. 3).

3.4.2 Osmanlı Döneminde Kerkük ve Türkmenler

Yavuz Sultan Selim (1470-1520), Sâfeviler ile yapılan Çaldıran Savaşını (23 Ağustos 1514) kazandıktan sonra, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun fethi için Bıyıklı Mehmed Paşa'yı görevlendirmiştir. Bıyıklı Mehmed Paşa, Mayıs 1516'da Mardin Koçhisar (Kızıltepe) yakınlarında Safevîler'i kesin bir yenilgiye uğratarak Kerkük de dâhil olmak üzere Mardin, Hasankeyf, Musul ve Râkka'yı Osmanlı topraklarına katmıştır (Gündüz, 2021, s. 14).

1560 yılına tarihlenen 111 Numaralı Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri'nde ki kayıtlara göre Irakeyn Seferi sonucunda Osmanlı hâkimiyetine giren Irak, Bağdat Eyaleti ve özel statüsüyle Basra bölgesi olmak üzere iki bölgeye ayrılmıştı. Kerkük ve Dakuk Sancakları, Bağdat eyaletine bağlanmıştı. Daha sonraki dönemlerde ise kent müstakil sancak olarak idarî sisteme katılmıştır (BDAGM, 2003, s. 3).

Şehrizor Beylerbeyi ve Kerkük Kadısı'na 17 Ekim 1617 tarihli gönderilen bir hükümden anlaşıldığı kadarıyla, Kerkük Kazası'nın 1600'lü yıllarda Şehrizol Eyaletine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. 1653 tarihli Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi'nde ise Kerkük Livası'nın Musul Eyaletine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait başka bir kayıta ise kentin yeniden Şehrizol eyaletine bağlandığı anlaşılmaktadır (BDAGM, 2003, s. 3).

Kerkük, 1890'lı yıllarda, XVIII. yüzyılın başlarında yıkıma uğramış olan Şehrizol yerine eyalet merkezi olarak teşkilatlandırılmıştır. Eyalet, doğuda Musul, kuzeyde Diyarbakır, batıda Halep ve güneyde Bağdat sancakları ile çevrili olan yazışmaların karışması nedeni ile 14 Mart 1893 tarihinde yeniden müstakil Kerkük Sancağı olarak değiştirildi (Koç, 2014, s. 140). Bu dönemde Kerkük'ün Melha, Tuzhurmatu, Altinköprü, Keyl ve Şivan olmak üzere beş nahiyesi ve bu nahiyelere bağlı üç yüz elli iki köyü mevcuttu. Kerkük 1894 yılından itibaren Musul Vilayeti'nin bir sancağı durumuna gelmiş ve bu durum bölgenin elden çıkmasına kadar aynı şekilde devam etmiştir (Gündüz, 2021).

3.4.3 Irak Krallığı Döneminde Kerkük ve Türkmenler

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere Osmanlı'ya savaş açmış ve 5 Kasım 1914'ten sonra da Irak'ı kuzeyden bölgelerinden başlayarak işgal etmiştir. Misak-ı Milli sınırlarında olan ve stratejik öneme sahip Kerkük 1918 yılında tamamen İngiliz kontrolüne girmiştir kalmıştır (Bağbozan, 2007, s. 30). Bu işgalden iki yıl evvel 16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Pikot Antlaşması (Bkz. Harita-3) tüm Ortadoğu'nun olduğu gibi Kerkük'ün de kaderini belirlemiştir (İşcan, 2019, s. 27).

Sykes-Pikot Antlaşması, Osmanlı Devleti'ne ait olan toprakları paylaşma konusunda anlaşmazlığa düşen Fransa ile İngiltere arasında Rusya'nın da onayıyla imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Suriye kıyılarından başlayarak, Adana-Mersin hattı Fransız Devletine bırakılmış, Basra, Bağdat kentleri ile Hayfa ve Akkâ limanları

İngiliz hâkimiyetine girmiştir. Bu anlaşmaya göre; İskenderun Limanı serbest bölge ilan edilmiş, Filistin de uluslararası kullanıma açık bir bölge haline getirilmiştir. Diğer taraftan, Akkâ- Hayfa hattından Kerkük'e uzanan topraklar iki parçaya bölünmüş, kuzey bölgeler Fransa'ya, güney bölgeler ise İngiltere'ye bırakılmıştır (Kasalak, 2007, s. 189).

Savaş sonrasında İngilizler, Fransa'ya Suriye ve Çukurova'yı bırakıp, bunun yanında da Musul petrollerinden %25 pay verme sözü ile Fransa'yı devre dışı bırakmış ve böylece Irak Devleti'nin kuruluşu önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Göstermelik yapılan bir halk oylaması ile de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal 23 Ağustos 1921'de Irak kralı olmuştur (Yazıcı, 2011, s. 135).

Kerkük ve Musul problemi, 1923 yılında toplanan Lozan Barış Konferansı'nda da ele alınmış, fakat sorun çözülemeyince konu Milletler Cemiyeti'nde ele alınmaya başlamıştır. Türk heyeti bölgede referandum yapılması konusunda ısrarcı olsa da İngiltere buna güçlü bir şekilde itiraz etmiştir. 1926 yılı Haziran ayında, Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanmış olan Ankara Antlaşması ile Kerkük ve Musul Irak'ın egemenliğine bırakılmıştır (BDAGM, 2003, s. 3).

Bu dönemde Irak Türkmenlerinin en yoğun yerleşme merkezi olması sebebiyle Kerkük, yönetimin en çok baskı uyguladığı bir şehir haline gelmiştir. Burada yaşayan Türkmen öğretmen ve aydınları sürekli sindirme ve sürgün uygulamalarına maruz kalarak çeşitli haksızlıklara uğramışlardır. Hükümet, Türkmen memur ve öğretmenleri sistemli bir şekilde Güney Irak bölgesine sürmüştür. 1936 ve 1941 yıllarında kapsamlı sürgünler yaşanmıştır (Cengiz, 2003, s. 15).

Türkmen bölgelerinin, özellikle Kerkük'ün etnoğrafik yapısını değiştirmek amacıyla Irak Hükümeti'nin yaptığı çalışmalar Kral Gazi döneminde (1933-1939) başlamış ve artarak sürmüştür (Ayhan, 2009, s. 11). Bu dönemde Arapları Kerkük'e yerleştirmek için Havice sulama projesinin yapımına başlanmıştır. Proje tamamlandıktan sonra Kerkük çevresindeki arazi Arap asıllı Ubeyd ve Cubur aşiretlerine dağıtılmaya başlanmıştır. Kifri, Tuzhurmatu ve Erbil'e bağlı olan Mahmur bölgesine de yine Arap aşiretleri yerleştirilmiştir (Canatan, 1996, s. 17). İnsan haklarına tamamen aykırı olan bu uygulamalar çerçevesinde Kraliyet döneminde Türklere karşı 1924 ve 1946 yılları olmak üzere iki katliam yaşanmıştır. Kraliyet

dönemi boyunca Türkler siyasi ve kültürel haklarından mahrum kalmışlar ve bu topraklarda Türk yokmuş gibi davranılmıştır.

3.4.4 Irak Cumhuriyeti Döneminde Kerkük ve Türkmenler

Irak'ta 1958 yılında gerçekleştirilen darbe ile Irak'ta Krallık yönetimi sona ererek Cumhuriyet ilan edilmiştir. Darbe sonrasındaki ilk açıklamalarda Irak'ın Türkmenler de dâhil olmak üzere üç asli unsurdan meydana geldiği vurgulansa da 27 Temmuz 1958'de ilan edilen yeni Irak Anayasası'nda "*Irak'ın büyük Arap vatanının bir parçası olduğu, Irak'ın müşterek sahiplerinin Araplar ve Kürtler*" olduğu söylenmiştir (Kayılı, 2008, s. 11).

Bu açıklama Kerkük'lü Türkmenlerin iki sorun ile yüz yüze kalmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki ve günümüze kadar çözümsüz kalanı Kürt sorunudur. Darbenin ardından çıkarılan bir af kanunu ile Irak'a dönen Molla Mustafa Barzani'nin gelişi ile Kürtlerin Kerkük'e dair istekleri yeniden canlanmış ve silahlı Barzani taraftarları, Kerkük'te Türkmenlere karşı bazı olayların ve sürtüşmelerin yaşanmasına neden olmuştur (Ayhan, 2009, s. 11).

Kürtler, Türkmenlere karşı fiziki saldırıların yanında, dezenformasyon çalışmalarına da girişmiş, "*Turancılık*", "*gericilik*" ve "*Cumhuriyet düşmanlığı*" ile suçlanarak Halk Mahkemeleri'nde yargılanmış ve çeşitli cezalara maruz kalmışlardır. Fakat bu baskıların altında yatan asıl neden, Kürtlerin zengin petrol yataklarının bulunduğu Kerkük'ü kendi bölgeleri içine alma istek ve çabalarıydı (Anderson ve Stansfield, 2009, s. 17). Kürtlerin Türkmenlere yaptıkları bir başka baskı da Kerkük'ün Kürt eğitim bölgesine dâhil edilmesi için Millî Eğitim Bakanlığı'na başvurmalarıdır (Saatçi, 2017, s. 209).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, tüm Irak'ta olduğu gibi Kerkük'te de pek çok sivil toplum kuruluşu kurulmuştur. Türkmenler bu kuruluşların seçimlerine özel listelerle katılmışlar, yerel Kürtler ve komünistler ile iş birliğinden kaçınmışlardır. Bunun sonucunda komünist adayların büyük bölümü Kerkük'te ki sendika ve dernek yönetimlerinde yer alamamış, bu da Türkmenler ile komünistlerin düşman olmasına yol açmıştır (Nakip, 2013, s. 131).

Bu sırada Kerkük'teki Türkmen haklarının en güçlü savunucusu olan İkinci Tümen Komutanı Nazım el-Tabakçeli Musul'da çıkan rejim karşıtı Şevvaf ayaklanmasını desteklemekle suçlanarak görevden alınmış ve yargılanarak idam edilmiştir (Hüseyin, 1998, s. 219). Yerine gelen El- Cenabi'nin ilk işi, İkinci Tümen'de görevli Arap milliyetçisi ve Türkmen subaylarını Kerkük dışında başka görevlere naklettirip yerlerine komünistleri yerleştirmek olmuştur. Bundan sonra komünist yanlısı yöneticiler Kerkük'te üst düzey kadrolara getirilmiştir. Bunlardan uzun yıllar Moskova'da eğitim gören Barış Dostları Teşkilatı Genel Sekreteri Maruf el-Berzenci, Kerkük Belediye Başkanlığı'na, Mehdi Hamid, Kerkük Halk Mukavemet Teşkilatı Başkanlığı'na, Avni Yusuf ise Temyiz Mahkemesi Başkanlığı'na getirilmiştir (Nakip, 2013, s. 137). Kürt milliyetçisi olan bu kişilerin iş başına gelmelerinden kısa süre sonra Türkmenlere yönelik tutuklamalar başlamış ve bazı Türkmen aydınları da bölgeden çıkarılarak sürgüne gönderilmişlerdir (Saatçi, 2017, s. 210).

Kürtlerin Türkmenlere yönelik baskıları yayın organlarına da yönelmiştir. Bu duruma örnek olarak Kerkük'te 23 Eylül 1958'de yayına başlayan Beşir Gazetesi gösterilebilir. Beşir Gazetesi askeri yönetim tarafından kapatılmış, Yazı İşleri Müdürü Mehmet Hacı İzzet ve yürütücüsü olan Habib Hürmüzlü tutuklanarak ülkenin güneyine sürülmüşlerdir (Hüseyin, 1998, s. 220). Darbenin birinci yıl dönümüne denk gelen olan 14 Temmuz 1959'de ise Kerkük Türkmenleri, yapılan baskıların en büyüğü olan katliama maruz kalmışlardır. Bu katliam ve ona yol açan sebeplere daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

1958 darbesinden beş yıl sonra, 8 Şubat 1963 tarihinde Irak'ta yeni bir darbe olmuş ve sosyalist Baas Partisi ile bağlantılı olan subaylar, yönetimi ele almıştır (el Aani, 2002, s. 351). Yeni yönetim, yayınladığı ilk bildirimlerde her zaman olduğu gibi, ülke içindeki azınlıklara ve onların haklarına karşı saygılı olacağını ve demokratik reformlar yapılacağını vaat etmiştir (el-Bayati, 1996, s. 20-21). Fakat bu cunta da uzun süre devam etmemiş ve 1968 senesinde Baas Partisi, Ahmet Hasan el Bekr öncülüğünde yeni bir ihtilal gerçekleştirerek Irak'ta yönetimi ele geçirmiştir. Yeni yönetim, 24 Ocak 1970 tarihinde "89 Sayılı Kararname"yi yayımlamış ve Türkmenlere; okullarda Türkçe eğitim, Türkçe dergi yayımlama, Türkçe yayınların arttırılması gibi konularda bazı haklar tanınmıştır. Fakat bu haklar kısa zamanda uygulama alanını kaybetmiştir (Ertuğrul, 2006, s. 38).

1979 yılına gelindiğinde, General Hasan el-Bekir ülkenin yönetimini Saddam Hüseyin'e bırakmıştır. Saddam Hüseyin, iktidara gelir gelmez bir Araplaştırma politikasına başlamış ve bu politikalar sonucu Türkmen liderlerinden Türkmen Kardeşlik Ocağı Genel Başkanı Abdullah Abdurrahman, Bağdat Üniversitesi hocalarından Doç. Dr. Necdet Koçak ve müteahhit Adil Şerif 16 Ocak 1980'de idam edilmiştir. Bu olayların ardından Türkmenlerin üzerindeki baskıyı daha da artırmış ve bir dizi karar alarak Türkmenleri Kerkük dışına çıkarmaya çalışmıştır (Yavi, 2000, s. 54). Bunlara örnek olarak; 20 Ekim 1981 tarihli göç kararı, 6 Nisan 1984 tarihli taşınmaz malların alım-satımıyla ilgili kararı ve 11 Ocak 1986 tarihli güneyden getirilen Arapların Kerkük'e yerleştirilmesi kararları gösterilebilir (Daban ve Daban, 2018, s. 90).

İran-İrak Savaşı devam ederken (1980-1988), Türkmen bölgelerine Arapların iskân edilmesine devam edilmiş ve 1984 ve 1986 yıllarında iki kez olmak üzere, Devrim Komuta Konseyi kararı ile nüfus kütüğünü Kerkük'e nakleden ve burada yerleşen Araplara on bin Irak Dinarı para ve bedava arsa verilmiş, Türkmen kızları ile evlenen Araplara ve işyeri açmak isteyenlere ucuz kredi verilirken, bir kısım Arap'ta Kerkük'teki petrol şirketinde istihdam edilmişlerdir. Buna karşın Türkmenlerin gayrimenkul ve ticari araç almaları, Arap ortağı olmadan işyeri açmaları yasaklanmıştır (Özdemir, 2020, s. 52).

Sosyal alanda yapılan baskılara ise; Türkçe konuşmanın tamamen yasaklanması, Türkmen bölgelerindeki camilerde Türkçe vaaz ve hutbe verilmesinin yasaklanması, Ehlibeyti Anma Toplantılarının yasaklanması gösterilebilir (Kahraman, 2008, s. 41).

1987 yılına gelindiğinde yapılan nüfus sayımında, Türkmenlere etnik köken Arap tercihi yapmaları yönünde baskılar yapılmıştır. Sayım sonucunda Arap seçeneğini işaretlemeyen köyler tek tek tespit edilerek zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Ömer, Leylan, Menden, Karahasan, Bulova, Kümbetler, Topuzova, Çardağı, Yayçı ve Türkalan köylerinin tamamı boşaltılmış, köylüler Irak'ın güneyine sürülmüşler yerlerine Araplar yerleştirilmiştir (Şen, 2004, s. 8-9).

3.4.5 Irak İşgali Sonrasında Kerkük ve Türkmenler

İran ile yapılan sekiz yıllık savaşın ardından ekonomik olarak zayıf düşen Irak hem bu ekonomik sıkıntıları aşmak hem de halkındaki yenilgi psikolojisini atlatmak için, 8 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir (Astarjian, 2007, s. 11). Bu işgal ABD'nin öncülüğünü yaptığı uluslararası kamuoyu tarafından önce kınanmış, sonrasında da I. Körfez Savaşı adı ile alınan askerî harekâtın başlatılmasına neden olmuştur.

I. Körfez Savaşı (1990-1991), 16 Ocak 1990 “Çöl Fırtınası” adı verilen hava harekâtı ile başlatılmıştır. Ardından 24 Şubat'ta bir kara harekâtı da başlatılmış ve Saddam yönetiminin Kuveyt'ten çıkması sağlanmıştır (Arı, 2004, s. 448). Saddam'a ağır bir darbe vuran Amerika ve koalisyon güçleri, ülkenin parçalanacağından ve Irak Şii'leri aracılığıyla İran'ın güçleneceğinden çekindikleri için 27 Şubat'ta operasyonları bitirme kararı almışlardır. 3 Nisan 1991 tarihine gelindiğinde BMGK, aldığı 687 sayılı kararla, Körfez Savaşını bitiren ateşkesi ilan etmiştir (Yenal, 2020, s. 88).

Savaşın ardından, Saddam Hüseyin iktidarını sürdürmekle birlikte ülke üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde kaybetmiş, Güney Irak'ta Şii'ler Bağdat yönetimine karşı ayaklanma başlatmıştır. Şii'lerin başlattığı bu ayaklanma Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerini de hareketlendirmiş ve 2 Mart 1991'de Kürt ayaklanması Süleymaniye'de başlamıştır. Bu isyanda Kerkük, Erbil ve Dohuk isyancıların kontrolüne geçmiş, fakat toparlanan Irak ordusu 21 Mart 1991'den itibaren isyancıların direnişini kırmayı başarmıştır (Yılmaz, 2009, s. 139).

İsyanların bastırılması sonucunda Nisan 1991'de bölgeye büyük bir göç akımı başlamış, yaklaşık beş yüz bin göçmen Türkiye sınırına yığılmış, Irak rejiminin intikamı korkusuyla, göçün tekrarlanmaması ve Kürtlerin korunması amacıyla 36. Paralelin kuzeyi (Bkz. Harita-4) ABD ve İngiltere tarafından “güvenli bölge” ilan edilmiştir (Pehlivanoglu, 2004, s. 40). Böylece bölge Kürtlerinin resmi olarak koruma altına alınması ve Kürt meselesinin uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur. Koruma altına alınan Kürt grupları, merkezi hükümetin bölgeden çekilmesiyle başta Erbil ve Süleymaniye olmak üzere Kuzey Irak'ta geniş bir manevra kabiliyeti kazanmışlardır (Cevizoğlu, 1991, s. 10).

Türkmenlerin bir kısmı, güvenlik bölgesinde olmasına rağmen, büyük kısmı merkezi hükümetin kontrolünde kalmıştır. Bu doğrultuda 2 Eylül 1991’de güvenli bölgenin 36. Paralelden 34. Paralele çekilmesiyle 36. Paralelin dışında kalan Kerkük Türkmenlerinin de güvenli bölgeye alınması, Musul ve Kerkük Türkmenlerinin de Kürt muhalefetiyle bir araya getirilmesinin yollarının arandığı bir seçenek, Barzani ve Talabani ile dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın bir toplantısında görüşülmüştür. Ancak bu konu Ankara bürokrasisinden çok sert tepki almıştır (Önal ve Özdağ, 2016, s. 56).

1991’de güvenli bölgenin inşası sırasında Kerkük’ün bu bölgenin dışında bırakılması Türkiye için stratejik bir tercihtir. Türkmenlerin her açıdan en önemli merkezi sayılabilecek Kerkük’ün bu bölgenin dışında bırakılması tercihinin arkasında kalan neden, Kerkük petrolünün bu bölgeyi ekonomik olarak beslemesi ve Kuzey Irak’ta bağımsız bir yapıya doğru gidilmesinin önünü kesmektir (Yılmaz, 2006, s. 139). Ancak bu stratejik tercihin doğal sonucu olarak, Saddam Hüseyin’in kontrolünde olan Kerkük’te güçlü bir Irak Türk muhalefetinin örgütlenememesi, Kürtlere karşı Türkmen faktörünün ön plana çıkmasını engellemiştir. Bunun sonucu olarak Türkmenlerin gücü sadece Erbil ve birkaç yerleşim merkezi ile sınırlı kalmıştır (Arıdemir ve Acar, 2018, s. 85). 8 Mart 1991’de Türkmen nüfusun yaşadığı Kerkük şehrine hâkim olan Kürt peşmergeler şehri yağmalamaya başlamış, başta nüfus ve tapu daireleri olmak üzere resmi daireleri hedef alarak ateşe vermişlerdir (Silleli, 2005, s. 40).

Merkezi hükümetin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan yönetim boşluğunun 1992’de bölgede gerçekleştirilen yerel seçimlerle durdurulması sonucunda Kürt Parlamentosu kurulmuştur (Mazin, 2003, s. 177). Ancak Türkmenlerin ilk siyasi partisi olan IMTP seçimlere katılmamıştır. Irak Kürtlerinin fiili devletlerinin kurulmasının adımlarından biri olan yerel seçimlere Türkmenlerin katılmaması, Kürtlere meşruiyet kazandırmama amacıyla yapılmış olsa da uzun vadede Türkmenlerin aleyhine işlediği söylenebilir.

Yaklaşık bir milyon kişinin katıldığı, on bir parti ve dört liderin yarıştığı seçimlerin sonucunda KDP %44,5, KYB %43,6 oy alırken, diğer küçük partiler %7’lik barajı aşamamıştır. Yüz beş sandalyeden oluşan parlamentoda KDP ve KYB ellişer kişi ile temsil edilirken, Hıristiyanlar için ayrılan beş sandalyenin dördünü Asuri

Demokratik Hareketi, birini Kürdistan Hıristiyan Birlik Partisi almıştır (Kurubaş, 2003, s. 39). Kürtler 4 Temmuz 1992 tarihinde KYB'den Fuat Masum'un Başkanlığında on yedi bakandan meydana gelen hükümeti kurmuşlar, Erbil'de oluşturdukları parlamentoda anayasa taslağını hazırlamışlardır. Taslak anayasanın dördüncü maddesinde Türkmenlerden ana etnik grup ifadesi yerine azınlık olarak bahsedilmiş, beşinci maddesinde ise başkent olarak Türkmenlerin çoğunlukta buldukları Erbil şehrini göstermişlerdir (Laçiner, 2004, s.317).

Kuzey Irak'ın merkezi hükümetin kontrolünden çıkmasıyla Erbil merkezli olarak Türkmen örgütlenmesinin çevresinde değişik Türkmen partileri kurulmuştur. 1991'de ilk Türkmen partisi olan IMTP Muzaffer Arslan tarafından, 1994'te ise TP, Riyad Sarıkahye tarafından ve TBH, Ferit Çelebi tarafından kurulmuştur (Özdağ, 1999, s.148-149). Kurulan bu partiler, 1995 yılında kurulacak olan ITC için zemin hazırlamıştır.

11 Eylül 2001 günü ABD'de gerçekleştirilen terör saldırıları, tüm dünya gibi Ortadoğu, Irak ve Kerkük için de yeni bir döneme girileceğinin sinyallerini veriyordu. Saldırlardan Afganistan'da bulunan El Kaide örgütünü sorumlu tutan ABD bir ay sonra Afganistan'a savaş açtı. William Polk'a göre, Taliban destekçilerine karşı Afganistan'da girişilen harekât küçük bir gösteriydi. Asıl önemli hedef ise Irak'tı. ABD'de "*Yeni Muhafazakârlar (Neo-Con)*"ın Irak'ta bir rejim değişikliği sağlama hedefi 11 Eylül saldırılarının ertesi günü gizlice Amerikan politikası olarak belirlendi ve 2002'ye doğru açıkça savunuldu.

Amerika'nın Irak'ı işgal etmesiyle birlikte tüm Irak'ta olduğu gibi Kerkük'te de yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, "Kürtleştirme" politikaları yoğunlaşmış, buna bağlı olarak bölgenin demografik yapısı da sistemli Kürt göçü sebebi ile Kürtlerin lehine değiştirilmiştir (Kurubaş, 2003, s. 40). Nisan 2003'te Kerkük Talabani'ye bağlı KYB güçleri tarafından işgal edilmiş, Türkiye'nin baskıları sonucu 11 Nisan'da birkaç bin Peşmerge kenti terk etmiştir. Bununla birlikte, birçok Peşmerge, Şorca, İşhan ve Azadi gibi Kürt mahallelerine çekilerek sivil kisvesinde kentte kalmıştır. Aynı süreçte Irak'ın kuzeyinden getirilen Kürt aileler, şehri terk eden Arapların evlerine yerleştirilmeye başlamıştır (Öke, 2005, s. 190).

Kentte kalan KYB güçleri üniversite dâhil olmak üzere tüm resmi binaları ele geçirmiş, Arap ve Türkmen olan kamu görevlilerinin yerine Kürtleri getirmeye başlamıştır. Aynı zamanda peşmergeler polis yetkileri kullanarak devriye gezmeye ve tutuklamalar yapmaya başlamıştır (Köylü, 2017, s. 78). KYB'nin Kerkük'te hâkimiyet kurması karşısında, Barzani'ye bağlı KDP'de harekete geçmiş ve Kerkük'te durumun normalleşmesi ve güvenliğin sağlanabilmesi için polis, trafik memuru ve güvenlik görevlilerinden oluşan bin beş yüz kişinin Erbil'den Kerkük'e gönderildiğini açıklamıştır (Öke, 2005, s. 191).

ABD'li yetkililer 2003 Mayıs'ında kentte aksayan idari hizmetlerin yerine getirilebilmesi için bir il genel meclisi oluşturdu. Bu meclisin, Türkmen, Kürt, Arap ve Hıristiyan halkın temsilcisi olan altışar üye ve altı da bağımsız üye olmak üzere toplam otuz üyeden oluşması düşünülmekteydi. Bağımsız üyelerin yüz kırk dört üyeli delegasyonun belirleyeceği on iki aday arasından, ABD'nin bölgedeki askeri yetkilisi olan Tümgeneral Raymond Odierno tarafından belirlenmesi kararlaştırıldı. Fakat söz konusu delegasyonda ağırlıklı olarak Kürtlerin bulunması, Türkmen ve Arap halkının itirazına neden olmuştur. Bu itiraza rağmen yapılan seçim sonucunda Odierno seçilen on iki üye arasından, beş Kürt, bir Asurî olmak üzere altı üyeyi onayladı. Bu altı üyenin dışında, Türkmenlere ait olacağı söylenen altı üyeliğin iki tanesi KYB ile yakın ilişkide olan, Türkmen Halk Partisi üyelerine verilmiştir (İnat, 2005, s. 10).

İl Meclisi seçimlerinden sonra yapılan Valilik seçiminde de Kürt aday Abdurrahman Mustafa ve Türkmen aday Mustafa Kemal Yayçılı yarışmıştır. Seçimi Kürt aday kazanarak Vali olurken, Vali Yardımcılığı görevine ise Arap üye İsmail el-Hadidi seçilmiştir. Aynı seçimde, yer değişim ve yeniden iskân konularından sorumlu Vali Yardımcılığına Kürt üye Hassib Rozbayani, Merkezi Hükümet ile ilişkilerden sorumlu Vali Yardımcılığına Hıristiyan üye Sargon Lazar ve “*de-Baasizasyon*” işlerinden sorumlu Vali Yardımcılığına ise Türkmen Halk Partisi Başkanı olan İrfan Kerküklü seçilmiştir (Çaycı, 2006, s. 53). Bu durum ITC'nin Kerkük'ün idaresinden dışlanması anlamına gelmekteydi.

Kerkük ve Bağdat'ta yaşanan siyasi gelişmelere paralel olarak Kuzey Irak, Türkmenlere ve Türkiye'ye yönelik önemli olaylara sahne oldu. İlk önemli olay 4 Temmuz da Süleymaniye'de meydana gelen ve Türk kamuoyunda “*çuval hadisesi*” olarak adlandırılan olaydı. ABD askerleri, KYB peşmergelerinin de desteğiyle Türk

Özel Kuvvetleri'nin kent merkezindeki binasına baskın yaparak biri Binbaşı, ikisi üsteğmen ve sekizi astsubay olmak üzere toplam on bir Türk askerini gözaltına aldılar. Önce Kerkük'e, oradan da sorgulamak için Bağdat'a götürdüler. Askerlerin, Kerkük'ün Kürt Valisi Abdurrahman Mustafa'ya suikast hazırladıkları yolunda bir ihbar üzerine gözaltına alındıkları açıklandı. Kriz, diplomatik girişimler sonucu, 6 Temmuz 2003'te son buldu (Duman, 2012, s. 90).

Süleymaniye olayı soğumadan 22 Ağustos 2003 tarihinde Türkmen yoğunluklu Tuzhurmatu'da İmam Musa'ya ait türbenin peşmergeler tarafından yıkılmasını protesto etmekte olan Türkmenlerin üzerine açılan ateş sonucu yedi Türkmen öldü, on bir Türkmen ise yaralandı. Ertesi gün olayı protesto etmek için Kerkük'te bir yürüyüş düzenleyen Türkmenlerin üzerine bu kez ABD askerleri tarafından ateş açıldı ve üç Türkmen hayatını kaybetti (Öke, 2005, s. 192). Kerkük'te Türkmenlere yapılan bir başka baskı da güvenlik gücü olarak faaliyette bulunan "Asayiş" in "de-baasizasyon" kapsamında yaptığı operasyonlardır (Anderson ve Stansfield, 2009, s. 105).

Kerkük'te bu gerilimler yaşanırken, 2003 yılı aralık ayında Kürtler Irak Geçici Yönetim Konseyi'ne Kürdistan Federe Bölgesi'nin Kerkük'ü de içerecek şekilde genişletilerek tanınmasını isteyen bir yasa tasarısı sundular (İnat, 2005, s. 12). 22 Aralık'ta yaklaşık 10 bin kişilik bir Kürt grup, kentın Kürt bölgesine bağlanması için Kerkük'te bir miting düzenlediler. 31 Aralık'ta ise bu kez Türkmenler ve Araplar'dan oluşan yaklaşık olarak 20 bin kişilik grup Kürtlerin taleplerine itirazlarını dillendirdikleri bir yürüyüş gerçekleştirdi. Bu yürüyüş esnasında KYB binasını saran göstericilerden beşi, açılan ateş sonucu öldü. Önceki yaşanan olaylar gibi, bu olayda da taraflar çıkan çatışmadan birbirlerini sorumlu tuttu (Duman, 2012, s. 93).

8 Mart 2004 tarihinde geçici anayasa olarak kabul edilen "Geçiş Dönemi Yönetim Yasası (GDYY)" yürürlüğe girdi. GDYY ile birlikte Irak'ta federalizm yönetimi netlik kazandı. Yasanın 53. maddesini (A) fıkrasında, Kürdistan Bölgesi Hükümeti içinde Kerkük'te olmak şartıyla tanındı (Anderson ve Stansfield, 2009, s.113). GDYY'nın yürürlüğe girmesinin ardından 30 Ocak 2005'te Irak'ın tamamında olduğu gibi Kerkük'te kentinde de seçimler yapılmış ve Kürtler, Kerkük İl Meclisinde oyların %60'ını alarak meclisteki kırk bir sandalyenin yirmi altısını kazanırken, ITC %18,4'lük oy oranıyla sekiz, iki Sünni Arap partisi toplam %14'lük oranla altı, Şii Türkmenler ise %3'lük oranla bir sandalyeye sahip olmuştur (Öke, 2005, s. 194).

3.5 Kerkük Türkmenleri'ne Yapılan Katliam ve Siyasi Baskılar

3.5.1 1924 Kerkük Katliamı (4 Mayıs 1924)

Kerkük Türkmenleri'nin maruz kaldığı ilk katliam, 4 Mayıs 1924 tarihinde yaşanmıştır. Katliam I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi işgal eden İngiliz Ordusuna bağlı Süryani "*Levy Ordusu*" askerleri tarafından yapılmıştır. Bu askerler 15 Ağustos 1923 tarihinde, Musul'da ki al-Ateme çarşısında işlediği cinayet ve yaralamaların ardından hükümet tarafından ceza almadan Kerkük kentine gönderilmeleri, hükümetin bu askerleri bu kez Kerkük'te kullanmak istediği anlamını taşımaktaydı (Anderson ve Stansfield, 2009, s. 63).

Kerkük'te ki olaylar 4 Mayıs 1924'te Kerkük'ün "*El-Kuriye*" çarşısında bir Türkmen'in işlettiği dükkânda başlamıştır. Dükkân sahibi ile Süryani askerlerin alış veriş sırasında yaşadığı tartışma kısa sürede arbedeye dönüşmüş ve bir asker yaralanmıştır. Olay yerinden kaçan askerler kışlalarına dönmüş ve yanlarına başka askerleri de alarak kent merkezine gelmiş, karşılarına çıkan iki polisi öldürmüş, Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Taşköprü semtine geçmiş ve burada sivil halka rasgele ateş etmeye başlamıştır (al-Hirmizi, 2005, s. 79-80).

Kerkük Emniyet Müdürü, olaylardan derhal haberi olmasına rağmen, kentteki üst düzey bir İngiliz subayın emrine uyararak polis gücünün olaylara müdahil olmasını engellemiştir. Kolluk kuvvetlerin olaylara müdahale etmemesi, şiddeti tırmandırarak, Türkmenlerde kendilerini savunmak için silahlanmıştır. 4 Mayıs gecesini Kerkük Kalesi içinde yaşayan Hristiyanların halkın evlerinde geçiren Süryani askerler, sabah saatlerinden itibaren kent merkezindeki bölgelere rastgele ateş açmaya başlamış ve pek çok sivilin ölümüne neden olmuştur (Kerküklü, 2004, s. 111).

İzzettin Kerkük, olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısının, yaklaşık iki yüz kişi kadar olduğunu (Kerkük, 1998, s. 7), M. Kemal Öke ise elli Türkmen'in şehit edildiğini yazmaktadır (Öke, 1987, s. 140). Edmonds ise; Süryani askerlerin otomatik silahlarla Kerkük halkından elli kişiyi öldürdüklerini ve birçok vatandaşı da yaralandıklarını söylemektedir (Edmonds, 1950, s. 389). Cercis Fetullah da olaylar sırasında elli altı kişinin öldüğünü, yüz on kişinin ise yaralandığını belirtmektedir (Samancı, 1999, s. 63).

6 Mayıs 1924 günü Kerkük köylerinde ve çevre illerde yaşayan Türkmen aşiretler Kerkük merkezine doğru harekete geçmiş fakat kentte polis gücü devreye girerek sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, dışarıdan gelenlere ise İngiliz uçakları yol boyunca taciz ateşi açmış böylelikle Kerkük ve çevresinde Türkmenlerin birleşmesini engellemişlerdir (Köprülü, 1996, s. 20).

Olayların durulması ile birlikte yapılan araştırmalardan İngiliz istihbarat raporlarında olay; dükkân sahibinin oruçlu olması nedeni ile yorgun ve stresli olması sonucu alışveriş yapan askerlere karşı toleranslı davranmadığı ve kendi dilinde onların dinini aşağıladığı, bunu anlayan askerlerinde İslam'a hakaret ederek dükkân sahibini darpettiği, olaylara çevre esnafın müdahalesi sonucunda da arbedenin kontrolden çıktığı şeklinde kayıt edilmiştir (Kerküklü, 2004, s. 111-112).

Bahsedilen raporda, Türkmenlerden “*Kerküklüler*” diye bahsedilmektedir. Bu yaklaşım olayın Türkmenlere yönelik olmadığı algısı yaratılmak istendiğinin bir kanıtıdır. Ayrıca olaylardan bir gün sonra yaşanan yağma ve hırsızlık olaylarının da olayların asıl müsebbibi olan Süryani askerler tarafından değil bilakis Türkmenler tarafından yapıldığı ileri sürülmüştür. Raporun sonucunda, Türkmenlerin yaşanan arbedeyi politik amaçlar için kullandığı, hükümeti rahatsız ederek çıkar sağlamak istedikleri belirtilerek Süryani askerlerin aslen altı aydır kentte bulunmasına rağmen böyle bir olayın daha evvel yaşanmadığını dolayısı ile onların kışkırtıldığı belirtilmiş ve olayların tek sorumlusu olarak dükkân sahibi ve ona yardım etmek isteyen Türkmenler olarak gösterilmiştir (Köprülü, 2004, s. 21).

Irak Hükümeti olayların tekrarlanmaması için bir dizi sert önlem almış ve bir araştırma komitesi teşkil etmiştir. Bu komitenin yaptığı çalışmalar neticesinde, İngiliz subayın gönderdiği raporların pek çoğunun yanlış ve yanıltıcı olduğu ortaya çıkmıştır (Yalçın, 2016, s. 16). Olayların sebebi olarak Türkmenleri gösterme çabaları tutmayınca, Irak Hükümeti, bir araştırma komisyonu kurmuş ve bu komisyon bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre; olaylar sırasında yağmalanan yüz iki adet dükkânın sadece on bir tanesinin gayrimüslimlere ait olduğu, aynı şekilde eşyalarının yakıldığı belirlenen seksen dört kişinin yalnızca ikisinin gayrimüslim olduğu ve gasp edilen on üç kişinin tamamının ise Türkmen olduğu kaydedilmiştir (Ömeri, 1969, s. 66).

Bu ve benzeri raporlar ve Türkmenlerin dinmeyen tepkisi, kentteki İngiliz Siyasi Hâkimi H. Dobs'un Türkçe bir bildiri yayınlamasına neden olmuş ve ayrıca Süryani Ordusu'nun Süleymaniye/Çemçemal tarafına nakledilmesine ve olaylarda zarar gören kişilere tazminat ödenmesine karar verilmiştir (Yalçın, 2004, s. 17).

Irak Merkezi Hükümeti 11 Mayıs 1924'de bir bildiri yayınlamış ve 4 Mayıs tarihinde yaşanan olaylardan ve kayıplardan derin üzüntü duyulduğunu, yapılan incelemeler sonucunda olaylara, dükkânda bulunan malların fiyatları hakkında görüş ayrılığının sebebiyet verdiği, dükkânda yaşanan gerginliğin ardından, Süryani askerlerin kamplarına geri dönerek dükkânda yaşadıkları aşağılanmayı (!) arkadaşlarına haber verdiği, bu sırada başlarında bulunan İngiliz subayın olayı yatıştırmak için askerlerin elinden silahlarını aldığını ve dükkân sahibini cezalandırılacağını bildirildiği, sonrasında askerlerin Kerkük'te başka bir dükkânın önünden geçtikleri sırada dükkânda bulunanlara aşağılayıcı laflar sarf ettiğini, ardından içeridekilere saldırdığını ve pek çok insanın ölümüne sebebiyet verdiklerini ardından askerlerin başındaki komutanların, askerler üzerinde tekrar hâkimiyet kurduğu ve onları Çemçemal'e gönderdiği, İngilizler tarafından yapılacak olan kapsamlı bir araştırmanın sonucunda suçluların tümünün cezalandırılacağı ve zarar görenlere de tazminat ödeneceği bildirilmiştir (Cömert, 2004, s. 52).

Katliamın ardından kısa zaman sonra sorumlularının cezalandırılması için bir Soruşturma Mahkemesi kurulmuştur. Soruşturma Mahkemesi'nin başkanlığına da İngiliz tebaasından Brigarde getirilmiştir. Mahkemenin üyeliklerine İngiliz, Türkmen, Süryani ve Araplar getirilmiştir. Mahkeme, tutuklu Süryanilerden sekizini müebbet, birini de beş yıl hapis cezasına çarptırmıştır. İngiliz Yüksek Komiseri H. Dobs ise Türkmenleri sakinleştirebilmek için, suçlu olanların cezalandırılacakları yönünde açıklamalarda bulunmasına rağmen, olayların üzerinden iki yıl geçtikten sonra söz konusu suçluların affedilmesi için Irak Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuş ve bunun neticesinde Bakanlar Kurulu, 29 Haziran 1926'da hüküm giyen Süryanileri İmadiye Kasabası'na bağlı olan May Köyü'nde zorunlu ikamet şartı ile affetmiştir (el-Ani, 2001, s. 209).

İletişim araçlarının bu bölgede çok gelişmemiş olmasına rağmen Kerkük'teki katliamın üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden haberler Türkiye'ye ulaşmış, Türk kamuoyu ise Kerkük'te yaşananları basından öğrenme şansı bulmuştur. Basında

yayınlanan haberler aslında Kerkük'te yaşanan katliam tüm boyutlarıyla ele alınmasa da en azından suçluların kim olduğu ve amaçlarının neler olduğu hakkında kamuoyunun haberdar olmasını sağlamıştı. “Örneğin 26 Mayıs tarihli *İkdam Gazetesi*'nde, 15 Mayıs 1924 tarihli *Vakit Gazetesi*'nde, 14 Mayıs, 26 Mayıs ve 14 Ağustos 1924 tarihli *Tevhid-i Efkâr Gazetesi*'nde, yaşananları genel olarak ifade ederken, bu olayları çoğunlukla İngilizlerin planladığını ve ardından basit bir olay süsü vererek geçıştirdikleri belirtilmişti” (Kerkük, 1998, s. 7).

3.5.2 1946 Gavurbağ Katliamı (12 Temmuz 1946)

12 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşen ve Irak tarihine “*Gavurbağ Katliamı*” olarak geçen katliam, Kerkük içindeki Gavurbağ “*Hıristiyan Bahçesi*” adı verilen zeytin bahçesinde gerçekleştiğinden bu isimle anılmaktadır (Celayir, 1994, s. 10). Gavurbağ Katliamı, 1924 yılında meydana gelen katliam gibi basit bir nedenden (!) dolayı çıkmamıştır. Aksine Irak 22 yılda geçirdiği değışimlerin bu olaya etkisi büyüktür.

Katliamın gelişim süreci, II. Dünya Savaşı'nın başlarında 1941 yılında kısa bir dönem Başbakanlık yapan Raşid Ali Geylani (1892-1965) Hükümeti dönemine dayanmaktadır. Geylani bu dönemde İngiliz karşıtı ve Almanya yanlısı bir politika izlemekte ve ülkedeki Arap milliyetçilerden de destek almaktaydı (Akbudak, 1965, s. 13). Almanya'ya yakın bir politika izleyen Geylani Hükümetinin İngilizlerin düzenleyebileceği bir askerî harekât karşısında Almanya'dan destek alması muhtemeldi. Bu yardım ise, sadece Almanların birliklerini Türkiye toprakları üzerinden Irak'a geçirmesiyle mümkün olacağından, Türkiye de Raşid Ali Hükümeti'nin iktidarda kalmasına pek sıcak bakmıyordu. Zaten bir süre sonra da 1 Haziran 1941'de, İngilizler Irak'ı işgal etmiş, böylece Raşid Ali Hükümeti devrilmiş, ardından 3 Haziran 1941'de ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir (Hürmüzlü, 2003, s.168).

2 Mart 1946 tarihine kadar uygulanan sıkıyönetim döneminde, Irak'ta en çok ön plana çıkan kişi Komünist ve antiemperyalist sendikacı Yusuf Salman Yusuf (1901-1949) olmuştur. Yusuf'un 1941-1947 arasında liderliğini yaptığı Irak Komünist Partisi (IKP) Irak'ta sendikal mücadelede etkin rol oynamış, resmîyet kazanan on altı sendikadan on iki tanesine öncülük etmiştir. Bu sendikaların içinde en önemlilerinden,

biri de Irak Petrol Sendikası'dır. Bu iş kolundaki şirketlerin yönetimi ise İngilizlerin elindeydi (Akbudak, 1965, s. 13).

Söz konusu sendikaya bağlı ve büyük bölümünü de Türkmenlerin oluşturduğu işçiler, 3 Temmuz 1946'da Kerkük'te greve başlamıştır (Celayir, 1994, s. 11). Kent genelinde, hoparlörlerden halkın grevi desteklemek üzere sokaklara çıkması çağrısı yapılmış, önceden planlanmış olan organizasyon için, tüm vatandaşların Gavurbağı'nda halka açık olarak yapılacak "*Hitabet Festivali*"ni izlemek için toplanmaları istenmiştir (Akbudak, 1965, s. 14). Ancak festival olarak lanse edilen toplantının grev mitingi şeklinde olacağını halktan saklanması, ardında farklı emellerin olduğunu göstermesi açısından önemliydi.

4 Temmuz'da, işçilerin kentin caddelerinde toplanmaya başlaması ile Vali Yardımcısı, kentin güvenliğini bozarak, halkı endişeye sevk ettikleri gerekçesiyle göstericilerin dağıtılması için emir vermiştir. Polis kuvvetleri de petrol şirketinin fabrikalarına giden yollara devriye ekipleri göndermiş ve Türkmen işçilerini içeri girmekten alıkoymaya çalışan on kişi tutuklanmıştır (Samancı, 1999, s. 71).

5 Temmuz gününe gelindiğinde işçiler, Gavurbağı'nda toplanmış, sloganlar atarak Hükümet Konağı önüne gelmiş bir önceki gün tutuklanan on kişinin serbest bırakılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Kerkük Polis Müdür Yardımcısı, tüm tutuklular ile birlikte şirkete tehdit mektupları gönderme suçlamasıyla tutuklanan, Kerkük'te kitabevi bulunan ve grevin planlayıcılarından olan Siyonizm ile Mücadele Grubu üyesi Abdülcebbar Ez-Zuheyrî'yi serbest bırakmıştır (Demirci, 1995, s. 351).

Bu arada Kerkük Valisi değişmiş ve Hasan Fehmi el-Midfai yeni vali olarak 8 Temmuz'da Kerkük'e ulaşmıştır. El-Midfai kente gelir gelmez hemen şirket yetkilileri ve işçiler ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler sonucunda 10 Temmuz günü bir açıklama yapmıştır. (İmamzade, 1986. s. 124). Bu açıklamaya göre, işverenler işçilerin taleplerini karşılayamayacaklarını bildirmiş ancak, kanunsuz gösteri ve toplantı yapılmasına izin verilmeyeceğini, şayet bunu yapmak istiyorlarsa yazılı dilekçe ile izin almaları gerektiğini, aksi takdirde güç kullanılacağı belirtilmiştir. Bu, açıklamanın dikkate alınmaması üzerine, polise göstericiler dağıtılma emri verilmiştir. Bu arada gösterişlere katılan işçilerin sayısı da 5000'e ulaşmıştır (Sevgen, 1970, s. 11-12).

12 Temmuz 1946 tarihine gelindiğinde, toplam seksen üç polis, Gavurbağı Meydanı'nı kuşatmış ve işçilere dağılma çağrısı yapılmış işçilerin bunu kabul etmemesi üzerine kahvelerde oturanlar tutuklanmaya başlamıştır. Bu tutuklamalar sırasında çıkan arbede de polisler işçilerin üzerine ateş açmış, içlerinde bir kadın ve bir de çocuğun bulunduğu ona yakın kişi ölmüş, onlarca kişide yaralanmıştır (Sevgen, 1970, s. 12).

Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisi Sir Stohehewer Bird, 16 Temmuz 1946'da İngiliz Hükümeti'ne gönderdiği telgrafta, olaylar sırasında beş işçinin hayatını kaybettiğini, on dört işçinin ve altı polisin yaralandığını belirtmiştir (Demirci, 1995, s. 351). Benzer şekilde Türk basınında çıkan bir haberde ise Kerkük'te yaşanan olaylar neticesinde Irak Petrol Şirketi'nde çalışan 5 işçinin öldüğü, on beş işçinin de yaralandığı açıklanmıştır (İmamzade, 1986, s. 124). Ölen iki Türkmen Habib Seyit Salih ve Şakir Merdan'ın dışında Türkmenlerden ölen ve yaralananların isimleri ve sayıları tam olarak tespit edilememiştir. Bunda, özellikle Irak Hükümeti'nin olaylarla ilgili haberlerin yer aldığı gazete ve mecmuaları toplatması etkili olmuştur (Samancı, s. 72-73).

Olayların sonunda sendika 16 Temmuz 1946'da greve son vermiş ve işçiler fabrikaya geri dönmüştür. Hükümetin görevlendirdiği resmi heyet de şirket müdürü ile Kerkük Valisi'nin hazır bulunduğu beş saatlik toplantı neticesinde, Londra'nın da onayı alınmak suretiyle, işçilerin taleplerini kabul etmiştir (Demirci, 1995, s. 351-352).

Irak Hükümeti, olayları incelemek üzere İstinaf Mahkemesinden Ahmet el-Taha'yı Kerkük'e göndermiştir. Taha'nın hazırladığı raporda; greve katılanların saldırganca hareket etmediği, işçilerin toplantılarının güvenliği tehlikeye atacak tarzda olmadığı, polis yetkililerinin bu toplantıların yeri ve zamanını bildiği ve kontrol ettiği, olayın yaşandığı gün herhangi bir taşkınlık yaşanmadığı, işçilerin tamamının silahsız olduğu, işçilerin yaptığı tek şiddet eyleminin polisin ateş açmasından sonra taş atmaları olduğu, ölen ve yaralananların çoğunun kaçarken vurulduğu, polisin kalabalığı dağıtmak için mantıksızca sertlik kullandığı ve olay günü tutuklanan kişilerin, kışkırtmak eylemlerinde hiçbir rollerinin bulunmadığı bilgileri yer almaktaydı (Doğan, 2018, s. 7).

Ayrıca Kerkük Valisi Hasan Fehmi 18 Ekim 1946 günü hayatını kaybetmiş, Kerkük Polis Müdürü Abdurrezzak Fettah görevden alınmıştır. İşçilere sebepsizce ateş açanların cezalandırılmasını isteyen İçişleri Bakanı Abdullah el-Kasap talebi kabul edilmeyince istifa etmiştir. 16 Kasım 1946'da da, Erşat el-Ömeri Hükümeti istifa etmiştir (Samancı, 1999, s. 73).

3.5.3 1959 Kerkük Katliamı (14-17 Temmuz 1959)

1959 Kerkük Katliamı, 1958 yılında yaşanan darbenin ardından Türkmenlere yönelik baskı ve sindirme girişimlerinin en kötüsü olmuştur. Bu katliamın arka planında uzun zamandır SSCB'nde sürgünde olan Molla Mustafa Barzani'nin 22 Ekim 1958 tarihinde Irak'a dönerek Kerkük ve çevresini ziyaret etmesi yatmaktadır (Hazır, 2019, s. 150). Barzani Irak'a döner dönmez Kuzey Irak'ta ki Kürt aşiretleri kendi kontrolü altında birleştirmek için faaliyetlerine başlamıştır. Bu durum komünizme karşı mesafeli Seyit Reşit Aşireti başta olmak üzere birçok aşiretin Türkiye'ye iltica etmesine de yol açmıştır (Yılmaz, 2005, s. 41).

Mustafa Barzani 22 Ekim 1958'de Kerkük Havaalanına gelmiş ve burada organize olmuş Kürt grupları tarafından karşılanmıştır (Pamukçu, 2019, s. 95). Aynı akşam, Türkmenlerin devam ettiği Yıldız Kahvehanesi'ne Kürt gruplar tarafından saldırılmıştır (Bayati, 2016, s. 91).

22 Ekim akşamını ordu evinde geçiren Barzani, Kerkük'te Türkmenlere karşı yapılacak eylemleri planlamış, bir sonraki gün ise; Süleymaniye kentinden gelen birçok silahlı Kürt militan, elinde General Kasım ve Mustafa Barzani posterleri olduğu halde, Türkmenler aleyhine "*Kerkük, Kürt Kentidir*", "*Türkmenler, Kenti Terk edin*", "*Kahrolsun Turancılar*" şeklinde sloganlar atmıştır (Özmen, 1998, s. 76). Bunun üzerine Kerkük'te yer yer çatışmalar çıkmış, 5000 kadar Kürt gösterici Kerkük sokaklarında rastladıkları üç Türkmen'i ağır şekilde yaralamış ve Türkmenlere ait pek çok dükkânda yağmalanmıştır. Kerkük Askeri Garnizonu Komutanı Hidayet Arslan, olayların daha fazla büyümesini önlemek için büyük çaba sarf etmiş fakat kalp krizi geçirerek ölmüştür (Anwar, 2012, s. 2).

Yaşanan olaylar sırasında Barzani Kerkük'ten ayrılmış, fakat bu olayların yatışmasına yetmemiştir. Ancak bir süre sonra II. Tümen Komutanı General Nazım el-Tabakçalı, duruma el koyarak sükûneti büyük ölçüde sağlayabilmiştir. Tabakçalı

olayların yatışmasının ardından Kürt ve Türkmen ileri gelenlerinden oluşturulan, “Vatani Dayanışma Komitesi”ni toplamış, bir bildiri yayımlayarak halktan sakinliğini korumasını istemiştir (Pamukçu, 2019, s. 98).

Olayların dinmesinin ardından Kürtler, kendilerini temize çıkarmak için birtakım argümanlar ortaya atmaya başlamıştır. Bunların en önemlisi Garnizon Komutanı Hidayet Arslan’ın ölümü ile ilgili olarak ileri sürülen Arslan’ın Barzani’ye suikast düzenlemeye çalıştığı iddiasıdır. Buna Göre Arslan Barzani’nin aracının altına bomba düzeneği yerleştirmiş, bu bomba bir Kürt asker tarafından etkisiz hale getirilmiştir (Özmen, 1998, s. 84). Ancak bu iddiayı o dönem II. Tümenine bağlı olan Mühendislik Taburu’nda görevli olan Aziz Kadir Samancı’nın yaptığı; bombayı etkisiz hale getirebilme işinin belli bir tecrübe gerektirdiği, bu tecrübenin ise; Saha Mühendisliği taburuna bağlı olan uzman askerlerde bulunabileceği, yaşanan bu olayı bahsedilen uzmanlara anlattığı fakat hiçbirinin bilgisi olmadığı yönündeki açıklamalar ile yalanlanmıştır (Bayati, 2016, s. 14).

Kürtlerin öne sürdüğü ikinci bir olay ise; bir vatansever olan (!) Barzani’nin Kerkük’ü ziyaretinin hemen ardından Kerkük’te bulunan Turancılar’ın büyük bir fitne tertip ettiği ve Kerkük’ü ikinci bir Kıbrıs haline getirecekleri, arkalarında Türkiye’nin olduğunu açıkladıkları yalanlarıydı (Pamukçu, 2019, s. 98). Barzani’nin oğlu olan şimdiki KDP’nin lideri Mesut Barzani ise “*Kerkük Olayları*” başlığını taşıyan yazısında, Kerküklü Türkmenleri babasına suikast girişiminde bulunmakla suçlamış, bunu başaramayınca da olayları başlattıklarını iddia etmişti (Dann, 1971, s. 228).

Bu iddiaların karşısında Irak Türkmenleri bir bildiri yayınlamış, olaylar başından sonuna kadar açıklanmış, Kürtlerin düşmanca ve kışkırtıcı sloganlar atarak geldikleri Yıldız Kahvehanesini hedef gösterdiklerini, ardından buraya saldırdıklarını, camlarını kırdıklarını, eşyaları tarumar ettiklerini belirterek olayların tüm kaydının Kerkük Valisi’ne teslim edildiğini belirtmişlerdir (Büyüksaraç, 2017, s. 25).

Olaylar durulmuş gözükse de Kerkük’ün her an patlamaya hazır bir bomba gibi olduğu General Nazım el-Tabakçalı’nın General Kasım’a gönderdiği gizli raporlar da ortaya çıkmaktaydı. Bu raporlardan ilki 9 Eylül 1958 tarihinde yazılmıştır. Raporla özetle; Kerkük halkının tamamının Kürt olmadığı, buna rağmen Kürt bölgesine dâhil edilmek istendiği, bunun arkasında yatan sebebin petrole yataklarına sahip olma isteği olduğu, Kürtler militanlar tarafından Kerkük’te Rus askeri kıyafeti içinde ki

Barzani'nin tüm Kürdistan'ın lideri olarak gösterilen tebrik kartlarının dağıtıldığını, bu kartlarda, Kuzey Irak'ta Kürdistan bayrağının hakim olduğu, Kerkük'ün de Kürdistan sınırları içinde olduğu ve Kerkük petrol yataklarının Kürtlere ait olduğunun ileri sürüldüğü ve bu durumun Türkmen halkta üzüntüye yol açtığı bildirilmekteydi (Tuzlu, 2019, s. 50). Tabakçalı bu kartlardan iki örneği raporla birlikte Kasım'a göndermiş ve Kürtlerin asıl amacının, Kerkük'ü Kürtleştirmek olduğunu, bu amaçlara ulaşabilmek için bütün yolları deneyeceklerini, bu eylemlerin önlenmemesi halinde çok vahim sonuçların ortaya çıkacağını bildirmişti (Muhlis, 1985, s. 357).

Tabakçalı'nın gönderdiği 19.1.1959 tarihli bir diğer raporda özetle; bazı Kürt subayların, komünist eğilimleri olan Arap subaylar ile iş birliği içinde Bağdat'tan da destek alarak Kerkük'te ki bazı ileri gelen Türkmenlerin evlerini usulsüz bir şekilde aradığını bildirmiş ve ardından da II. Tümeninde görevli olan Kürt askeri sayısının mutlak surette azaltılması gerektiğini bildirerek, denge unsuru olması amacı ile bu tümene tarafsız olan Arap subayların atanması gerektiğini bildirmiştir. 15.2.1959'de ise daha evvel yapmış olduğu uyarıların dikkate alınmaması durumunda, Kürtlerin Kerkük'ü yakın zamanda Kürt Bölgesine katacaklarını bu konuda ivedilikle siyasi kararlar alınarak önlem alınması gerektiğini bildirmişti (Muhlis, 1985, s. 357).

Tabakçalı'nın göndermiş olduğu gizli raporlar ve komünistlerin, Türkmenlerin katledilmesi ile ilgili istekleri, Başbakan Kasım'ı iktidarını tehlikeye düşüren Arap milliyetçisi akıma karşı cephe almaya itmiş ve Arap milliyetçilerini temizlemek için Kürtlerin ve komünistlerin safında yer almayı tercih etmiştir (Kayalan, 2018, s. 143).

Bu sırada Musul'da başlayan "*Şevvaf Hareketi*" Kerkük'te Türkmenlerin hamisi olan ve kentin güvenliği için büyük uğraş veren II. Tümen Komutanı Tabakçalı'nın görevden alınarak tutuklanmasına yol açmıştı (Tural, 1958, s. 3). Onun yerine ise aşırı komünist olarak tanınan Davud El-Cenabi getirilmişti. El-Cenabi, derhal Arap milliyetçisi ve Türkmenlerden oluşan yüz iki subayın ismini içeren bir liste yayınlarak, bu kişileri sürgüne göndermişti. Bunun yanında II. Tümene bağlı 1208 asker Turancılıkla itham edilmiş ve Türkiye ile birleşmek için çalıştıkları öne sürülerek tutuklanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 21 Eylül 1959, s. 1).

Böylece komünist Araplar ve Kürtler, Kerkük'teki II. Tümen'i denetimleri altına almayı başarmış, bütün birlik komutanlarını da Kürt ve komünistler ile değiştirmişlerdir. Buna ek olarak II. Tümen ana karargâhındaki en önemli komutanlıklarda ellerine geçmişti (Jawad, 1981, s. 42-43).

Cenabi, II. Tümen komutanlığının yanı sıra, tüm kentin sorumluluğunu ele almış ve görev paylaşımı yaparak siyasi ve sivil işleri İKP'nde beraber çalıştığı Kürt kökenli Fatih Davut El-Cabbari'ye teslim etmiştir (Aytek, 1974, s. 4). Kentte yönetim işlerinin bir bölümünü de Belediye Başkanı olarak atanan Irak Yüksek Komünist Şurası üyesi olan Maruf Berzenci ve Yargıtay Başkanı Avni Yusuf'tan ibaretti. Mahkemede görevli olan hâkimlerinin birçoğu da Kürt'tü. HMT teşkilatının başına da Ojin adında Ermeni kökenli olan bir komünist atanmıştı.

Bunun yanında Direniş Güçleri'nin başkanı olan Yüzbaşı Mehdi Hamit'te bir Kürt Komünistiydi. Kerkük Emniyet Müdürü de Kürtlerdendi. Barış Severler, İleri Gençlik, Devrimci Öğretmenler ve HMT gibi komünist kuruluşlar silahlı olup Kürtlerin kontrolündeydi. Dolayısıyla Cenabi'nin, Kürt grupların her isteğini yerine getirmesi nedeni ile Kürtler, direniş görmeden Kerkük genelinde gücü ele geçirmişlerdi (Pamukçu, 2019, s. 99).

1959 yılının Nisan ayı başlarında üç Sovyet gemisi Rusya'dan Barzani taraftarı olan ve iyi eğitilmiş, modern silahlarla teçhiz edilmiş Kürtler ile 160 ton askeri malzemeyi Irak'a getirmiştir (Demirci, 1990, s. 55). Gelen bu malzemeler ve Peşmerge'ler peyder pey Kerkük'e taşınmış ve kentte Kürt yığınağı tamamlanmıştır. Yığınağın tamamlanmasından sonra birkaç gün içinde üç bine yakın Türkmen "Turancılık" suçlamasıyla tutuklanmış ve Kerkük'te yayın yapan Beşir ve Afak Gazetelerinin tüm kadrosu sürgüne gönderilmiş ve ardından askeri yönetimin emri ile bu gazeteler kapatılmıştır (Gunter, 1992, s. 27).

Diğer taraftan Kerkük sorumlusu Davut el-Cenabi'de Türkmenlere yönelik baskıyı artırmaktaydı. Bu anlamda emrindeki güvenlik güçlerine Kerkük genelindeki tüm Türkmen ev ve işyerlerini aramalarını sağlayabilecek sınırsız bir arama belgesi çıkarmış, ayrıca askeri polisler ev ve işyerlerinde silah bulunan herkesi sorgusuz tutuklama emri vermişti. Anlaşıldığı kadarı ile bu uygulamaların nihai amacı, Türkmenleri silahsızlandırarak ve kendilerini savunmaktan aciz bırakmaktı (Nakip, 2007, s. 48).

12 Mayıs 1959 tarihinde ülkeden sınır dışı edilen Nizamettin Neftçi, Türkiye’de yaptığı açıklamalarda, komünistlerin Kerkük genelinde tamamı Türkmenlerden oluşan dört yüz yirmi kişilik bir liste hazırladığını ve bu listede yer alan kişilerin yok edilmesi isteği ile Başbakan Kasım’a gönderdiğini bildirmişti (Demirci, 1990, s. 35). Ancak daha sonra komünistler, Türkmenler üzerindeki bu baskıların dozunu ilginç bir şekilde düşürmeye başlamışlardı. 1959 Haziran ayında mahkeme kararıyla kendilerini bekleyen katliamdan habersiz olan sürgündeki çok sayıda Türkmen aften yararlanarak evlerine dönmeye başlamışlardı.

Kerkük’te yaşanan bütün bu olaylar, taraflar arasındaki uçurumu giderek genişletmiş ve düşmanlığın hafifletilmesi için çözüm bulmanın imkânsız hale gelmesine sebep olmuştu. Katliamın öncesinde komünist grupların, Türkmenleri tehdit eden ve onlara karşı şiddet kullanmayı öneren mesajları Irak Merkezi Yönetimi ve Kerkük Emniyet Müdürlüğü sonuçları görmezden gelerek hareketsiz kalmıştı (Batatu, 2018, s. 80).

1958 Devrimi’nin birinci yıldönümü yaklaşırken yapılacak kutlamalar için Türkmen halkı ve liderleri, özel bir kutlama komitesi kurmuş ve işçi sendikaları ve diğer sivil toplum kuruluşları ile hazırlıklara başlamışlardı. (Saatçi, 2017, s. 194). Türkmenler bu işler ile uğraşırken, Kürtler ve Komünistler de kendi kurdukları Ulusal Cephe adını taşıyan komitenin başında olduğu organizasyon da ısrar etmekteydi (Mahmood, 2020, s. 70). Bu komisyon sayesinde kendi ideolojik yönelimlerini ifade edecek söylemlerde bulunabileceklerdi. Nitekim Türkmenlerin yaptığı hazırlıkları baltalamak üzere Kürt ve Komünistler harekete geçerek, HMT’na bağlı gruplar ile kent merkezindeki Atlas Caddesi’nde yer alan Çalışma Taburu, Türkmenlerin aleyhine sloganlar atarak, kışkırtma hareketlerine başlamış, kutlama vakti yaklaştıkça da bu hareketlerin şiddeti giderek artırılmıştı (Saatçi, 2017, s. 194).

Kerkük’te ki tüm Komünistleri tek çatı altında birleştirmiş olan Ulusal Cephe’den oluşmakta olan komite, bütün Kerkük’te tek çatı altında yürüyüş yapılmasında ısrar ederken, Türkmenler ise kendi komiteleriyle kutlamayı tercih etmişler ve Atlas caddesini kutlama yeri olarak tayin etmişler ve yürüyüş için başlangıç saatini de 14 Temmuz 1959 akşamı saat altı olarak belirlemişlerdi (Silleli, 2005, s. 37).

Kerkük Polis Müdürlüğü de festival sırasında Kürtler ile Türkmenler arasında çıkabilecek olası bir kışkırtıcılığın yaşanmaması için gerekli önlemlerin alındığını bildirmiştir (Saatçi, 2017, s. 195).

Olayların tam olarak nerede başladığı hakkında çeşitli rivayetler olmakla birlikte, Türkmenlerin birçoğu buluşma yeri olarak belirlenen 14 Temmuz Kahvehanesi'nin ilk olayların da başladığı yer olduğunu beyan etmiştir. 14 Temmuz Kahvehanesi'nde ki olaylardan önce küçük çaplı bir olay da Gavur Nuri isimli Türkmen'e ait kahvehanede saat 18:50 sıralarında meydana gelmiştir. Bu kahvenin önünde toplanan Kürt gruplar, "*Yaşasın Vatan Cephesi, Kahrolsun Turancılar*" diye sloganlar atmıştır (www.gazeteduvar.com.tr). Türkmenler olayı derhal Kerkük Emniyet Müdürü'ne yansıtmış ve yardım talep etmişlerdir.

Emniyet Müdürlüğü yaptığı açıklamada tüm tedbirlerin alındığını ve endişeye gerek olmadığını açıklamıştır. Akşam saat yedi dolaylarında, yoğun şekilde Türkmen'in bulunduğu tören alayının içine sızan ve taşıdıkları pankartların altında silah olan provokatörler ateş etmeye başlamışlardır. Bu kişiler ilk olarak, yürüyüş alanında su ve içecek dağıtan 14 Temmuz Kahvehanesi'nin sahibi olan Osman Hıdır'ı öldürmüş, ardından da Eski Köprü'de tören alayının önüne çıkan grup, Osman Hıdır'ın ayaklarına ip takarak, kentin caddelerinde sürüklemeye başlamıştı (Salihi, 2020, s. 300).

Kerkük Emniyet Müdürü Nuri El-Hayat olaydan sonra verdiği resmi raporda; Polis kuvvetleri ile 14 Temmuz Kahvehanesi'ne intikal edildiğinde, ellerinde makineli tüfek ve ip bulunan altmış kadar askerin, yürüyüş düzeni alarak sivil halkın üzerine ilerlediğini, aynı anda silah sesleri duyulmaya başladığını ve anlaşıldığı kadarı ile katliamın ilk işaretinin bu silah sesleri olduğunu belirtmişti (Ertuğrul, 2010, s. 41).

Rapora göre; bundan sonra güvenlik yetkilileri, saat 21'de vatandaşlara hoparlörlerle üç gün sokağa çıkma yasağı olduğunu duyurmuştu. Bunun üzerine Türkmenler, evlerine çekilmişlerdi (Güneş, 2012, s. 78). Bu çağrılar ile olayların durulması beklenirken, İmam Kasım Polis Karakolu, bilenen bir Türkmen düşmanı olan emekli polis Nuri Vali liderliğinde ki bir grup tarafından basılmış ve on sekiz adet tüfeğe el konularak Komünist ve Kürtlere dağıtılmıştı. Nuri Vali ve beraberindeki grup, Eski Köprü'ye gelerek rastgele havaya ateş açmış ve Kürtleri provake etmek için "*Yetişin, Türkmenler Kürt kardeşlerimizi kesti!*" diye bağırmaya başlamıştır. Diğer

tarafından, Yedek Yüzbaşı olan Nuri Talabani de emrindeki birliklere, bazı silahlı olmayan Ulusal Cephe üyelerinin de silahlandırılması emrini vermişti (Saatçi, 2017, s. 196).

Kerkük halkı evlerine çekilmekteyken silahlı komünist ve Kürt grupları caddelere dolmaya başlamıştır. Gecenin ilerleyen saatlerinde ise Türkmenler, asayiş korumakla görevli olan polis ve askerlerin yanında diğer silahlı örgütler ve IKP üyelerinin yer aldığı saldırılara maruz kalmıştır. Kerkük ileri gelenlerinden Dr. Abdulhalik Beyatlı, bu olaylardan bin bir zorlukla kurtulup uçakla İstanbul'a gelmiş ve Komünist ve Kürtlerin olaylar sırasında daha önceden belirledikleri adreslerde yaşayan Türkmen ileri gelenlerinin evlerini bastıklarını, onlara II. Tümen Komutanlığı'na çağırıldıklarını bildirdiğini, evlerinden çıkarılan kişilerin hemen orada infaz edildiğini, bazılarının da kışlaya götürüldüğünü ve burada kurulan düzmece halk mahkemeleri tarafından beş dakika içinde yargılanmak sureti ile kurşuna dizilerek idam edildiklerini bildirmiştir (Ertuğrul, 2010, s. 41).

Nitekim Kerkük Türkmenlerinin liderlerinden olan emekli asker Ata Hayrullah, evini basan askerler tarafından; "*Sizi kumandan istiyor*" diye kandırılarak dışarıya çıkarılmış ve hemen evinin önünde öldürülmüştür. Ata Hayrullah'ın cenazesi elektrik direğine asılmış, üzerine de "*Turan eti, kilosuna bir Filistin*" diye yazan bir hafta asılmıştır (Hürmüzlü, 2007, s. 99). Tutuklanan diğer Türkmenler'den birkaç tanesi ise ayaklarından iplerle askeri araçlara bağlanmış ikiye ayrılarak hunharca katledilmişlerdir. Benzer şekilde öldürülen bazı Türkmenlerin cesetleri, sokaklarda sürüklenmiş, ardından kamyonlarla ezilmiştir (Güneş, 2012, s. 79). Öldürülen Türkmenlerin haricinde pek çok Türkmen de olaylar sırasında ve sonrasında yaralanmış, pek çoğu da tutuklanmıştır. Tutuklananların sayısı çok fazla olduğundan pek çok okul cezaevi haline getirilmiştir (Lukitz, 1995, s. 116).

Katliamın iki ve üçüncü günlerinde de Kürt ve Komünistler sistemli bir şekilde cinayet işlemeye devam etmiştir. Dördüncü tugaya bağlı olan Kürt askerleri, Türkmenlere ait Atlas ve Alemeyn Sineması ile Kaleiçi'ndeki birçok Türkmen evini havan ile tarumar etmiş, buna gerekçe olarak da üzerlerine bu evlerden ateş edildiğini öne sürmüşlerdir (Güneş, 2012, s. 79).

Fakat Kerkük Emniyet Müdürü, Bağdat'a gönderdiği 27 Temmuz tarih ve 6858 sayılı mektubun da askerlere ateş açıldığı iddiasının bir yalan olduğunu ve asıl suçlunun HMT'na bağlı militanlar ile Gençlik Birliği olduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen Alemeyn Sineması'nın sahipleri olan Mehmet ve Selahattin Avcı kardeşler, evlerinden alınarak öldürülmüştür (Saatçi, 2017, s. 196). Türkmenler bu iki gün içinde, katliamın ilk günden daha fazla şehit vermiştir. Cahit Fahrettin, Kasım Nefçi, on ve iki yaşlarındaki Emel ve Nihat kardeşler ile daha pek çok Türkmen, bu günlerde katledilmiştir (Nakip, 2013, s. 74).

Kerkük Emniyet Müdürü, Bağdat'a gönderdiği bir başka raporda, Ulusal Cephe'nin emekli Başkanı olan Davut El-Cebbari, Gençlik Birliği yöneticilerinden Abdulcebbar Piruzhan ve Askeri İnzibat Birliğinde görevli bazı kişilerin II. Tümen girişinde ve Memurlar Kulübü'nde yaptıkları görüşmelerde, kendilerine düşman olarak gördükleri Türkmen ileri gelenlerini öldürmeyi planladıklarının açığa çıkarıldığını bildirmiştir. Türkmenlere yönelik bu vahşet eylemleri sadece onların canına kast etmekle kalmamış, Türkmenlere ait olan ticarethaneler ile diğer taşınmazlarda talan edilmiştir. Dükkanlardan yağmalanan malların Komünist ve Kürtler tarafından kamyonlara yüklenerek kuzeye taşındığı bildirilmiştir (Hürmüzlü, 2007, s. 100).

Olayların ardından Irak Başbakanlığı, 29 Temmuz 1959 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında; olayların müsebbibi olan komünistlerin, daha evvelden oluşturdukları krokiler üzerinden Türkmenlere ait evlere yöneldiğini ve bu evlerden aldıkları Türkmenleri hemen orada infaz ettiklerini bildirmiştir. Kerkük Emniyet Müdürü ise daha önce değinilen mektubunda; olayların olduğu anda değil, sonrasında kentteki bazı Türkmen evlerine işaretler koyulduğunu, bunun Türkmen halkta evlerinden alınacakları korkusu yarattığı ve dört yüz kadar Türkmen ailenin Bağdat'a kaçtığını belirtmiştir. Bu açıklamalardan birkaç gün sonraysa IKP'nin yayın organından yapılan açıklamada sözü geçen işaretlerin elektrik idaresi tarafından koyulduğu ileri sürülmüştür (Ertem, 2015, s. 295).

Katliam sırasında kentten kaçmayı başaran Türkmenlerden biri olan Abdullah Abdurrahman, Bağdat'a ulaşmayı başarmış ve okul arkadaşı olan Başbakan Kasım'a, Kerkük'te yaşanan korkunç katliamı ve kentte yapılmak istenen demografik değişiklikleri detaylı olarak anlatmıştı. Başbakan Kasım, onu dinledikten sonra, Kerkük'te ki olaylara müdahale etmeye karar vermiştir (Şahin, 2017, s. 83).

Başbakan Kasım'ın gönderdiği askeri kuvvetler, Kerkük'e ulaşmadan evvel, maalesef saldırganlar pek çok Türkmen'i katletmiş, dükkanları ve evleri yakmış, mallarını yağmalamıştır. Ayrıca; kent genelinde sokaklar da kalan cesetlerin toplanması için yerel hastanelerden yapılan ambulans taleplerini de saldırganlar engellemişlerdir (Hürmüzlü, 2007, s. 100).

17 Temmuz tarihinde Bağdat'tan yola çıkan Ordu Destek Birlikleri, Kerkük'e ulaşmış ve kent genelinde asayişi temin etmiştir. Müdahaleler sırasında Destek Birlikleri'nin, yaptığı müdahalenin büyük bir kısmı, IV. Tugay'ın tüm silahlarına el koymak olmuştur. Daha evvel söylendiği gibi bu Tugayın mevcudunun büyük bölümü Kürt askerlerden oluşmaktaydı. Dolayısı ile bu müdahale katliamda Kürtlerin aslında baş rolde olduğunu teyit etmekteydi (Şimşir, 2004, s. 36).

Üç gün süren katliamın bilançosu ile ilgili çeşitli rakamlar telaffuz edilmektedir. Katliamın ilk günü 14 Temmuz Kahvesi önünde on iki Türkmen öldürülmüş ve birçok kişi yaralanmıştır. Kerkük Polis Müdürü Casim Mahmut Es-Suudi 15 Temmuz'da Kerkük Valisine gönderdiği 497 sayılı mektubunda, Türkmenlerden yirmi kişinin öldüğünü ve yüz otuz yaralı olduğunu, ayrıca Türkmenlere ait olan yetmiş dükkân ve gazinonun yağmalandığını, tüm bunları ise HMT'nin yaptığını bildirmiştir. Kerkük Emniyet Müdürü ise 30 Temmuz'da, tespit edilen ölü sayısının otuz iki olduğunu ancak, halen çalışmaların devam ettiğini, kimliği belirlenemeyen ve defnedilmiş olan yirmi ölünün daha bulunduğunu bildirmişti (Şimşir, 2004, s. 38). Başbakan Kasım, 2 Ağustos'ta, ölü sayısının yetmiş dokuza ulaştığını açıklamış ancak, bu sayıyı daha sonra otuz bire indirmiştir. Yaralılarla ilgili en son açıklanan resmi rakam ise yüz otuz idi (Yıldız, 2018, s. 99). Prof. Dr. Nuri Abdülhamit El-Ani kitabında, katliamdaki ölü sayısını otuz bir, yaralı sayısını iki yüz elli bir, talan edilen ev sayısını altmış, yakılan ev sayısını yetmiş, kamu kurum ve kuruluşlarının sayısını ise on yedi olarak vermiştir (Yılmaz, 2011, s. 77).

Kerkük'te durumun sakinleşmesinin ardından, Başbakan Kasım, Yarbay Abdulrahim Abdul Settar'ın başkanlığında oluşturulan özel bir araştırma heyetini Kerkük'e gönderilmiştir. Bu heyet kısa bir süre zarfından araştırmalarını tamamlamış ve Başbakan'a sunmuştur. Başbakan bu rapora dayanarak 19 Temmuz 1959'da bir basın açıklaması yapmış ve Kerkük'te yaşanan olayları “soykırım” olarak nitelendirerek, olaylara karışanları en şiddetli şekilde cezalandırma sözü vermiştir (Saatçi, 2017, s. 198). Başbakan Kasım 29 Temmuz 1959'da yaptığı bir başka basın açıklamasında da Kerkük'te bulunan II. Tümen'in kapısına asılmış olan cesetlerin fotoğraflarını basına göstermiş, bu cinayetleri “barbarca” olarak nitelendirmiş, Türkmen halkına en derin üzüntülerini sunmuş ve tekrardan olaylara faillerinin cezasız kalmayacaklarını taahhüt etmiştir (Pamukçu, 2019, s. 99).

Başbakan Kasım'ın bu açıklamalarından sonra, katliamın sorumlularından büyük çoğunluğu kurulan özel askeri mahkemeye çıkarılmış, uzun bir yargılama sürecinden sonra, haklarında net deliller bulunan yirmi sekiz kişi, idama mahkûm edilmiş, tahrikçilere ve suçlulara yataklık edenler ise çeşitli yıllarla hapse mahkûm edilmiştir. Ancak verilen bu idam cezaları, Kasım'ın iktidarda olduğu dönemde infaz edilmemiştir (Demirci, 1990, s. 58).

1963 yılına gelindiğinde, Irak'ta Baas Partisi'nin Irak kolu ile iş birliği içindeki bir grup ordu mensubu yaptıkları darbe ile Kasım'ı devirerek yönetime el koymuş, Abdusselam Arif devlet başkanı olarak göreve başlamıştır. Arif'in göreve gelmesinden sonra Türkmenler tarafından oluşturulan bir heyet Arif ile görüşmüş, Kasım döneminde infaz edilmeyen idam cezalarının uygulanmasını istemiştir. Arif, bu görüşmenin ardından 23 Haziran 1963 tarihinde, yirmi sekiz kişinin idam cezalarını infaz ettirmiştir. İdam edilenlerin arasında en çok dikkati çekenler; olaylar sırasında Kerkük Belediye Başkanı olan Maruf Berzenci ile kardeşi Hüseyin Berzenci, Abdülcebbar Piruzhan ve Nuri Vali idi (Yılmaz, 2005, s. 76).

3.6 Irak Siyasetinde Kerkük Türkmenleri

Kerkük Türkmenleri kendilerine yönelik etnik ve kültürel asimilasyon ve katliamlarına rağmen ayakta kalmayı başarmış ve günümüze kadar yaşadıkları bütün kısıtlamalara rağmen Irak siyasetinde ve sosyal hayatında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çalışmanın devamında Kerkük Türkmenlerinin Irak siyasetindeki durumu incelenecektir.

3.6.1 2005 Irak Anayasası'nda Kerkük Türkmenleri

2005 Irak Anayasası, 2004 Geçiş Anayasasınının 61. maddesi uyarınca 15 Ekim 2005 tarihinde referandum ile kabul edilmiştir (Terzioğlu, 2006, s. 166). Irak Anayasası yüz kırk dört maddeden oluşmaktadır. Anayasanın birinci maddesi, “*Irak Cumhuriyeti egemen, bağımsız ve federe bir devlettir. Yönetim şekli Cumhuriyet, temsili (parlamentar) ve demoktrattır. Bu anayasa Irak'ın bütünlüğünü garanti eder*” şeklindedir (Kamal, 2007, s. 53).

Anayasaya göre federal birim yasama, yürütme ve yargı alanlarında bazı yetkilere sahiptir. Her birim, güçler ayrımı prensibi çerçevesinde görev ve sorumluluklarını yerine getirecektir (Çağlayan, 2013, s. 5). Anayasa, Irak'ın birden fazla milletten oluşan bir ülke olduğuna vurgu yapmış, etnik köken, milliyet, renk, din temelinde ayrımcılığı yasaklamıştır. Türkmenler, Hıristiyanlar, Keldânîler, Süryaniler ve diğer azınlıkların haklarını garanti altına almıştır. 2005 Irak Anayasası, daha önceki anayasalara göre azınlık haklarına özgü referanslara daha fazla yer vermiştir (Mattar, 2006, s. 131).

2005 Anayasası Türkmenler açısından değerlendirildiğinde muhakkak ki Baas rejimi baskısı altında geçen yıllarla karşılaştırıldığında anayasa bazı önemli düzenlemeler içermekteydi. Örneğin Türkmenlerin (ve diğer unsurların) devlet okullarında ve özel eğitim kurumlarında anadilleriyle eğitim yapmaları Anayasa'nın dördüncü maddesinin birinci fıkrasıyla güvence altına alındı. Bununla birlikte devletin resmi dili Arapça ve Kürtçe olarak belirlenirken, Türkmençe ve Süryaniceye diğer yerel diller karşısında bir ayrıcalık tanınarak, bu halkların nüfuslarının yoğun olduğu idari birimlerde resmi dil olacakları Anayasa'da peşinen kabul ediliyordu. Ancak yoğunluk kriterlerinin belirsiz oluşunun uygulamada keyfiliğe sebep olacağı açıktı. Zira Kerkük'te Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesi için 2008 yılının sonuna kadar beklenecekti (Terzioğlu, 2006, s. 167).

Anayasa, Kürtlerin GDYY'deki kazanımlarının tamamını korumaktaydı. Öte yandan Kürt bölgesine 8 yıl içinde referandumla tam bağımsızlık seçeneği tanınması talebi temmuz ayında Anayasa Komisyonu tarafından reddedilmişti (Kamal, 2007, s. 55). Bununla birlikte Kerkük'e ilişkin düzenlemelerde bir dizi değişiklik söz konusuydu. Anayasa her ne kadar, GDYY'nin elli üçüncü maddesi (a) fıkrasında yer alan Kürdistan bölgesi sınırlarından söz etmese de yüz kırk üçüncü maddede

GDYY'nin elli üçüncü maddesi (a) fıkrasının aynen kalacağını hükme bağlıyordu. Öte yandan, Bağdat ve Kerkük vilayetlerinin hiçbir bölgeye dâhil edilemeyeceği hükmü, GDYY'den farklı olarak, Anayasa'da yer almadı. Böylece Kerkük'ün Kürt bölgesi de dâhil olmak üzere herhangi bir bölgeye katılmasının yolu açılmış oldu. Bunun usulü de yine Anayasa'da düzenlendi. Vilayetlerin bir araya gelerek bölgeler oluşturması için her vilayette meclis üyelerinin 1/3'ü ya da seçmenlerin 1/10'unun talebi ve sonrasında referandum yapılması şartları benimsendi. Bu maddenin Kerkük'e uygulanabilirliği tartışmaya açıldı. Çünkü Anayasa'da Kerkük ve diğer "*ihtilaflı bölgeler*"in kaderini belirlemek üzere ileride daha ayrıntılı ele alınacak olan yüz kırkıncı madde düzenlenmişti (Terzioğlu, 2006, s. 167).

Esasında 140. madde, GDYY'nin elli sekizinci maddesini çağrıştırıyordu. Ancak çok önemli bir fark vardı. Yürütme organının, Kerkük'te alması gereken idari tedbirler açıkça belirtiliyor ve sonrasında 31 Aralık 2007'ye kadar şehirde referandum yapılmasını hükme bağlıyordu. Kürtlerin, bu hükmün uygulanabilirliği konusunda oldukça iyimserler oldukları, Kerkük'e 2005'ten sonra yoğunluğu artarak süren Kürt göçünden anlaşılıyordu. Göçün yoğunlaşmasında şüphesiz, buna çok daha meşru Anayasal bir zemin kazandırılmış olmasının ve artık bir çözüm mekanizmasına sahip olduğu düşüncesinin büyük etkisi vardı (Mattar, 2006, s. 131). Ancak ileriki dönemde yaşanacak gelişmeler, Sünni Araplar ve Türkmenler şiddetle karşı çıkarken, aslında Şiiilerin de petrol zengini Kerkük'ü Kürtlere bırakmak konusunda çok hevesli olmadıklarını gösterecekti.

3.6.2 DAESH Sonrası Kerkük Türkmenleri

DAESH örgütü, Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî'nin Irak'ta 2003 yılının sonunda kurduğu Cihat ve Tevhit Tugayları'nın bir uzantısı sayılmaktadır. Zira Zerkâvî El- Kaide lideriyle anlaşma yapınca bu örgüt, 2004'te Mezopotamya'da Cihat El- Kaidesi'ne dönüşmüştür (Ünsal ve Olçar, 2019, s. 116). Zerkâvî 2006 yılında bir Amerikan saldırısında öldürüldükten sonra Ebû Ömer el-Bağdadi (Hâmid Dâvûd ez-Zâvî), 15 Ekim 2006'da Irak'ta İslam Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir (Karakaş, 2017, s. 35).

2008 tarihinde kabul edilen, Irak Yerel Seçimler Yasası'na göre; Kerkük'ün idaresi, Türkmen, Kürt ve Araplar arasında paylaştırılmıştır. Fakat, DAESH'in Irak'ta ki faaliyetlerinin ardından zayıflayan Irak Merkezi Yönetimi'nin, Kuzey Irak'a ve

dolayısıyla Kerkük'e yönelik kontrolü yalnızca ekonomik anlamda mümkün olabilmektedir. Kerkük'ün siyasi ve askeri kontrolü Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne devredilmiştir (Ünsal ve Olçar, 2019, s. 116). DAEŞ'in 2014 yılından itibaren, Irak'ın kuzeyindeki etkinliğini arttırması ve zengin petrol yataklarına sahip Musul'u alması, Irak'ın siyasi ve ekonomik dinamiklerini ciddi bir şekilde değiştirmiştir. Musul işgalinin ardından ciddi anlamda ekonomik güce kavuşan örgüt, eleman desteğini bu sayede iyice genişletmiş ve Doğu Irak'taki Diyala'dan Batı Suriye'deki Halep'e kadar uzanan geniş bir alanı kontrol eder hale gelmiştir (Karakaş, 2017, s. 36).

2014 ortalarında, DAEŞ Irak'ta; Nineva, Anbar, Selahaddin, Kerkük, Diyala, Babil ve hatta Bağdat banliyölerinde daha da görünür hale gelmiştir. Buna karşın Irak Merkezi Yönetimi'nin askeri bir harekate girişmemesi, Kürt Peşmerge güçlerine kendi başlarına hareket etme imkânı sağlamış ve Irak Anayasası'nın yüz kırkıncı maddesine dayanarak, bu bölgeleri DAEŞ'dan geri almak için askeri harekate başlamışlardır (Demirhan, 2019, s. 76). 2014 Haziran ayında, Kerkük Valiliği Peşmergelerin kontrolüne girmiştir. Ülke içinden ve dışından pek çok siyasi aktör, Peşmergelerin bu müdahalesini, DAEŞ'in durdurulması ve Kerkük'ün istikrara kavuşması için önemli bir gelişme olarak görmüştür.

Bu durum, Kerkük Arapları için ise "endişe verici" olarak nitelendirilmiştir (Tahsen, 2020, s. 36). Arapların bakış açısına göre; Peşmergeler Kerkük'ün siyasi geleceğini tehdit etmektedir ve Araplar, Kerkük'ün geleceği ile ilgili karar mekanizmalarından uzak bırakılacaktır. Çünkü Araplar her zaman olduğu gibi Kerkük'ün Bağdat'tan görevlendirilen bir Vali tarafından yönetilmesini istemektedir. Diğer taraftan, Arapların bu düşünceleri 2014 yılında ki olayların vahamet kazanmasından sonra değişmeye başlamıştır. Araplar, Kerkük'te ki Şii ve Sünnilerin arasında artan güvensizlik sebebi ile Kerkük'ün özel bir bölge olarak yönetilmesi gerektiği fikrini desteklemeye başlamışlardır. Fakat bu özerk bölgenin ne Irak Merkezi yönetimi ne de Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IKBY) yönetimi denetiminde olmaması gerektiğini ileri sürmektedirler (Morris, 2015, s. 24-25).

Peşmerge güçleri Kerkük ve çevresini gerçekten de DAESH işgaline karşı savunmuş ve burada yaşayanların güvenliğini de sağlamıştır. Fakat bu güç sayesinde Kerkük'ün sahibi gibi davranmaları Türkmenleri tedirgin etmiştir. Türkmenlere göre Kerkük'ün DAESH tehdidi biter bitmez, Irak Merkezi Yönetimi'ne tekrar bağlanması gerekmektedir (Semin, 2015, s. 45).

İran'a yakınlığı ile bilinen ve ITİB tarafından temsil edilen Şii Türkmenler de Sünni Türkmenler gibi IKBY'ne bağlanmayı istememekteydi. Bunun yerine, Federal bir yapı altında, Irak Merkezi Yönetimi'nin bir parçası olarak yaşamının daha doğru olduğunu ileri sürmekteydiler (Abdulrahman, 2020, s. 37).

Sonuç olarak ülkede DAESH gerçeğinin ortaya çıkması hem Kerkük'te hem Irak ve Suriye genelinde ve hem de uluslararası alanda, Kerkük dahil olmak üzere Kuzey Irak'ta güvenlik ve siyasi belirsizliklerin arttığı ve bu durumun daha fazla etnik çatışmaya yol açabileceği endişelerine neden olmuştur. Bu nedenle yerel halk ve içerideki, dışarıda ki tüm siyasi aktörler, siyasi bir uzlaşma noktasında hemfikir olmuşlardır. Yeni durumda; Kerkük'ün etnik, politik ve ekonomik yapısına uygun ve rasyonalist çözümlerin hayata geçirilmesi elzem olmuştur. Bunlara ek olarak; anayasanın yüz kırkıncı maddesinde belirsizliğe sebebiyet veren siyasi ve idari hükümler, oy kullanma hakkı, referandumun kapsamı ve sınırları açıkça belirlenmelidir (Semin, 2015, s. 23).

3.6.3 25 Eylül 2017 Referandumu ve Kerkük Türkmenleri

2017 yılı IBKY'nin "bağımsızlık referandumu" yeniden dillendirmeye başladığı bir dönem olmuştur. IBKY bu söylemlerinin yanında Kerkük'te kamu binalarına Kürt bayrakları çekmiş ve hem ulusal hem de uluslararası alanda politik faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Türkiye ise yaptığı açıklamalar ile durumu tedirginlikle takip ettiği mesajını vermiştir (Demirci, 2018, s. 76). Türkiye ayrıca Kürt yönetiminin tahrik edici söylem ve eylemlerine devam etmesi halinde Kerkük'te yaşayan Türkmen halkın, hak talepleri ile sokaklara çıkabileceği ve gayet olumsuz durumların oluşabileceğini ilgili taraflara iletmiştir.

Türkiye uluslararası alanda bu açıklamaları yaparken, bölgesel aktörlerden olan İran ve bağımsızlık referandumunun en çok etkileyeceği ülke olan Irak ile görüşmelerde bulunmuş, bu üç ülkede ortak açıklama yaparak IKBY'nin organize

ettiği bağımsızlık referandumunu yapılması kararına sert bir dille karşı çıkmıştır. Fakat ulusal ve uluslararası itirazlara rağmen, IKBY lideri Mesud Barzani referandum kararından geri dönüş olmadığını, referandumun Kürtlerin geleceğini belirleyecek çok önemli bir olay olduğunu ileri sürmüştür (Demirci, 1990, s. 44).

Sonuç olarak, 25 Eylül 2017’de bağımsızlık referandum kararı uygulamaya koyulmuştur. Gerçekleştirilecek referandumun öncesinde bir basın toplantısı yapan dönemin Irak Başbakanı Haydar el-İbadi, alınan referandum kararının, hem 2005 Anayasası’na hem de IKBY’nin bağlı olduğu kanunlara aykırı olduğunu belirtmiştir (Akıncı, 2017, s. 5). Aynı açıklamada, Kürtlerin 2003 yılından itibaren, birçok haklar aldığını belirtmiş, onları diyalog önerisi ile Bağdat’a davet etmiştir.

Kürtlerin ekonomik kazanımlarından da bahseden İbadi, IKBY’nin halihazırda Kerkük petrolünü illegal bir şekilde ihraç ettiğini ileri sürmüştür. İbadi’nin açıklamalarına göre Kürtler, 2005 Anayasası ile tüm haklarına kavuşmuştur. Bu nedenle Kürt halkının referandumu protesto etmesi gerektiğini belirtmiştir (Demirci, 1990, s. 44). Ulusal ve uluslararası alanda beklediği desteği bulamayan IKBY, her şeye rağmen geri adım atmamış ve referandumun oylanmasını sağlamıştır.

Referandumun oylaması sonrasında IKBY tarafından açıklanan verilere göre; halkın %72’si referanduma katılmış, %92 oranında “*Evet*” oyu kullanılarak, IKBY’nin bağımsız bir devlet olması kabul edilmiştir (Mahmood, 2020, s. 66). Diğer taraftan Irak Merkezi Yönetimi, yapılan referandumu Parlamento ve Anayasa Mahkemesi’nin resmi bir şekilde onaylamadığını belirterek sonuçları kabul etmemiş, Türkmen ve Arap halkı ise referandumu ve sonuçlarını boykot etmiştir. Kuzey Irak’ta ki Kürtler ise referandum sonucunu coşku ile karşılamış, Erbil ve Duhok gibi şehirlerde coşkulu gösteriler yapılmıştır. Bağdat Yönetimi ise bölgeye askeri müdahalede bulunma kararı almıştır (Akıncı, 2017, s. 4).

Irak Ordusu Kerkük’e doğru harekete geçerken, Türkiye, İran ve Irak ekseninde Kerkük’ün ve tüm Kuzey Irak’ın geleceği ile ilgili kritik görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bölge ülkelerinin gösterdiği sert tepkiler ve uluslararası desteğin istenilen seviyelerde olmaması nedeni ile IKBY’nin tedirginliği artmıştır (Mahmood, 2020, s. 65). Başbakan İbadi’de yapılan üçlü görüşmelerin ardından, Kerkük konusunda Bağdat Yönetimi’nin geri adım atmayacağını kararlı bir dille dünya kamuoyuna duyurmuştur (Sümer, 2017, s. 11).

Kuzey Irak'a Irak Ordusu tarafından yapılan operasyon 16 Ekim 2017'de başlamıştır. Operasyona Irak Özel Kuvvetleri ve İran tarafından desteklenen Şii Haşdi Şabi güçleri de iştirak etmiştir. Tuzhurmatu'da konuşlanan birlikler ile birlikte güneyden tarafından harekete geçen Irak Ordusu, Talabani'ye bağlı KYB'li Peşmergeleri püskürtmüş ve onların geri çekildiği hattan ilerleyerek Kerkük'e doğru ilerlemişlerdir. Barzani'ye bağlı KDP güçleri de beklenen direnci gösteremeyince Irak Ordusu, Kerkük Hava Üssü, tüm askeri noktalar, petrol ve doğalgaz kaynaklarını çok kısa bir sürede ele geçirmiştir (Mahmood, 2020, s. 65).

Irak Ordusu'nun Kerkük'ü kolayca ele geçirmesinin ardından, Mesut Barzani liderliğindeki KDP, Celal Talabani'nin liderliğindeki KYB güçlerini davaya ihanet ile suçlamıştır. Irak Başbakanı Haydar el-İbadi, Arap asıllı olan Rakan Said Ali Cuburi'yi vekâleten Kerkük Valisi olarak atamıştır. Bu gelişmeler üzerine Kerkük'te yaşayan bir kısım Kürt, Erbil ve Süleymaniye gibi Kürt kentlerine göç etmeye başlamıştır (Demirci, 1990, s. 44). Kerkük merkezinin ele geçirilmesinden sonra da operasyonlarını kırsal alana doğru genişleten Irak Ordusu, Haşdi Şabi güçlerinin desteği ile; Mahmur, Sincar, Başika ve Hanekin gibi bölgeleri de hızlı bir şekilde hâkimiyeti altına almıştır. Bu sonuçlarla, IKBY, ABD işgalinin ardından ele geçirdiği bölgelerin neredeyse tamamını kaybetmiştir.

25 Eylül 2017 Bağımsızlık Referandumu sonrasında gerçekleşen operasyon, KDP ve KYB arasında fikir çatışmalarının yaşandığını açıkça ortaya koymuştur. KYB Peşmerge güçleri Irak ordusuna eş bir güçleri olmadığını belirterek direnişte bulunmamıştır. Bu durum KDP güçlerinin de geri çekilmesine neden olmuştur. Celal Talabani'nin rahatsızlanmasından sonra KYB içerisinde yaşanan bölünmeler açıkça gün yüzüne çıkmıştır (Sümer, 2017, s. 11). Talabani ailesi genel olarak Erbil Yönetimi'ne karşı mesafeli durmayı tercih etmiştir. ABD'nin IKBY'den askeri desteğini çekmesi sonucunda Kerkük'ün kolaylıkla Bağdat ordusu tarafından kontrol altına alınması oldukça dikkat çekmiştir. KDP ve KYB'nin birbirinden farklı ideolojilerde olması ve referandum sonrasında IKBY'nin gücünü ve etki sahasını kaybettiğini göz önüne aldığımızda, kısa vadede Kerkük'ün bir Kürt devletinin Kudüs'ü olabilmesi ihtimali oldukça zor görünmektedir.

3.7 Bölüm Değerlendirmesi

Ortadoğu coğrafyasının hemen hemen bütün ülkelerinde Türkmen kimliğine rastlansa da ilk yerleşilen topraklar bu günkü Irak sınırları içinde olduğundan bölgedeki Türkmenler özellikle Kerkük ve çevresini ana yurt olarak kabul etmektedir. Irak Türkmenlerinin yaklaşık 1350 yıllık yerleşim yeri olan Kerkük çevresi ve Irak genelinde etnik ve kültürel varlığı, Birinci Dünya Savaşı'na kadar nispeten sorunsuz geçmiş ve Türkmenler bölgede yer alan diğer unsurlar olan Kürt, Süryani, Arap unsurlar ile dil ve din birliği yapmış bir anlamda gönüllü asimilasyon yaşamıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere başta olmak üzere bölgenin kaderine müdahil olan batılı güçlerin etnik temelli kışkırtmaları sonucunda gönüllü sayılabilecek asimilasyon, bir devlet politikası haline gelmeye başlamış ve özellikle Kürtlerin başrolünde olduğu çatışmalar ile katliamlara girişilmiştir.

Bu katliamlardan ilki Kraliyet döneminde yaşanan Kerkük Katliamıdır (1924). Bu katliam İngilizlerin gizli onayı ile Irak'ın diğer bir etnik ve dini unsuru olan Süryani askerler tarafından başlatılmıştır. Olaylarda gerçekte kaç Türkmen'in hayatını kaybettiği günümüzde bile tam olarak bilinemezken, sayı değişik kaynaklarda 50 ila 200 kişi olarak ifade edilmektedir. Ancak burada asıl önemli nokta katliamda karşı karşıya gelenlerin aynı ülkede yaşayan iki farklı etnik kimliğin karşı karşıya gelmesidir.

Krallık döneminde Türkmenlerin yaşadığı ikinci katliam 1946 yılında gerçekleştirilen Gavurbağ Katliamıdır. Bu katliamda demokratik ve sendikal haklarını kullanan Türkmen işçilerin üzerine ateş açılmış ve onlarca Türkmen öldürülmüştür. bu katliamda direkt olarak silahlı kolluk kuvvetlerinin müdahalesi görülmektedir.

Krallık yönetiminin 1958 darbesi ile yıkılmasının ardından daha demokratik bir ülke vaadeden Cumhuriyet yönetimi kurulmuş ve başta Türkmenlerde bu yönetime destek vermiştir. Fakat cumhuriyetin ilanının birinci yıl döneminde 14-17 Temmuz 1959 tarihlerinde Kerkük Türkmenleri yine etnik asimilasyonun şiddet boyutu ile karşılaşmıştır.

1959 Kerkük katliamında bölgenin diğer bir etnik kimliği olan Kürtler ile Türkmenler karşı karşıya gelmiştir. SSCB'nde sürgünde olan Molla Mustafa Barzani'nin 22 Ekim 1958 tarihinde Irak'a dönerek Kerkük ve çevresini ziyaret etmesi

katliamın fitilini ateşleyen olarak kayıtlara geçmiştir. Barzani'nin bu ziyareti Kuzey Irak'ta ki Kürt aşiretlerini kendi kontrolü altında birleştirme amacının bir parçasıydı.

Olayların başlangıcında birçoğu silahlı olan beş bin kadar Kürt Kerkük'e gelmiş ve direkt olarak Türkmenleri hedef alan sloganlarla gösteri ve taşkınlıklarda bulunmuşlardır. Resmi rakamlara göre otuz bir Türkmen'in öldüğü bu katliamın en önemli tarafı ise Kürtlerin Kuzey Irak'ın her yerinde hak iddia etmesinin ilk dışa vurumu olmasıdır. Kürtler gerek kültürel, gerekse cebren bu iddialarının önündeki engel olarak gördükleri Türkmenlere saldırmış ve merkezi Irak yönetimi ise olaylara seyirci kalarak katliamın siyasi ve insanı sonuçlarını bir anlamda kabul etmiştir.

Buraya kadar ifade edilen cepheden yapılan cebri asimilasyonun ardından günümüze kadar süren siyasi yok saymalar ve bunun sonucunda yaşanan sosyal ve kültürel asimilasyonlarda Türkmenlerin yaşadığı bir diğer sorun olmuştur. Özellikle Saddam Hüseyin döneminde Türkmenleri göç ettirme ve "Araplaştırma" politikaları Kerkük'teki demografik yapıyı Türkmen etnisitesinin aleyhine değiştirmiştir. ABD işgalinin ardından bölgede ortaya çıkan DAESH ise sadece Türkmenler değil diğer etnik kimlikleri de sistemli bir şekilde silah zoru ile öldürmüş, sadece dini kimlikleri kabul ederek, kültürel kimliği yok saymıştır.

Sonuç olarak Irak Türkmenleri, Osmanlı'nın bölgeden ayrılmasının ardından yüz yıldır sosyo kültürel anlamda hem Irak merkezi yönetimi hem de bölgede güç sahibi olan Kürt yönetimi eli ile sistemli bir şekilde asimile edilmeye çalışılmaktadır.

SONUÇ

Modern Irak devletindeki illerden biri olan Kerkük, günümüzde etnik ve dini çatışmalar ve petrol zenginliği gibi konular ile dünya gündeminde yer alırken, “siyasi kimliği belirsiz bölge” olarak nitelenmektedir. Diğer taraftan, yaklaşık üç bin yıllık tarihinde birçok kültüre ve etnik kimliğe ev sahipliği yapan kent, Türkler için yukarıda sayılan argümanlardan ziyade bir “vatan” ve “ata yadigarı” olarak anlandırılmaktadır. Bunun nedeni Türklerin, Kerkük bölgesindeki tarihlerinin bin yıldan eski olması ve Kerkük de dâhil olmak üzere Irak coğrafyasında belirgin bir siyasi aktör olmalarıdır.

Irak'ta asimilasyon, etnik temizlik ve çeşitli baskı ve göç politikalarına maruz kalan Kerkük'ün siyasi geleceği belirsizliğini korumaktadır. Günümüzde nüfusunun çoğunluğunu sırasıyla Kürt, Arap ve Türkmenlerin oluşturduğu bölgede 1920'li yılların başlarında İngiliz işgali gerçekleşmiş ve demografik değişim süreci başlamıştır. Kerkük'ün zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olması ve bölgesel ve uluslararası düzeyde stratejik bir alan teşkil etmesi, Kerkük'ün siyasi statüsünün belirlenememesinin temel sebeplerini oluşturmuştur. 1925 yılında Kerkük'te çıkarılmaya başlanan petrol nedeniyle İngilizler tarafından bölgeye birçok farklı etnik grup yerleştirilmiştir.

Bu süreçte 1924 Kerkük Katliamı (4 Mayıs 1924) ve 1946 Gavurbağı Katliamları (12 Temmuz 1946) gerçekleştirilmiştir. İngiliz ordusunda görevli olan Süryani askerlerin Musul'da yaptığı taşkınlıkların ardından aynı grubun Kerkük'e gelmesi ile vuku bulan 1924 Kerkük Katliamında olaylar kısa sürede kentin her tarafına yayılmış ve bir Türkmen katliamına dönüşmüştür. Dönemin İngiliz yönetimi ve onun kontrolündeki Irak otoriteleri olayları örtbas etmiş ve Türkmenler bu asimilasyon girişimini sineye çekmek durumunda kalmışlardır. Keza Gavurbağı Katliamında da benzer bir örtbas etme durumu yaşanmıştır.

Lozan Antlaşması'nı takip eden süreçte Osmanlı'nın toprağı özelliğini yitiren Kerkük, Irak Krallığı (1926-1958)'na bağlanmıştır. 1950'li yıllara kadar şehir merkezinde çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu Kerkük ili, 1958 yılında yapılan darbe ile Irak Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. Ancak ülkede cumhuriyet ilan edilirken Türkmenlerin etnik kimliğinden ve haklarından cılız bir şekilde

bahsedilmekle kalınmamış, cumhuriyetin birinci yılı kutlamalarının yapıldığı 14-17 Temmuz 1959 tarihinde, “1959 Kerkük Katliamı” adı ile anılan katliam yaşanmıştır. Bu seferki katliamın baş aktörleri Kürtler olmuştur. Bu katliam ile ilgili kesin rakamlar bugün bile muamma olarak kalmış, suçlu olarak tutuklananlardan bir kısmı idam ile cezalandırılrsa da olaylar tam olarak aydınlatılamamıştır.

1958 İhtilalinden sonra, Arap dünyasını etkisi altına almaya başlayan sosyalist Baas hareketine ilgi duyan Irak ordusu subayları, 1963 yılında bir askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Askeri yönetim yayımladığı ilk bildirimlerde, ülkedeki azınlıkların haklarına saygılı olacağını belirterek demokratik reformlar vaat etmiş fakat 1968 senesinde yeni bir ihtilal gerçekleştirilmiştir. Yeni yönetim, 1970 yılında bir kararname yayımlamış ve Türkmenlere; okullarda Türkçe eğitim, Türkçe dergi yayımlama, Türkçe yayınların arttırılması gibi konularda bazı haklar tanınmıştır. Fakat bu haklar kısa zamanda uygulama alanını kaybetmiştir.

1979 yılına gelindiğinde Baas yönetiminin başına Saddam Hüseyin geçmiş ve devrildiği 2003 yılına kadar ülkedeki tüm Türkmenler üzerinde “Araplaştırılma” politikası uygulamıştır. Bu süreçte birçok Türkmen Kerkük’ten göç etmek durumunda kalmış ve ülke içinde değişik bölgelere yerleştirilmişlerdir.

ABD’nin, Irak işgali sonrasında (2003) Kürt güçlerine askerî ve ekonomik destek sağlamasıyla bölgede bu kez “Kürtleştirme” siyaseti uygulanmaya başlanmıştır. ABD’nin etkisiyle hazırlanan 2005 Irak Anayasası’nın 140. maddesi, Kerkük’ün siyasi statüsünün bir referandumla belirlenmesi gerektiğine hükmetmiştir. Yapılması karara bağlanan bu referandum birçok neden öne sürülerek ertelenmiş ve yaşanan yoğun ve karmaşık göç hareketleri kimlerin referandumda oy kullanabileceği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan 2014 yılında ortaya çıkan DAESH terör örgütü Musul’u ele geçirmiş ve Kerkük’ü de içine alan geniş bir alanda etkili olmuştur. DAESH’in uzun süren çatışmaların ardından bölgedeki gücünü yitirmesi, DAESH ile yapılan savaşta yararlılık (!) gösteren Bölgesel Kürt Yönetimi’nin askeri ve politik alanda daha da güçlenmesi, Irak merkezi hükümeti ve Türkmenlerin yaşanan göç ve kayıplar ile demografik üstünlüğünü tamamen yitirmesine neden olmuştur.

Bu durumu fırsat bilen Mesut Barzani yönetimindeki bölgesel Kürt yönetimi 25 Eylül 2017 tarihinde “Bağımsızlık Referandumu”nu gerçekleştirmiş ve bu referandum sonucunda Kerkük’ü de içine alan bölgede bağımsız bir Kürt Devleti kurulacağını belirtmiştir. Ancak bu karar başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere Irak merkezi yönetimi ve diğer bölgesel güçler tarafından yok sayılmış ve Irak ordusu tarafından Kerkük’e bir operasyon düzenlenerek bölge Irak Merkezi yönetimine bağlanmıştır.

Sonuç olarak Kerkük Türkmenleri, bölge Osmanlı idaresinden ayrıldığından bu yana sistemli olarak asimilasyona uğramaktadır. Bu asimilasyon dönemsel olarak boyut değiştirmekte, kimi zaman etnik temizlik, kimi zaman kültürel yok sayma, kimi zaman da göç ettirme şeklinde devam etmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki; bölgenin asli unsurlarından olan Türkmenlere özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında etnik kimliğe dayalı ayrımcılık uygulanmaya başlamıştır. Bunun ilk örneklerini İngiliz himayesinde gerçekleştirilen 1924 Kerkük Katliamında görmek mümkündür. Bu katliamın müsebbibi olan Süryanilerin devlet eli ile korunup kollanması ve sorumluların nispeten az ceza almaları Irak yönetiminin ülkedeki etnik kimlikler arasında ayrımcılık yaptığına iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Irak Türkmenleri’ne yönelik kimlik asimiasyonunun bir diğer versiyonu da Cumhuriyetin ilanından sonra Irak’ta asli güç haline gelen Arap milliyetçilerinin baskıları sonucu yerleşen “Araplaştırma” politikaları olmuştur. 1958 darbesinden başlayarak Saddam Hüseyin döneminde doruk noktasına çıkan Araplaştırma politikaları pek çok Türkmen’in topluca yaşadıkları Kerkük bölgesinden göç ederek dağınık hale gelmesine neden olmuş, bu durumda Türkmen etnik kimliğinin daha hızlı asimile olmasına neden olmuştur.

Türkmenler üzerinde uygulanan Araplaştırma politikaları, en bilinen asimilasyon modellerinden biri olan Anglosakson Uyum modelinin özelliklerini taşımaktadır. Daha önce değinildiği gibi bu modele göre, ABD’nde yaşayan mültecilerin kendi kültürlerinden tamamen vaz geçerek ülkede baskın kültür olan Anglosakson kültürüne adapte olmaları beklenmiştir. Irak’ta da Araplaştırma politikaları ile yapay olarak oluşturulmuş bir Iraklı kimliğine Türkmenlerin entegre edilmesi düşünülmüştür.

Kerkük Türkmenlerin yaşadığı asimilasyonun belki de en acı olanı, bölgenin diğer bir etnik kimliği olan ve asırlardır birlikte yaşadığı, akrabalık, ticaret dil ve din birliği içinde bulunduğu Kürtler eli ile yapılmaya çalışılan Etnik temizlik girişimleridir. Bu girişimler silahlı eylemlerden ziyade bölgenin demografik yapısından Türkmenlerin izlerini silmeye çalışmak şeklinde yaşanmaktadır. Türkmen aydınlarının suikastlere uğraması veya göç etmek zorunda bırakılması, Türkmenlere ait nüfus ve tapu kayıtlarının sistemli olarak yok edilmesi, Türkmen yoğun bölgelere başka kentlerden Kürt nüfusun göç ettirilmesi bu girişimlere örnektir.

Kerkük Türkmenlerin yaşadığı bu asimilasyon sürecinin tersine dönmesi her şeyden önce Irak merkezi yönetimi tarafından atılacak adımlara bağlıdır. Ülkede siyasi birliğin sağlanarak güçlü bir anayasa yapılarak, Irak genelinde Türkmenlerde dahil olmak üzere tüm etnisitelerin ülkenin asli unsuru olduğunun güçlü bir şekilde vurgulanması ve bunu destekleyecek kanunların çıkarılması önem arz etmektedir. Bu durum Türkmenlerin siyasi temsilini kolaylaştıracağı gibi seslerinin daha gür çıkmasını da sağlayacaktır.

Bölgenin en güçlü ülkesi olan Türkiye'nin de soydaşlarının haklarını güvence altına alacak diplomatik yolları daha güçlü bir şekilde kullanması, büyük devlet olmaya yaraşır şekilde Türkmenlerin gerçek hamisi olduğunu hissettirmesi elzemdir. Türkiye her zamankinden etkin bir şekilde kullandığı diplomasiyi uluslararası arenada Türkmenler lehine de kullanmalıdır.

Türkmenlerin kendileri de bu asimilasyon sürecini tersine döndürecek girişimlerde bulunmalıdır. Bunun için öncelikle Şii-Sünni ayrımını geride bırakarak ortak etnik kimlik üzerinden birlik olunması gerekmektedir. Sonrasında oluşturulacak siyasi yapılanmalar ve sivil toplum kuruluşları ile öncelikle ülke içinde mücadele edilmeli buna paralel olarakta uluslararası alanda daha cesur diplomatik ilişkiler kurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abayati, Z. J., ve Albayati, E. (2015). Turkmens of Iraq: The third ethnic component of Iraq. *Centre for Policy and Research on Turkey*, 4, 1-17.
- Abdulrahman, M. T. (2020). *Irak'ta DAEŞ'in çıkışı ve Irak Türkmenlerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Adil, A. (2008). Kerkük'ün adı ve kökeni. *Mezopotamya Dergisi*, 13-14, 52.
- Akbudak, M. (1965). Irak Türklüğünü eritme politikası. *Ötüken*, 19(13), 1-20.
- Akıncı, B. (2017). Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin 25 Eylül referandum kararının Türkiye'nin ulus devlet kimliğine etkileri. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 3-23.
- Al-Hirmizi, A. (2005). *The Turkmen reality in Iraq*. İstanbul: Kirkuk Foundation Publications.
- Alver, K. (2010). *Kültür sosyolojisi ve kültürel çalışmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını.
- Anderson, B. (2015). *Hayali cemaatler*, İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, L., ve Stansfield, G. (2009). *Crisis in Kirkuk: The ethnopolitics of conflict and compromise*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Anwar, İ. (2012). Irak'ta Türkçe eğitiminin dünü ve bugünü. *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*, 2(2), 1-8.
- Arı, T. (2004). *Geçmişten günümüze Ortadoğu, siyaset, savaş ve diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD*. İstanbul: Alfa Basım.
- Arıdemir, H., ve Acar, A. (2018). Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yönelik sürekliliğin I. Körfez Savaşı bağlamında değerlendirilmesi, *Akademik Bakış Dergisi*, 65, 82-93.
- Asin, F. K. (2007). *İşgal sonrası Irak'ın yeni anayasası*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Astarjian, H. D. (2007). *The struggle for Kirkuk: The rise of Hussein, oil and the death of tolerance in Iraq*. London: Praeger Security International.
- Ay, C. (2018). *Etnik kimliklerin sosyal inşası ile şiddet arasındaki ilişki: Ruanda ve Burundi vakalarının karşılaştırmalı bir analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnönü Üniversitesi, Malatya.

- Aydın, M. (1984). *Bayat Boyu*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Aydın, R.K. (2002). *Irak Türklerinin sosyal hayatı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2004). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 115-147.
- Ayhan, V. (2009). Türkiye-İrak ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 1, 8-16.
- Ayman, S. G. (2006). Türk dış politika seçkinlerinin Ortadoğu algılamaları ve Irak Savaşı. *Akademik Ortadoğu*, 1(1), 1-20.
- Aytekin, Y. (1974, 1 Nisan). "Irak Türkleri ve Barzani", *Yeni İstanbul Gazetesi*, s.1.
- Bağbozan, Ş. (2007). *Baas yönetimi altındaki Irak Türkleri*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Bakır, A., ve Pekin, S. (2018). Irak Türkmenlerinin mazlum şehri Telafer. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2, 64-117.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (BDAGM) (2003). *111 numaralı Kerkük Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (Kanûnî Devri)*. Ankara.
- Batatu, H. (2018). *The old social classes and the revolutionary movements of Iraq*. CRC Press.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*, Mesut Hazır (Çev.). Ankara: Heretik Basın Yayın.
- Bayati, N. (2016). Irak Türkmenlerinin uğradıkları asimilasyon politikaları. *ORSAM*, 85-98.
- Bayatlı, N. (1999). *XVI. yüzyılda Musul Eyaleti*. Ankara: TTK Yayınları.
- Bayatlı, N. (2006). İradei Seniyye ile adı değiştirilen şehir Kifri. *Kardaşlık*, (30), 22-27.
- BDAGM. (1993). *Musul-Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri (1525-1919)*. Ankara.
- Beden, A. (2001). *Türk basınına göre Türkiye-İrak ilişkilerinde Türkmenler*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Bessam, A. (2006). *Coğrafiyet el Irak*. Bağdat: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, A., ve Oksal, A. (2018). Kültürel kimlik ve eğitim. *Academy Journal of Educational Sciences*, 2(1), 82-90.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. Ankara: Aşina Kitaplar.
- Bilton, T. (2008). *Sosyoloji*. K. İnal (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Bostan, H. (2016). Antropoloji, kültür ve güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-31.
- Bostancı, M. (2013). Türk-Arap ilişkilerine etkisi bakımından Bağdat Paketi. *Gazi Akademik Bakış*, 7, 171-184.
- Bostancı, M. (2017). *Irak'ta monarşinin sonu (1958 Irak İhtilali)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Bostancı, M., ve Karaca, E. (2018). Bağdat Paketi'ne etkisi bakımından 1958 Irak askeri darbesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(27), 123-154.
- Bostancı, N. (2003). *Toplum ve kültür*. Ankara: Martı Yayınevi.
- Büyüksaraç, G. B. (2017). Trans-border minority activism and kinstate politics: The case of Iraqi Turkmen and Turkish interventionism. *Anthropological Quarterly*, 90(1), 17-53.
- Canatan, Y. (1996). *Türk Irak münasebetleri (1926-1958)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Celayir, H. (1994). *Kuzey Irak, Batılılar ve Türkiye üzerine düşünceler*. Erbil.
- Celepoğlu, H. (2006). *Dünden bugüne Irak Türkmenleri Orta Doğu siyasetindeki yeri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Cengiz, H. (2003). *Sâdâbât Paketi'nin Türk Dış siyasî tarihi açısından önemi Irak dosyası*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.
- Cevizoğlu, M. H. (1991). *Körfez Savaşı ve Özal diplomasisi*. İstanbul: Form Yayınları.
- Cömert, İ. Y. (2009). *Körfez Savaşlarından günümüze Türkmen Sorunu*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Cömert, İ.Y. (2004). *Irak'ta Türkmen politikası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Cömert, İ.Y. (2006). Geçmişten günümüze Irak'ta Türkmen politikası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 127-142.
- Cuche, D. (2013). *Sosyal bilimlerde kültür kavramı*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çağlayan, Y. (2013). *Osmanlı'dan Ortadoğu'ya sosyolojik savaş*, İstanbul: Nesil Yayın Grubu.
- Çakmak, H. (2016). *Türk dış politikasında 41 kriz (1924-2014)*, Ankara: Kripto Yayınları.
- Çaycı, S. (2006). Kerkük'ün hukuki durumu. *Stratejik Analiz Dergisi*, 70, 53.

- Çelebi, O. (2017). 14 Temmuz 1958 Irak darbesinin Türk iç politikasına yansımaları. *Turkish Studies*, 12(31), 41-60.
- Çetinkaya, S. G. (2016). Bağdat Paktı'nın kuruluş sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve batı ile ilişkileri. *Vakanüvis, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-29.
- Çetinoğlu, O. (2013). *Türkmenname*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Daban, E. Z., ve Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin dönemi Irak dış politikası: Irak-İran savaşı, Kuveyt'in işgali ve ABD'nin Irak'a müdahalesi. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 83-109.
- Demir, Ö., ve Acar, M. (2002). "Etnisite", *Sosyal bilimler sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Demirci, C. (2018). Irak ve Türkiye üzerinden Irak Türkmenlerine uygulanan ötekileştirme politikalarının referandum öncesi ve sonrası dönemde incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankaya Üniversitesi, Ankara.
- Demirci, F. (1995). Irak Türkmenleri-Kuzey Irak ve Türkiye ilişkileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(1), 351.
- Demirci, N. (1990). *Dünden bugüne Kerkük (Kerkük'ün siyasi tarihi)*. İstanbul: Renk Ofset.
- Demirhan, S. (2019). *Kerkük'ün değişen demografik yapısı ve Türkiye-İrak ilişkisine olası etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Dinç, F. (2016). *XIX. yüzyılda Kerkük (Fiziki, idari ve sosyo-ekonomik yapı)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fırat Üniversitesi, Elâzığ,
- Doğan, S. (2018). Irak Türkmenleri. *İNSAMER*, (68), 1-28.
- Dördüncü büyük Türkmen kurultayı. (2021, 19 Ocak). *Kavgamız*. Erişim adresi: <https://www.kavgamiz.com/orkun-dergisi/dorduncu-buyuk-turkmen-kurultayi-1535/>
- Duman, B. (2009). ABD güçlerinin 2004-2005 Telafer operasyonları ve bıraktığı İzler. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1, 39-45.
- Duman, B. (2012). 17. yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak siyasetinde Türkmenler. *Ortadoğu Analiz*, 4(41), 53-64.
- Duman, B. (2012). Irak'ta tarihsel süreç içerisinde Türkmenlere yönelik insanlık suçları ve 2003 sonrası Türkmenlerin hukuki durumu. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 13, 85-109.
- Duman, B. (2013). İstikrarsızlık batağındaki Irak'ta Türkmenlerin durumu. *2023 Dergisi*, 141, 78-85.

- Edmonds, J. (1950). *Kurds, Turks and Arabs*. London: Oxford University.
- Eker, A. (2007). İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk dış politikasındaki gelişmeler ve Türkiye'nin NATO'ya giriş süreci (1945–1952). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- El Aani, N. A. (2002). *Tarih el vuzarat el Irakiye fil A'hd el jumhuri 1958-1968*. Bağdat: Beytül Hikme Yayınları.
- El Bayati, H. (1996). *Esrar inkılap 8 Şubat 1963 fil el Irak fil el wetaik el Sirriye el Biritaniye*. Londra: El Rafid Yayınları.
- El-Aani, N. A. (2001). *Tarih-i el-Kabail fi-ahid el Cumhuriyye C. I*. Bağdat: Deyrul Hikme Matbaası.
- El-Belâzurî, A. B. Y. (2013). *Fütuhu'l buldan*, Mustafa Fayda (Çev.). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler kaskacında ulusal kişilik*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Erkmen, S. (2009). Unutulmuşluğun karanlığından umudun aydınlığına uzanan bir Türkmen kenti: Telafer. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1, 6-22.
- Ertem, H. S. (2015). Kuzey Irak'tan Irak Kürdistanı'na: Ankara-Erbil ilişkilerindeki dönüşümün siyasi ve ekonomik temelleri. Özden Zeynep Oktav, Helin Sarı Ertem (Edt.), *2000'li yıllarda Türk dış politikası: Fırsatlar, riskler ve krizler* (s. 293-331) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Es-Sakkâr, S. (2020). "Erbil", <https://islamansiklopedisi.org.tr/erbil>.
- Gagnon, A., ve Tully, J. (2001). *Multinational democracies*. Cambridge New York: Cambridge University Press.
- Galbraith, P. (2007). *Irak'ın sonu*. Mehmet Murat İnceyan, (Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Giddens, A. (2009). *Sosyoloji*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gökalp, Z. (1997). *Türkleşmek, islamlaşmak, muasırlaşmak*. Ankara: Toker Yayınları.
- Gunter, M. M. (1992). *The Kurds of Iraq: Tragedy and hope*. New York: St. Martin's Press.
- Gündüz, A. (2021). "Kerkük", <https://islamansiklopedisi.org.tr/kerkuk>.
- Gündüz, A. (2021). "Şehrizer", <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehrizer>.
- Güneş, H. (2012). "Türkiye-Orta Asya İlişkileri", F. Sönmezoğlu, N. Özgür Baklacioğlu ve Ö. Terzi (Edt.). *21. yüzyılda Türk dış politikasının analizi*. İstanbul: Der Yayınları.

- Hassan, M., ve Pestieau, D. (2005). *İşgal altındaki ülke Irak*. Evren Madran (Çev.), İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Haviland, A.W., Prins, H.E.L., Walrath, D., ve Mcbride, B. (2008). *Kültürel antropoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hay, W. R. (1921). *Two years in Kurdistan 1918-1920*. London: William Clowes & Sons Ltd.
- Hazar, M. (2007). Irak Türkmenlerinin dünü ve Türkçesi. *Türkoloji Araştırmaları*, 2(2), 1-30.
- Hazır, T. (2019). 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 148-155.
- <https://siyasetin-pusulasi.blogspot.com/2015/09/turkiye-kuzey-irak-ve-kurtler-bolum-5.html>
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39512741>.
- <https://www.bolgegundem.com/kerkuk-neresi-kerkuku-barzani-mi-aldi-referandum-sonuclari>.
- Hürmüzlü, E. (2006). *Irak'ta Türkmen gerçeği*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Hürmüzlü, E. (2007). Kerkük'ün Türkmen kimliği. *Global Strateji*, 3, 96-107.
- Hürmüzlü, E. (2013). Irak Türkleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 19(54), 2241.
- Hürmüzlü, H. (2010). Irak'ın hukuki yapısında Türkmenlerin yeri. Irak Dosyası, içinde. Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (Der.). İstanbul: TATAV.
- Hürmüzlü, H., ve Pamukçu, E. (2005). *Irak'ta Türkmen boy ve oymakları*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü Yayınları.
- Hüseyin, H. İ. (1998). *El-sira beyne Abdülkerim Kasım ve'l şuiyon ve hulafaihim ve Nazım el- Tabakçeli ve'l kavmiyun*. Bağdat: Mektebet Beşşar.
- Irak Türkmenleri Dosyası. (2018, 4 Temmuz). Duvar Gazete. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/08/29/irak-turkmenleri-dosyasi>.
- Irak'ta ilk özgür Türkmen kurultayı. (2021, 18 Ocak). *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/dunya/irakta-ilk-ozgur-turkmen-kurultayi-5153905>.
- İmamzade, M. (1986). *Irak dosyası*. İstanbul: Akabe Yayınları.
- İnat, K. (2005). Türkiye'nin Ortadoğu politikası 2005. *Ortadoğu Yıllığı*, 1-49.
- İşcan, A. (2019). *Türkiye'nin Irak Türkmenlerine yönelik dış politikası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Jasim, Z. J. (2016). *Kerkük merkez ağızlarının diğer Irak Türk ağızlarıyla karşılaştırmalı ses bilgisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Jawad, S. (1981). *Iraq and the Kurdish question 1958-1970*. London: Ithaca Press.
- Kahraman, A. (2008). *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerinde Muhtemel Senaryolar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Karahisarlı, A. (2010). Irak Türkmenleri. *TURAN-SAM*, 2, 78-82.
- Karakaş, C. K. (2017). DAES propagandasında yeni medya kullanımı. *Marmara İletişim Dergisi*, 28, 33-46.
- Karataş, A. (2006). *Almanya'daki Türkiyeli göçmenler özelinde asimilasyon ve entegrasyon*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Sosyal Hizmet E-Dergi*, 1, 62-80.
- Kasalak, K. (2007). Irak'ta manda yönetiminin kurulması ve Atatürk dönemi Türkiye-Irak İlişkileri. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5, 187-201.
- Kasım'ın başı Komünistlerle dertli. (1959, 11 Temmuz). *Hürriyet*, s. 3.
- Kayacan, İ., ve Küzeci, Ş. (2009). *İçimizdeki Kerkük*. Azerbaycan: Vektör Uluslararası İlim Merkezi.
- Kayalan, F. (2018). *Kerkük şehri ve Türkmenler (Türkmenlerin siyasi ve sosyo-ekonomik yapısı 1921-1990)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Kayılı, A. G. (2008). *The Iraq Turkmen 1921-2005*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Kayıran, M., ve Saygın, S. (2011). Irak Türkmenleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 273-292.
- Kaymaz, İ. Ş. (2003). *Musul sorunu*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Kerkük, İ. (1998). 1924 Kerkük Katliamı Türk basınına nasıl yansımıştı? *Kerkük Dergisi*, 3, 7.
- Kerkük, İ. (2000). Scenarios of Kirkuk; The sun shall not be veiled by a sieve. *Qardashliq*, 15, 49.
- Kerküklü, A. (2006). *Oyun içinde oyun: Kerkük*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Kerküklü, M. S. (2004). *Brief history of Iraqi Turkmen*. Dublin.

- Kevseroğlu, N. (2009). *Kerkük'ün yakın tarihinden yapraklar*. Kerkük: ITC Yayınları.
- Knights, M. A. (2010). Kirkuk in transition confidence building in Northern Iraq". Washington İnstitutue for Near East Policy Focus.
- Koç, H. (2014). Osmanlı dönemi Şehrizer Eyaleti'nde idari taksimat. *Dini Araştırmalar*, 17, 137- 148.
- Komünistler 14 Temmuz'u mu Bekliyor? (1959, 13 Temmuz). *Hürriyet*, s. 3.
- Kopar, M. (2009). Bir Türkmen şehri Kerkük. *Avrasya Etüdleri*, 36, 115-116.
- Köprülü, Z. (1996). *Irak'ta Türk varlığı*. Ankara: Örnek Limitet Şirketi.
- Köprülü, Z. (1996). Türkmenlerin maruz kaldığı ilk katliam I. *Kerkük Dergisi*, 26, 20-21.
- Köylü, M. (2017). Kuzey Irak Kürt siyasi hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye politikası. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 72-100.
- Kumpasoğlu, B., ve Yalıtık, B. (2015). Kültürel kimliğin inşası ve kültürel aracılık özelinde Hasan Rodoplu örnek olayı. *Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 37-45.
- Kurubaş, E. (2003). Irak Kürt Hareketi: iç çekişme-dış destek-ayaklanma. *Irak Krizi (2002-2003) içinde*. Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen (Der.). Ankara: ASAM Yayınları.
- Kültür tarihi*. (2011). Bahadır Gülmez (Edt.). Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Laçiner, S. (2004). *Irak küresel meydan savaşı ve Türkiye*. Ankara: Roma Yayınları.
- Lukitz, L. (1995). *Iraq: The search for national identity*. Routledge.
- Maalouf, A. (2000). *Ölümcül kimlikler*. Aysel Bora (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mahmood, H. H. (2020). Geçmiş ve gelecek arasında Irak'lı Türkmenler: Politik uygulamaların tarihsel eleştirisi. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 1, 67-75.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Osman Akınhay (Çev.). Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Maruf, S. A. (2007). *Türkiye ve Irak ilişkilerinde Türkmenler: Körfez Savaşı sonrasında günümüze*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Marufoğlu S. (2002). "Irak Türkleri". *Türkler ansiklopedisi*. C: 20, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Marufoğlu, S. (1998). *Osmanlı döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Mattar, M. Y. (2006). Unresolved questions in the bill of rights of the new Iraqi constitution: How will the clash between “human rights” and “Islamic law” be reconciled in future legislative enactments and judicial interpretations?” *Fordham International Law Journal*, 30, 130-131.
- Mazin, H. (2003). Türkmenler, Türkiye ve Irak: Körfez Savaşından Irak’ın işgaline Türkmenlerin durumu. *Avrasya Dosyası*, 9, 177.
- Mazin, H. (2005). *Irak’ın gizlenen gerçeği Türkmenler, Irak krizi (2002-2003)*. Ankara: Asam Yayınları.
- Mazin, H., ve Şükür, S. (2004). Kerkük, Kerkük. *Stratejik Analiz Dergisi*, 47, 183-185.
- Morris, S., Toran, H., Aljobouri, R. S., Shwani, K., ve Augstburger, D. (2015). The future of Kirkuk a roadmap for resolving the status of the governorate. *Middle East Research Institute Policy Report*.
- Muhlis, J. (1985). *Müzekerrat el-Tabakçali*. Bağdat: Zaman Matbaası.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Sofos Yayınları.
- Nacioğlu, S. (2005). *Tuzhurmatu kadimen ve hadisen*. Tuzhurmatu: Nur Matbaası.
- Nakip, M. (2007). *Kerkük kimliği*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Nakip, M. (2013). 2003 yılından bu yana Irak Türkleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 19(54), 2259.
- Oğuzlu, H. T. (2001). *The Turkomans of Iraq as a factor in Turkish foreign policy: Socio-political and demographic perspectives*. Ankara: Foreign Policy Institute.
- Oral, S. (2007). *Kuzey Irak kapandı*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Oran, B. (2009). *Türk dış politikası, kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORSAM. (2011). Irak’ta Türkmen varlığı. (Rapor No: 9). Ankara.
- ORSAM. (2011). Ortadoğu Türkmenler programı. (Rapor No: 12). Ankara.
- Öke, M. K. (1987). *Musul meselesi kronolojisi:1918-1926*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
- Öke, M. K. (2005). *Irak savaş günlüğü*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

- Ömeri, H. E. (1969). *Irak'ın yeni tarihinden politik hikâyeler*. Bağdat: Afak Yayın ve Dağıtım evi.
- Önal, T., ve Özdağ, A. (2016). Körfez Savaşı ve Türk dış politikasına etkileri. *Turkish Studies*, 11(16), 53-70.
- Özcan, M. (2003). *Sorunlu miras Irak*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özdağ, Ü. (1999). *Türkiye, K. Irak ve PKK: Bir gayri nizami savaşın anatomisi*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2007). *Kerkük Irak ve Ortadoğu*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2008). *Telafer: Bir Türkmen kentinin ABD ordusu ve Peşmergelere karşı direnişi*. Ankara: Fark Yayınları.
- Özdemir, S. (2020). İran-Irak Savaşı: Türkiye sınırlarında terörizme etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 13(26), 49-77.
- Özensel, E. (2012). Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 55-70.
- Özmen, H. (1998). *Irak'ta Türkmenler ve insan hakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Özmen, H. (2004). *Irak'ta Türkmen varlığı ve insan hakları*. Ankara: Kozan Ofset Yayınları.
- Öztürkci, A. (2017). Soğuk Savaş'ın 1950'li yıllarda Orta Doğu'da yaşanan askeri darbelerine etkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 373-394.
- Pamukçu, E. (2014). Bayatlar ve Irak Bayatları. *Kerkük Dergisi*, 30-33.
- Pamukçu, G. (2010). *Irak işgali sonrası Kerkük sorunu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Pamukçu, G. (2019). Kerkük'te etnik çatışmanın kökenleri ve 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı. *Bilge Strateji*, 11, 93-116.
- Pehlivanoglu, A. Ö. (2004). *Orta Doğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Polk, W. (2007). *Irak'ı anlamak*. Nurettin El Hüseyini (Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Primakov, Y. (2004). *11 Eylül ve Irak'a müdahale sonrası dünya*. İstanbul: Doğan Ofset.
- Ravlig, F. M. (2008). *Türkmen Aşiretleri*. Çiğdem Önal (Çev.). Ankara: Aşına Kitaplar.
- Roger, L., ve Owen, R. (2003). *A revolutionary year: The Middle East in 1958*. Contemporary Review Company.

- Saatçi, Ö. (2017). Irak Türkmenlerinin ana dilleri Türkçeyi ve Türk kimliğini yaşatma süreçleri. *Uluslararası Ortadoğu Kongresi Bildirileri*, 1, 172-202.
- Saatçi, S. (2003). *Tarihten günümüze Irak Türkmenleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Salihi, E. (2020). Dış politika yapımında akraba devlet ve akraba azınlık ilişkilerinin yeri: Türkiye-İrak Türkmenleri ilişkileri örneği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8, 297-323.
- Samancı, A. K. (1999). *Irak Türkmenlerinin siyasi tarihi*. Bağdat.
- Semin, A. (2015). Irak'ta Türkmenlerin geleceği ve Kerkük'ün özerklik ihtimali. (Rapor No: 1225). İstanbul, BİLGESAM.
- SETA. (2013). Irak siyasetini anlama kılavuzu, Ankara.
- Sevgen, N. (1970). Kerkük Türkleri I. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 38, 11-12.
- Silleli, T. (2005). *Büyük oyunda Türkiye-İrak ilişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Smith, P. (2005). *Kültürel kuram*. S. Güzelsan ve İ. Gündoğdu (Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Sosyolojiye giriş*. (2013). Necdet Suğur (Edt.). Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Strakes, J. (2009). Current political complexities of the Iraqi Turkmen. *Iran and the Caucasus*, Cilt: 13(2), 365-382.
- Sümer, K. K. (2017). Türkiye ve İran'ın ortak tehdit algıları ve çıkarları açısından Orta Doğu bölgesinde son gelişmelerden Kuzey Irak referandumu. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(230), 9-26.
- Şahin, A. Ç. (2017). Türk Dünyası ile kültürel ilişkiler bağlamında yapılandırılan kurum ve kuruluşlar. *Turkish Studies*, 12(26), 81-100.
- Şan, M. K., ve Haşlak, İ. (2012). Asimilasyon ile çokkültürlülük arasında Amerikan anaakımını yeniden düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 29-54.
- Şen, O. (2006). *Irak'taki Türkmenlerin Irak siyasetine etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Şen, Y. (2004). *Saddam'ın Irak'ı ve bir çöküşün öyküsü-Babil yanarken*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Şevvaf Hareketinde neler oldu? (1959, 21 Eylül). *Hürriyet*, s. 1.
- Şimşir, B. N. (2004). *Türk-İrak ilişkileri'nde Türkmenler*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

- Şirin, F. (2019). *Farklı etnik kimlik tanımlamalarında bulunan grupların toplumsal bütünleşme ve farklılaşma alanlarının araştırılması (Siverek örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Tarık, A. (2003). *Bush Bağdat'ta: Irak'ın yeniden sömürgeleştirilmesi*. Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: Agora Yayınları.
- Terzioğlu, S. S. (2006). Tarihsel süreç çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına göre Irak Türklerinin hukuksak konumları. *Akademik Ortadoğu*, 1, 159-176.
- Trainor, B. (2009). Gulf War 1. *Foreign Policy Research Institute*, 18, s.1-2.
- Toplumsal iletişim dili olarak kimlikler*. (2020). Serhat Ulağlı (Edt.). İstanbul: Motto Yayınları.
- Tufan, O. (2010). *Saddam Hüseyin sonrası Irak'ta yeni siyasal yapı ve Türkmenler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Tural, İ. (1958, 28 Haziran). "Gönüllü Rus Peyki Irak", *Akşam Gazetesi*, s. 2.
- Tuzlu, N. (2019). *Irak'ta Türkmen siyasi örgütlenmesinin tarihi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Türel, Y. (2009). *Uluslararası politikada Orta Doğu*. Ankara: Platin Yayınevi.
- Türkmen Kurultayı Kerkük'te başladı. (2021, 18 Ocak). Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkmen-kurultayi-kerkukte-basladi-38496625>
- Uriel, D. (1971). Iraq under qassem: A political history, 1958-1963. *VRÜ Verfassung und Recht in Übersee*, 4, 227-228.
- Uslu, N. (1999). Körfez Savaşı ve Amerika'nın politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3(54), 165-199.
- Uzgel, İ. (2010). Körfez Savaşı'nda Özal'ın Musul-Kerkük'e ilişkin projesi. Baskın Oran (Ed.), *Türk dış politikası Cilt II* (s. 20-60) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ümit, E. (2006). *Ortadoğu'nun yeniden yapılanması ile Irak'ın işgali ekseninde Irak Türkleri ve Türkiye*. İstanbul: İzzettin Kerkük Kültür ve Araştırma Vakfı.
- Ümit, E. (2010). *Irak Türkleri ve Türkiye*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Ünsal, Z. E., ve Olçar, K. (2019). Avrupa'da radikalleşme ve DAEŞ: DAEŞ'in evrilmesi ve Avrupa güvenliğine yönelik tehditler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15, 115-150.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. İstanbul: Anı Yayınları.

- Yalçın, E. (2016). Kerkük'ün nüfus yapısını değiştirmeye yönelik çalışmalar. *CTAD*, 12, 1-29.
- Yavi, E. (2000). *Hedefteki adam Saddam*. İstanbul: Yazıcı Yayınevi.
- Yazıcı, N. (2011). 1926-1956 dönemi Türk dış politikasında Musul sorunu. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, 133-179.
- Yenal, S. (2020). Savaş kavramının dönüşümü: 1. ve 2. Körfez savaşı örneğinde hibrit savaşların incelenmesi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 30, 85-110.
- Yıldırım, Z. (2005). *Türk basınında İran-İrak Savaşı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız, Z. (2003). "Etnisite", *Politika sözlüğü*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yıldız, T. (2018). Modern Irak'ta Kürt-Türkmen ilişkileri. *Avrasya Etüdlere*, 54, 95-120.
- Yılmaz, D. (2003). *Musul meselesi tarihi*. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Yılmaz, M. (2003). *Irak-Baas diktatörlüğünden Amerikan hegemonyasına insani durum*. İstanbul: İ.H.H. Yayınları.
- Yılmaz, S. (2005). *Irak Türkmenlerine yapılan katliamlar ve bunun Türk kamuoyuna yansımaları (1924-1959)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, S. (2011). *Irak dosyası*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Yınanç, M. H. (1977). "Celâyir", İ.A., C: III, MEB., İstanbul.
- Yirmi bir yıllık Irak Türkmen Cephesi. (2021, 19 Ocak). Erişim adresi: <http://www.kerkukgazetesi.com/21-yillik-irak-turkmen-cephesi/>.
- Yurcan, M. (1959, 13 Nisan). "Musul'daki Olaylar Son Buldu", Akşam Gazetesi, 1959, s. 1.
- Ziya, M. (2009). Telafer bir kırılma noktası mı? *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1, 25-29.

EKLER

EK-A

HARİTA-1 IRAK'TA TÜRKMEN COĞRAFYASI (Karahisarlı, 2010, s. 81)

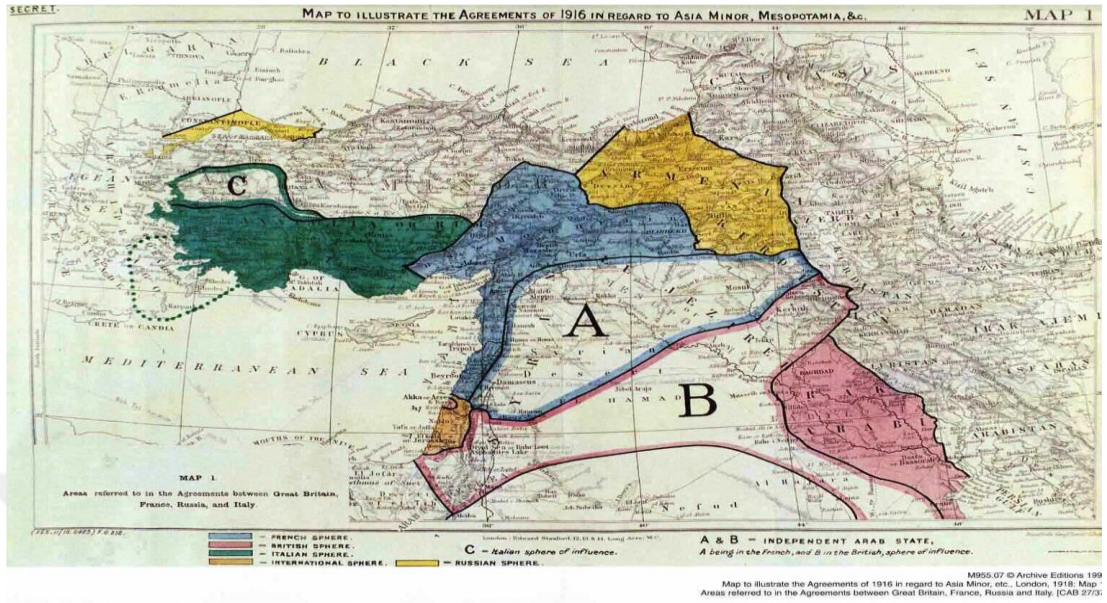
EK-B

HARİTA-2 KERKÜK VE KOMŞU YERLEŞİMLER (www.bolgegundem.com)

EK-C

HARİTA-3 SYKES-PİKOT ANTLAŞMASINA GÖRE IRAK (İşcan, 2019, s. 26)

EK-D

HARİTA-4 36. PARALEL (<https://siyasetin-pusulasi.blogspot.com>)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : MOHAMMED MAJEED

Uyruğu : IRAK

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Devam ediyor
Lisans	: Hukuk	2018
Lise	: Sayısal	2014

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
-----	-----	-------

Yabancı Dil: Arapça, Türkçe, Türkmençe ve İngilizce.

Yayınlar:

Hobiler: kitap okumak, futbol oynamak, film seyretmek.